

Várad

IRODALOM
MŰVÉSZET
TÁRSADALOM
KULTÚRA

2017

XVI. ÉVFOLYAM 9. (150.) SZÁM

SZERKESZTŐSÉG

Szűcs László főszerkesztő
Laza Pozman Erika
Szilágyi Aladár (társadalom)
Tasnádi-Sáhy Péter (irodalom)
Tóth Hajnal (kultúra)
Ujvárossy László tervező (művészet)
Megyesi Antónia (olvasószerkesztő)
Kemenes Henriette (szerkesztőségi titkár)
Boka László, Péter I. Zoltán,
Pomogáts Béla, Tavaszi Hajnal,
Varga Gábor fõmunkatársak

ALAPÍTÓ SZERKESZTŐK:

Barabás Zoltán (1953–2015)
Dr. Indig Ottó (1936–2005)
Kinde Annamária (1956–2014)
Dénes László
Gittai István
Lipcsei Márta

A SZERKESZTŐSÉG CÍME:

Nagyvárad, December 1. (Nagyvásár) tér 12. emelet

POSTACÍM:

Revista culturală Várad
410068 Oradea
Piața 1 Decembrie nr. 12

Telefon: 0259/447–060

E-mail: varadlap@gmail.com

Internet: www.varad.ro

KIADJA

a Várad kulturális folyóirat
Felelős kiadó: Szűcs László

KÉSZÜLT

a nagyváradi Europrint Kft. nyomdájában
Felelős vezető: Derzsi Ákos

Meg nem rendelt kéziratokat, illusztrációkat
nem őrünk meg és nem küldünk vissza.

A *Várad* előfizetési díja 1 hónapra 7 lej, 3 hónapra 18 lej, fél évre 30 lej, egy évre 50 lej. Előfizethető a szerkesztőségben készpénzzel, vagy postán pénzesutalvánnyal (mandat postal), az előfizető nevének és pontos lakcímének, valamint az Abonament *Várad* megjegyzésnek a feltüntetésével: Revista culturală *Várad* Oradea Piața 1 Decembrie nr. 12, CUI 18415639, Cod IBAN: RO81 TREZ 0762 1G33 5000 XXXX Trezoreria Oradea.

Kim Ondaatje szitanyomata

ISSN 1583-0616

- 3**
SZÚCS LÁSZLÓ
15/150
- Irodalom**
- 4**
CSELÉNYI BÉLA
rétegfilmem terve; Távol Aradtól;
impresszió; súlytalan honvágy;
az esti ima; hotel relaxa;
kultúrtörténet; vágyalom;
Álmatag pangás (*vers*)
- 10**
PILIZOTA SZANDRA
Pepe Canalejo – Flamenkór. Naplóregény-
részletek. 2004. április. 16., szerda,
Weingertner Rudolf, a menedzser (nyitó)
feljegyzése; 2004. április 17., csütörtök, Attila
(„civilben” csótányirtó kisiparos) feljegyzése;
2004. április. 21., hétfő, Tonjo Vallejo
bejegyzése; 2004. április 27., vasárnap,
Hanna Dumitriu feljegyzése; 2004. április
30., szerda, Tonjo Vallejo feljegyzése;
Angelo Vallejo jegyzete a nyakleves utáni
eseményekről (*próza*)
- 20**
DEMÉNY PÉTER
Híd; Szirének (*vers*)
- 21**
KESZTHELYI GYÖRGY
Számozatlan ecloga; Záróra; Magába zár;
Jól vagyok így (*vers*); Őszi félkörív (*próza*)
- 27**
KEMENES HENRIETTE
A hely; Vertikális néma; Beltéri
panoráma; Melanin; Mint aki ért; Odú;
Sterilbe tört fehér (*vers*); Lapszél (*próza*)
- 37**
MÁRTON EVELIN
Fénylő aranyzál vagy életemben (*próza*)
- Művészet**
- 42**
UJVÁROSSY LÁSZLÓ
A metszet és módosult képfajtái (2.) Grafikai
teljesítmények 1950–2000 között Ljubljana és
Krakkó nemzetközi biennáléi nyerteseinek
tükrében
- Társadalom**
- 58**
TAVASZI HAJNAL
A nagyváradi és szalacsi „protestáló” lelkész
- 60**
KERESZTESI JÓZSEF
Krónika... (napló). Némely nevezetes dolgok
- 73**
MOZOG NAGY IMRE
Jár a baka, jár (22.) Részlet a *Fújnak a fák, Ides*
című önéletírásból
- 80**
KUPÁN ÁRPÁD
Egy ígéretes tervet követő keserű csalódás
(*publicisztika*)
- 84**
VARGA GÁBOR
Lombhullásban VII. 1. Akkor is ősz volt...;
2. Gyertyaláng; 3. Ide jutottunk?;
4. Mea culpa; 5. Varga a Vargát (*publicisztika*)
- 92**
PÉTER I. ZOLTÁN
A protestáns Várad szakrális építményei
(*helytörténet*)
- Kultúra**
- 97**
TÓTH HAJNAL
Szabadságot biztosítani az új formáknak.
Évadkezdés előtt a Szigligeti Színházban
- Kritika**
- 103**
NAGY ORSOLYA
Földön, vízen, levegőben. Christopher Nolan:
Dunkirk

A CÍMLAPON Roy Lichtenstein szitanyomata, A HÁTSÓ BORÍTÓN Gerd Winner szitanyomata látható

A Várad folyóirat
működését a Bihar Megyei Tanács
biztosítja

Támogatónk
a Communitas
Alapítvány

SZŰCS LÁSZLÓ

15/150

Másfél évtizede, 2002 tavaszán jelent meg – a hosszabb távú folytatás igencsak halovány reményével – a *Várad* első száma, jó fél évtizeddel az után, hogy a szellemi elődünknek tekintett, 1990 februárjában még hetilapként a köztudatba határon túl és innen valósággal berobbanó *Kelet–Nyugat* az utolsó számával elbúcsúzott olvasóitól.

Lépésről lépésre erősödve érte el folyóiratunk a havi rendszerességű megjelenést, így jutottunk el másfél évtized után a mostani, 150. lapszámhoz. Közben bővült a lappal azonos nevet viselő, 2006 óta a Bihar Megyei Tanács kötelékébe tartozó, de önálló gazdálkodású kiadó kínálata: megjelent a ma kilencedik évfolyamánál tartó *Biharország* közéleti folyóirat, közben felbukkantunk az online térben (*varad.ro*, *biharmegye.ro*), s ma már Facebook-oldalaink is nélkülözhetetlen tartozékai a folyamatos jelenlétnek.

Egy évtizede rendszeresítettük a kortárs magyar irodalmat, a kortárs magyar írókat népszerűsítő *Törzsasztal* esteket, ezek száma nemrég meghaladta a százat, időnként visszatérő vendégekkel. Az új, Nyáry Krisztián irodalomtörténészszel induló évad is izgalmas, tartalmaz találkozásokat tartogat.

Kulturális kínálatunkhoz tartozik az évente – idén novemberben kilencedik alkalommal – jelentkező *Nagyváradi*

Könyvmaraton, továbbá a társművészetek találkozási pontja, a 2012 óta létező *Holnap Feszt*, ahol lehetőséget teremtünk e tizenöt év és másfél száz lapszám értékelésére.

A legfrissebb, folyóiratunk értéktelítő és -közvetítő szerepéhez kötődő kezdeményezés az *Élő Várad*. A fiatal írók nemzedéki jelentkezése a performance-ok és felolvasások után hamarosan közös kötet, antológia formájában is érzékelhetővé válik. S ez csak egy az év utolsó hónapjaiban szerkesztőknek, tördelőknek, nyomdász barátainknak sok munkát kínáló tucatnyi könyvtervünk közül.

Köszönet ezért a tizenöt évért valamennyi egykori és jelenlegi munkatársunknak, továbbá szerzőinknek, támogatóinknak, intézményi partnereinknek, s természetesen olvasóinknak, rendezvényeink hűségese látogatóinak.

CSELÉNYI BÉLA
rétegfilmem terve

*eseménytelenség
finom keresővel
ez az én közegem
ebből csinálj filmet
egy vékony rétegnek
ha kifizetődik
egy-egy naplómondat
jut egy-egy kockára
ha végigpörgetik
akár a lombfűrész
törékeny pengéje
akként rohannának
a zilált soraim
nem is kéne egyéb
csak a betűhalmaz
egy felnőtt olvasó
szemsebességével
rétegfilm rétegfilm
életem értelme
tán csak ezért éltem
ezt rendezzétek meg
legyen kasszasiker*

Budapest, 2017. III. 21.

CSELÉNYI BÉLA (1955, Kolozsvár) költő. 1987 óta Budapesten él, 2007–2017 között az MTI munkatársa, 2017-ben rövid ideig a Magyar Írószövetség Könyvtárában dolgozott. Verseken kívül foglalkozik fónikus és vizuális határműfajokkal, továbbá szenvedélyes naplóíró. Legutóbbi köte-
te: *Gyalogvers* (2012).

Távol Aradtól

Aradtól hihetetlenül távol
szemerklél, ki-kisüt a nap.
Aradtól hihetetlenül távol
a derűlátás dominóelve.
Aradtól hihetetlenül távol
színésznők és egyenruhák.
Aradtól hihetetlenül távol
márványlépcső és bársonyszőnyeg.
Aradtól hihetetlenül távol
kocsikerék fut fakockákon.
Aradtól hihetetlenül távol
egyetemisták.
Aradtól hihetetlenül távol
egy gyarmatáru, egy majom.
Aradtól hihetetlenül távol
nem akarunk Bécs Írországa lenni.
Aradtól hihetetlenül távol
piros és zöld farkasfogak.
Aradtól hihetetlenül távol
a filagóriák, mint kártyalapok.
Aradtól hihetetlenül távol
kávéházi biliárdgolyó.
Aradtól hihetetlenül távol
posztóillat jön és távozik.
Aradtól hihetetlenül távol
gusztusos kis nyomdafelszerelés.
Aradtól hihetetlenül távol
halk és orrhangú Nemzeti dal.
Aradtól hihetetlenül távol,
„Szlovákiában” az ország háza,
s felcincog valahol
egy rosszul hangolt, falusi hegedűn
valami cigányos toborzó nóta –
rettenetes távolságban
Arad ködös, hajnali dobpergésétől.

Budapest, 2017. III. 15.

impresszió

*születésnapodon
rád gondolok
és gyógytea illatú
pácolt fatárgyak
jutnak eszembe
nem tudom miért*

Budapest, 2017. II. 28.

súlytalan honvágy

*kísérleti körülmények közt
a honvágy előcsalogatható
ha elsétálok az üres levélszekrényig
és tiszta az udvari cement
mintha látogatni mennék súlytalanul
egy kolozsvári utcán*

Budapest, 2017. II. 27.

az esti ima

ujjaimra jutó halovány
kubista ikonok
felsebzett sorsok
rátok kattintva
mormolok hebegek
belealszom a bizarr
kívánságlistába
s néha eszembe jut
hogy pincérnek nézni istent
bűn-e
vagy mulasztás

Budapest, 2017. II. 4.

hotel reluxa

íróasztalomon a földrengést
redőny takarja el a külvilágtól
hosszú hajlékony acéllemezek
sokszor nem tudom
gyűjtsak-e oltsak-e villanyt
mert nappali fényből
csak kis mennyiség jut
olyan jó volna másra figyelni
mint a szekrényire felgyűlt PET-palackra
olyan jó volna ha a csepegő csapból
nem hírek folynának
hanem akarat

Budapest, 2016. IV. 9.

kultúrtörténet

*az igeidők
tékozló kisöprése
amint végbement*

*nyelvünk már nem volt
angol-kompatibilis
agyunk beszűkült*

*izmusok jöttek
izmusok mentek mi meg
csak toporogtunk*

*gyarmatunk nem volt
magunk váltunk gyarmattá
terünk lecsökkent*

*nem veszítettünk el
azonban mindent mi több
gyarapodtunk is*

*nehéz márványok
terhét szivárványrezgés
halk érintése*

*váltotta fel és
a siratóasszonyos
cinterem kinyílt*

Budapest, 2017. II. 1.

vágyálom

*elszenderedni
s arra ébredni fel hogy
még mindenki él*

Budapest, 2017. I. 27.

Álmatag pangás

*Álmomban verset
zöldíték gombnyomásra.
Ébren most nem megy.*

Budapest, 2017. I. 16.

PILIZOTA SZANDRA

PEPE CANALEJO – FLAMENKŐR

NAPLÓREGÉNY-RÉSZLETEK

2004. április. 16., szerda, Weingertner Rudolf, a menedzser (nyitó) feljegyzése

Hogy két turné között megenne az unalom? Hát az Ojos De Diablóval nem! Az embernek nem lehet nyugta, ha az Ördög Szeme minduntalan fixírozza.

Emlékszem. A stúdióban sípolva gerjedt egyet a mikrofon. A lötytyedt seggemre. Itt raktároztam a hamburgereimet.

A dobszéken csúszkálva gagyarásztam a muzsikusoknak a fényes jövőről. Jól megkínóztam az angol szavakat. Magyaros akcentusom spanyolcsizmában nyektette a mássalhangzókat:

– Lezsíroztam mindent, gyerekek! Az EMI-s kollégáim is szívesebben látának titeket egy professzionálisabb zenei közegben, mint Hungaro. Pár hónap múlva áthurcolkodunk Milánóba. Azt bátran ígérhetem, hogy gyenyeresre fogjuk magunkat keresni!

Aranytojást tojó „baromfiaim” a padlón kuporogtak. Antonio „Tonjo” tolászkodott. Hollófekete félhosszú tincseit buzerálta a fésűvel. Hanna Dumitriu, az orgonista tündérünk pedig diónyi hajszelét pottyantott a feje tetejére.

Attila – a dobosunk – figyelme úgy hálózott be, mint a nyakszirtjét díszítő jégpók-tetoválás. Indián, az énekesünk elég értelmesen bólogatott ahhoz képest, hogy a barátnője erőszakos vállmasszázzsal próbálta elbódítani az érzékeit.

Kedveltem a „kislányt”. Tonjo csak a sütiit. Attila akaszkodó groupie-nak tartotta. Minden megmozdulását fagyos közönnyel díjazta. Hanna nyíltan utálta, de az okot sosem árulta el. Ha kérdeztem, csak ennyit felelt: „Nem közénk való!”

– Körülbelül fél év alatt rakjátok össze a következő lemez anyagát! Az utána tervezett programjaitokat már most megtekinthetitek – a piros mapát Indián ölébe repítettem.

Ő hosszasan tanulmányozta, majd magyarul hadart Anettnek. A lány úgy rázta a fejét, hogy a csatja megbontotta franciafonatát. Grimaszolt, mintha lócitromot toltak volna az orra alá.

PILIZOTA SZANDRA 1976-ban született Dunaújvárosban, jelenleg is ott él, kertészként dolgozik, gyerekkora óta ír.

Attila beharapta az ajkát, mintha egy titkot tuszkolt volna vissza a szájába. Rossz érzésem támadt.

– Nem tudjuk elvállalni! – bökte ki végül Indián.

– Te és Anett? Mi ez a királyi többes, Indió? – ráncolta a homlokát Tonjo.

– Nem a ti nevetekben beszéltem. Csak a miénkben. Itt egy egész életmódot írtak nekünk elő. Ami cseppet sem családalapítás-barát. Hogy várhatjátok el, hogy csak úgy kiköltözzek? Nem vagyok vándorcig... – nem folytatta, mert Tonjo tenyere pirosodni kezdett.

– Tonjo évek óta távol él a családjától. Szerinted *neki nem* hiányoznak a szerettei? Ha ez a tehén imád, akkor veled jön! Mellesleg feltalálták a repülőgépet! Észak-Olaszország nem a világ másik vége!

– Te ezt nem értheted, Hanna! Sose...

– Indy, te vagy az énekesünk. Zenekari ügyeidben te döntesz, nem Anett. Mióta muzsikál velünk a barátnőd? Hozzájárult akármivel a karrierünkhöz?

Indiós süteményes szirénje bögve rohant el, az énekes pedig utána. Mezítláb és csupasz felsőtesttel. Parfümjének fűszeres illata, zöld pólója, olasz bőrcipője: ennyi maradt utána.

Hanna egy hüllő hűvösségével pattintotta le megrovó tekintetünket. Nem bújt fekete boglyája mögé. Kreol arcán egy vonás sem rezdült:

– Ha Indiánt nem érdekli a saját előmenetele, az ne a mi sarunk legyen.

– Oké, de mi a rákot csinálunk énekes nélkül? Indián jó srác! Én hathatok a jobbik eszére!

– Attila, a szerelem mindent legyőz. Főleg a józan ítélőképességet! – Hanna fején találta a szöveget.

Nem volt negédes természetű hölgyemény, de mindene megvolt, hogy jól éljen: kellemes külső, tehetség, kreativitás, humor, éleslátás. Megvilágosodtam a csípős nyelvétől:

– Tonjo! Neked van egy testvéred valahol a nagyvilágban! Londonban és Amszterdamban azt hallottam a menedzsmenttől, hogy egy gitárszeni és valamivel jobban énekel egy vén varjúnál!

Hát ezzel indult a „turnéközi bolyongás”...

2004. április 17., csütörtök, Attila („civilben” csótányirtó kisiparos) feljegyzése

Egész délelőtt az ideget és a csótányokat hajtottam. Pöttyöket pöcséteztem a résekbe és az ajtófélfákra. Egy öt lépcsőházas és tízemeletes blokkot mentettem meg a bogaraktól. Fülhallgatómban a Metallica darált: „Enter sandman, csóti ellen!”

A tegnapi sokk azonban továbbra is a gyomromban gubbasztott. Hálát adtam az égnek, hogy elsőként érkeztem a stúdióba. A sarokba támasztottam a munkaeszközömet. Egy pillanatra pontosan arra a padlóra sandítottam, ahol az énekesünk csütörtököt mondott. Csütörtököt... mint a mai nap!

Sistergős káromkodással keringtem a dobszerkóm körül. Aztán fogtam magam és egyszerűen kipüföltem magamból a pipát. Elégé ritmusosra sikerült. Addig puffogtattam a bőröket és csörömpöltettem a cineket, míg Niagara nem eredt a hónaljamból.

A kanapéra döglettem a dühöngés fáradalmait és beszippantott a fehér plafon. Amikor az ajtó megnyikordult, alig akartam felkelni.

Indián – aki karakteréről kapta ezt a ragadványnevet – egy bazi nagy sporttáskát sózott a lábfejemre. Abba pakolta a tegnap itt felejtett holmiit:

– Hamar végeztél.

– Te is velünk. Meggondolhatnád magad Milánót illetően! – támadtam.

– Otthon Anett felvetette, hogy megpróbálhatnánk. Úgy, hogy minél többször hazajárok hozzá.

– Mint a vándorcigány. Ami nem vagy, ugye? – szúrtam oda önkéntelenül.

– Hülyén reagáltam. Bocsesz azért a benyögésért – húzta be a cipzárt.

– Akkor most mi lesz? – kérdeztem.

– Ez! – robbant be Rudi, mint az orosz tank.

Szuszogva az orrunk alá nyomta a laptopját, amiből többszólamú plömp-löm úszott. Indián fülét betapasztotta a felháborodás:

– Ha ilyen könnyen lecseréltek, akkor nem érdekel Milánó! Az új énekes-sel meg fogtok szenvedni! – hosszú léptekkel távozott.

Rudi sután megvonta a vállát.

– Majdnem sikerült rádumálnom, hogy... Te meg...!

– Pszt! – Rudi a Youtube-ra irányította a figyelmemet.

Angelo lenne maga az Ördög? Frászt! Ez a – szó szerinti – angyalpofi és a sportos testalkat meg fogja bolondítani a csajokat. Hogy ne legyen elég a

jóból, Rudi mindenféle stílusban talált Angelóról videókat. A sokoldalúsága nagyon jól jöhet! És ennél jobb énekhangot nem is kívánhattunk!

Lelkesen csörgettem meg Fritzy Desmoulans-t, a menedzserét.

– Hallo, itt Fritzy! – a mandró olyan orrhangon beszélte az angolt, hogy az inkább franciának hallatszott.

– Attila Szalay vagyok. A zenekar dobosa, ahová Angelo elszerződne. Érdeklődni szeretnék Angelo kötelezettségeiről és lelépti díjáról.

– Jelenleg két helyen futtatom. Mélyen a zsebetekbe kell nyúlnotok, mert egy profit nem engedek el csak úgy – furcsa hangsúlyt kapott az utolsó szó.

– Mennyi az annyi? Nekünk minden pénzt megér! – elvethettem a súlykot, mert Rudi szemei a haldokló buldog tekintetét imitálták.

– 24 ezer euró.

– És... hány részletben? – nyögtem.

– Természetesen készpénzben és egy összegben.

– M...meglesz.

– A számatokat felírom. Hívjatok, ha nyélbe üthetjük az üzletet! – Desmoulans letette a kagylót.

– Nos? – tojt be Rudi.

– 24 ezer.

– Mennyi?! Szerinted ezt meg tudjuk etetni a producerrel?!

– Hááát... Rabolj bankot!

– Rablok, de veletek! Majd meglátod, Attila!

2004. április. 21., hétfő, Tonjo Vallejo bejegyzése

Oltári rumli tombolt a lakásban a viszonylagos rend után. Eljött az idő, hogy felszámoljam a kupacot a nappali közepén. A tévével és a szekrény-nyel szemben 12 különböző méretű bőrönd magasodott: A Pokoli Torony. A bátyám gyűjtögette a szuveníreket és minden költözés alkalmával magával hurcolászta őket.

Mint a turkálóban, úgy garázdálkodtam a színes halmok között. Találtam néhány különleges ruhadarabot, ami nem vallott Angelo öltözködési stílusára: rózsaszín melltartót és tangát.

Összeabráltam magamnak az összes CD-t, ami a zsebes belső részben rejtőzködött.

Aztán egy szürke mappára lettem figyelmes. Az első gondolatom az volt, hogy munkaszerződésektől vagy kottáktól dagad. Amikor felemel-

tem, darabjaira hullott, mint a szerelmi életem. Meglehet, hogy túl kíváncsi természetű vagyok, de bele kellett kukkantanom.

Egy röntgenkép nézett velem farkasszemet. Egy bölcsességfog. Kitört belőlem a röhögőgörcs:

„Elment fogorvoshoz? Az iskolai fogászaton a húzás előtt bokán rúgta a doktor nénit és felvette a nyúlcipőt!”

A papírok közé matattam. Szó, mi szó, nem szerettem volna magamnak ilyen „kollekción”. 1999-ből rábukkantam valami ambuláns okmányra. Ennél a díszpintynél szívelégtelenséget állapítottak meg. Erről sem mondott nekem egy kukkot sem!

Le kellett volna állnom a kutakodással, de vitt előre a lendület.

„Milyen mentálhigiénés intézet? Elvonó? A Devla verné meg, már olvasni sem tudok?”

Átbogarásztam az iratot. Még a születési dátum – 1977. március 1. – és anyánk neve is stimmelt!

„Szegény mami! Belepusztulna a csalódásba, ha megtudná!”

Később andalúziai sonkát és vigyorgó paradicsomokat sütöttem olívaolajban. Éppen kóstoltam, amikor éles fütyülés repesztette be a dobhártyámat. Hallottam a szomszédokat, hogy azt kiabálják: „Ányáááááát!”

Kedves bátyám a vártnál korábban „borította rám” az ajtót. Előtte persze szemérmetlenül flörtölt a gangon fürtökben lógó cigánylányokkal.

Aki kézzel hímzett Gucci farmerben és marokkói ingben majomparádézik, azt kajálják a nők! Kibontott, hátközépig érő vastag fürtjei csillogó zöld szemei előtt hintáztak. Arca egy jóllakott napközis hatását keltette. Farsangkor közel sem nézett ki ilyen jól. Feltűnően kikupálódott, de szerintem nem a rengeteg munkától.

– Még itt is szédíted a bulákat, Casanova?

– Mit eszünk ma? – ugrott fel Angelo szemöldöke válaszul.

– Jó orrod van, bátyus!

– Hogy érzik magukat a bőröndjeim?

– A gyomruk kissé felfordult.

– Na jó, chicas, még találkozunk!

„Vajon a csajok értették a spanyol cigány nyelvet? Ez az itteni duma teljesen más!” – töprengtem, aztán a testvéremre akaszkoztam:

– Te mindig csak a szexre meg a zabálásra tudsz gondolni? És amúgy gépfegyvert hoztál magaddal a gitártokban? Kiirtjuk veled a skinheadeket!

Közben felértünk a lakásba.

– Kik azok a skinheadek? Valami pöcs banda?

– Pont annak tűnnek a kopasz fejükkel.

– És te mit műveltél a hajaddal? – tapicsolta végig rövid frizurámat.

– Ez az új divat!

A mediterrán étel gyomorkorgást, a latin zene hangulatot csinált... a lakóknak is.

– Elmegyek fürödni, Tonjo! Pakold ki a kaját a sporttáskámból!
Így tettem. A gouda sajtokat az asztalra gurítottam. A krémes pástétomot kinyitottam és hívogatni kezdtem a fehér perzsacicámat. Malmsteent a falánksága húzta ki az ágy alól és hamar felporszívózta az ínyencséget.

„Kakaós kocka! Amilyent a mama süt! Egy tepsivel sem elég belőle!” – a tálcára toltam az egészet és vastagon telinyomtam édes tejszínhabbal.

Tíz perc alatt bepusziltam!

„Meghalt a mama pitéje! De miért érzem magam ilyen furcsán?”

2004. április 27., vasárnap, Hanna Dumitriu feljegyzése

Indián kanfasztikus ötletei sorra véreztek el a próbateremben. Tulajdon két szemem randizott új tagunk piros javításaival a kottákon és a szövegeken. A picsátok... azaz a pecsétek hatalmas hólyaggá fúvódtak fel. Beszennyezték Angelo Armani-kabátját, vagyont érő gitárját, fekete haját és a nyakában lógó jézuskás fuxot.

Attila zavarodottan pislogott Tonjóra:

– A hóhérunkat rendeltük Amszterdamból?

Angelo sötét vigyorral fizetett a benyögésért.

– Ugyan, Attilám! – sóhajtott Tonjo. – Te hajtogatod állandóan, hogy a változatosság gyönyörködtet!

– Éppen most fordulunk fel fenekestül, hombré! Ráadásul Rudi és a menedzsment jóváhagyása nélkül!

Angelo pergős spanyol-angol keverék-hablattyal indokolta merényleteit, amelyek a megszokott és bevált dolgainkat bicskázták meg:

– Fiúk, a nemzetközi piacra több kell! Az itteni menedzsmentnek halvány gőze sincs az authentismóról! Tudtommal Milánóban kedvelik és ismerik az igazi flamencót, és mi ott fogunk élni. Kézenfekvő, hogy a dalok spanyolul szólalnak meg. Nem csináljuk azt a felhígított szart, amit itt latinoknak neveznek.

– Jó, jó, de akkor én feldughatom magamnak a billentyűs hangszert? – rémlett, hogy az almeriai romabulikon egy szál hammond orgonát nem hallottam „reklamálni”.

– Érezd magad megtisztelve, mert velem fogsz énekelni, szép cigánylány. Vagy püfölsz a cajónt. Vagy tapsolsz. Kösd fel a tangádat, mert nagyon sokat kell tanulnod! És neked is, Attilám!

Majdnem lecsúszott a... Vajon honnan tudta ez a mandró, hogy milyen alsóneműt hordok?

– Melyik zsebedből fogsz még egy vagy két tapsolót kihúzni? – bizonytalanodott el Tonjo.

– Az biztos, hogy a magyar sessionzenészek közül nem választok. Nincs köztük egy sem, akit Fritzy jó szívvel ajánlana.

– Mi köze ehhez a régi menedzserednek? – fészkelődött Attila.

– Abszolút hallással bír, kegyetlenül maximalista, és ismer mindenkit a szakmában, aki elég jó nekünk. Én adok a véleményére...

– Ramón kuzin ideális jelölt! Meg a bazilikaképű sógora, az őstehetség! – tréfálkozott Tonjo.

A basszusgitárosunk sokszor emlegette a két „kukaházat”. Aszonta, hogy zseniális muzsikusok lennének, ha nem azon járna az eszük éjjel-nappal, hogy milyen „szép zöld” a mások áútója.

– Életünk végéig turnézhatnánk velük az Ibériai-félsziget sitkóin! – helyeselt Angelo. – Kezdjük eltakarítani a romokat, amit az elődöm itt hagyott!

– És amit te összekentél piros tintával – jojózó szemgolyóim elvesztek a vörös fonalak ágaiban-bogaiban. – Angelo, ezt hogy a túróba silabizáljam ki?

– Vedd elsőként azt a kérdőjelet! – hajolt a papír fölé és parfümjé tolokodóan birizgálta az orromat. – Mi ez a bikkfa-spanyol?

– Indián hispani... hispanisztika szakra járt.

– Ez szépirodalmi sóder. Nekünk a rendes utcai nyelvre van szükségünk... – és további kifogások lavinájába fojtotta a dalt.

2004. április 30., szerda, Tonjo Vallejo feljegyzése

Rá kellett jönnöm, hogy a bátyám nagyon megváltozott amszterdami tartózkodása óta. Régen krónikus szájmenésben szenvedett, mint egy granadai halaskofa. Hazafelé még ömlött belőle a sok ötlet, de a lakásba belépve mintha kivágták volna a nyelvét.

Laptopunk fölé borulva ki sem látszott a virtuális világból. A sótlan *El Paíst* böngészte. Meg a *La Policiát*. A Youtube-on rákeresett a fiatal előadókra, aztán szépen be is kummantott, annyira érdektelennek találta őket.

Megkísértem elcsórni a gépet. Ez az angyali ember rögtön felébredt. Durcás fejjel vagy egy órát zsörtölődött velem.

Tiszta nagypapi! Ő szegény nagymamát vegzálta. Az öreglány ilyenkor meglátogatta a barátnőjét, aki a kupi környékén lakott. Az istenfélő nagypapi nem követte. Ám amikor a nagymama hazaérkezett, a papa már az ajtóban várta. Ugyanott folytatta, mint délelőtt. Angelo ugyanezt a természetet örökölte, ha nem ennél rosszabbat.

Bolondériáiért kárpótolt engem és Malmsteen cicát a főztje. Ódákat lehetett zengeni a paellájáról. Amikor a Séf a konyhában alkotott, akkor csaptam le újra a laptopra.

Sokszor nem tudtam, mikor melyikünk telefonja szólal meg. A legtöbb vitánk ebből eredt. Akadt rá példa, hogy a drága bátyám helyettem akart egy randit leszervezni magának. Ez nem is lett volna gond, ha nem gyártottunk volna súlyos összegű számlákat.

A próba végeztével taxival mentünk haza. A nyak-, láb- és kartörő capoeiráról társalogtunk. A helyi búzbomba – hajléktalan – szaga a kapuhoz vezetett minket. Fehő az ajtófélfát támasztotta rongyokba bugyolálva. Részezen hortyogott. Feje felett a kaputelefon a belét lógatta.

– Óvatosabban kéne sportolnod! – pedzegettem, miközben a tekintetem előtt még mindig ez a kép táncolt: a brazil srác lábszára összecsókolózik Angelo alkarjával.

– Inkább te is csatlakozz! – válaszolta a bátyám szórakozott mosollyal.
– Jár oda pár csinos bula is!

– Én már látok is egyet! – rikkantottam feliramodva a sötét lépcsőkön.

Elbújtunk a fal mögött és onnan lestünk a gangra. A nő 170 cm magas lehetett. A Jézuska guszta formákkal áldotta meg, amit kihangsúlyozott a csípőnadrág és a top. Középhosszú sötét haján baseballsapka ült. Fel-alá járkált az ajtónk előtt és fél szemmel rá-rápillogott a bőröndjeire.

– Tonjo, meghívtál valakit? – ráncolta a homlokát Angelo.

– Nem.

Angelo kihúzta magát és ezekkel a szavakkal vezette fel a machismo hódítást:

– Figyelj, öcskös, és tanulj!

Oktatófilmje hamar véget ért. Épphogy meg akart mukkanni, ám hátrahőkölt, mint aki szellemet lát.

A nő megindult a bátyám felé. Fekete szemében ördögi tűz lobogott. Lapát kezével pofán csördítette a testvéremet. Angol nyelvű ordítása visszhangzott a házban:

– Arrohatt junkie anyádba! Mi a jó büdös picsának léptél le egy szó nélkül?! És én még a seggedet is kinyaltam!

Angelo kábultan tápáskodott fel estéből. Leporolta a nadrágját... Aztán már csak azt vettem észre, hogy viszonozza a nő „kedvességét”. Berúgta az ajtót és a hajánál fogva vonszolta be a vadmacskát. Megvettem ezt a fajta kukaháziságot...

– Lejáratsz, Mitzikém?! Tonjo, te meg tűnj el! Ez nem a te fülednek való!

Angelo Vallejo jegyzete a nyakleves utáni eseményekről

Atomjaira hullott az „eu-kompatibilis” máz, amivel a munkám felruházott. De Mitzike sem a legbékésebb oldalát mutatta! A tomboló bestia majdnem kikaparta a szememet, miközben az öcsém kovácsoltvas ágyára hajítottam:

– Így-e?! Így szeretsz te?!

Felemelt hangom sértette Malmsteen kicsi fülecskéit. Miákolva iszkolt az éjjeliszekrény alá. Mitzi feltérdelt és egy éles vagy kemény valamit keresett, amit hozzám vághat. A lila ólomkristály elől az utolsó pillanatban húztam el a fejemet.

– De érzékeny lettél! Bezzeg akkor nem volt olyan nagy a szíved, amikor faképnél hagytál!

– Mi a szent szart tudsz te rólam?!

– Mindent, te munkaalkoholista! Mindig azt hallom, hogy itt meg ott lesz fellépésed! Míg te a luvnyáknak mutogatod magad, én otthon eszem a kefét!

– Meg a kupiban az arab pacáknál! – azt hittem, hogy ott helyben megfojtom a csajt.

– Tudod jól, hogy sosem engedett volna el!

– Mert ő maga Allah?! Vagy tán bele vagy esve?! – visitott belőlem a féltékenység zöld szemű szörnye.

– Néha sokkal normálisabb, mint te!

Lefogtam a kezét. Ő sípcsonton rúgott. Összegabalyodva gurultunk le az ágyról. Az ingem egyik ujjá már cafatokban lifegett.

– Megdeglesztelek! – Mitzike vérekes tekintettel kapaszkodott bele a hajamba.

Két marakodó vérfarkasra hasonlítottunk egy horrorfilmből.

– Mit csinált veled az a kibaszott strici, hogy ilyen jó véleménnyel vagy róla?!

– Szállást adott és te akkor éppen kámforosdit játszottál! Menő szerkókat vett nekem!

– És életed végéig kokóval tömött volna!

– Ez nem igaz!

– Ennyire naiv vagy?! Ébredj már fel! A barátnőd hulláját a konténerben találták meg a zsaruk! Faszányos karrier! Ez kell neked?!

Mitzi ábrázatáról elillant a düh és a helyére valamiféle szomorúság költözött:

– He...

Hát elég sajátos volt ez a szerelmi vallomásom.

– Angelo, én azt unom, hogy szinte csak akkor látlak, ha a színpadon majomkodsz. Tudom, hogy nagy részben ebből élünk, de jobban figyelhetnél rám.

– Jjjobban... – hízelegtem. – Megleszünk mi!... Vásárolok csokit, virágokat... aranyat! Elviszlek a moziba! És még az állatkertbe is!

– Az almeríai kígyót akarom! – és leszaggatta rólam azt, ami az ingből megmaradt.

DEMÉNY PÉTER

Híd

*Szembejött a híd
egy éjszaka a Körösön,
mentünk át adyzva, zsidózva,
állt körülöttünk Várad, vagy
inkább elterült,
végre egy város, gondoltam magamban, én,
aki egy másiktól jöttem, meg egy
harmadiktól, egy negyediktől, de
a Kacsóh lányok itt fogadták a
huszártiszteket, és egy nagy költő
itt vetette magát a bűnbe és a
tehetségbe, nem értettem magam, ilyenek
a legjobb pillanatok, a híd nem tágított,
engem akart, minket, Várad volt
nagyon, semmi relativitás.*

DEMÉNY PÉTER (1972, Kolozsvár) költő, író, a Látó szerkesztője. Legutóbbi kötete: Vadkanragyogás (kisregény, Lector kiadó, Marosvásárhely, 2017). Marosvásárhelyen él. Méray-díjas (2001), Déry Tibor-díjas (2012).

Szirének

*Volt egy Várad, még nagyon
régén, még nem keseredett
meg a méz, nem édesült meg a
fogamban az a sok minden, valami
üzlet fölött laktunk egy albérletben, és
még nem kötöttem magam az
árbochoz: minden szirént meg
akartam hallani. Egy gangon kellett
bemenni, úgy emlékszem, de talán
nem jól, ki tudja, csak az biztos, hogy
tizenöt éve volt, a lifetime
ago.*

KESZTHELYI GYÖRGY
Számozatlan ecloga

*Kaviccsal dobálnak, csapkod utánam a lepkefogó
és egyéb, rugókon pergő ketyegés. Merre kísérnek?
Istenátka! Egy részeg nő sikítva monologizál,*

*csavargó, hajszott bűz, puffanások az aszfaltmezőnyön,
egyébként csend lenne, belső csend, de úgy megutáltalak,
ahogy az még egy átkozott búcsúlevélhez sem illik.*

*Tiszta kép, negédes szolgálóleányok, ágylepedők,
anyám, apám s a maradék, akikkel együtt süllyedek,
amíg a szkeptikus galaxisok egyre távolodnak.*

*Kezek és lábak, gennyes pattanások, semmi sincs veszve.
Hozom a tiszta kötszert, a vizet, átmelegítelek,
két-három tályog a testen, lőtt sebek, alvadó hiány,*

*de hát az első hét év a szülői házban – hit, remény,
szeretet – szentjánosbogarak a néma éjszakában,
első érintések, szakszerűtlen csókok és a többi...*

*félretettem mindent, álcázott széfekben vegetáltok
ti, akiket nem látok, nem is hallok, mert ugyan minek?
Maradjatok csak szemfedők, halotti leplek, amelyek
a tudat medrén nyitják meg újra a forradásokat.*

KESZTHELYI GYÖRGY (1955, Kolozsvár) költő, író. Verset és prózát ír, grafikai munkákat, olajfestményeket is készít. Kötetei: két verseskötet a MEK-en, Lélekzárka (kisregény, Bookart, 2014), Lódenes embermadár (versek, Kriterion, 2015).

Záróra

*Keseregni illik
a kajla fák tövében.
Annyi kő, vésett, fekete tetem,
évszámok, névsorok, statisztika,
vigyázállásban, kötelező módon,
mert erre késztet a csiszolt nosztalgia.
Pedig itt egyetlen lakó sincs,
halmazállapotok vannak, statikus kötődés,
selypít a változás sejtése is.
Mondom hát újra, keseregni illik
a kajla fák tövében.
Annyi dísz, stukkó, annyi ceremónia,
annyi félretett mindhiába,
beidegződés, kényszerképzetek,
– holott csak seholsemmik, senkik,
száradó dombok, lombok, struktúrák kísértenek –
és persze a jó modor.
Vajon mettől meddig tart ez a munkaszünet,
hánykor nyit újra a közért, a csehó,
kihez szól, mit üzen
az áttekinthetetlen filozófiába fúló
bábeli békeszerződés?*

Magába zár

*Nekem itt minden tetszik,
kivéve, ami éppen nem,
mindent lájkolok, megosztok,
kiváltképpen az ártatlan gyermekeket,
a fájdalmak reumás szóképeit,
a vénülés görbe gyalogútját
és a többi másodrendűséget.*

*Azt mondják, egyetlen bűnöm van,
kegyetlen, mint a fog- vagy fejfájás:
engem nem lehet elfelejteni.
Magyar mennyország vár, angol pokol,
dűsgazdag leszek, mint egy templomszolga.*

*Mindenkit csodálok, elismerek,
lenyűgöznek a vezércikkesek,
az időszerű barlangrajzolók,
szóval azok, akik szünet nélkül
külön bejáratú naprendszerben élnek.
Egyetlen nyavalyám az a macskajakaj,
amit néha megforgatnak bennem
cézárok, latrok, antikrisztusok.
De hát mi oszt és mi szoroz az egykutya-fronton?
Számomra nyolc, hatszáz és hogysismondják.
Mindent oly könnyedén lájkolok,
mint az előleget vagy az elszámolást,
amely egykor boldoggá kábított
hamvasszőke vagy gesztenyebarna
másodmagammal, néha este tízig.
Olyan ártatlan ez a homokozó,
a függesztett hinta az évig repít,
de jól vigyázz, mert az ideg nem kötél,
minden rád csaphat egy nyitott ablakot,
minden magába zárhat valamit.*

Jól vagyok így

*Írnék egy hideg verset, repedő jégtömböt
ezen a trópusi, lázas reggelen,
de nincs frakkom, cilinderem,
csak néhány álcázott, vulgáris világ
leplezi bennem a mélázó arcokat.
Látszat a diadal, sebhely a fegyelem,
lecsapódik az összes várkapu.
Hol rejtőzhet az elegáns bálterem?
Merre tékozol az arisztokrácia?*

*Tükörképemről elszállt a libatoll,
a kalamáris, amelyből poéták korgó gyomra
tákol hatalmas csarnokokat.
Magamban állok a téli fák alatt,
se babérkoszorú, se édeskés kölnivíz,
se tucatnyi grácia eretnek fűzője,
forró égöve, hónalja, köldöke,
csak a sehol semmi, a bomló boltozat.
Darumadár, lenn a jégen,
aludj el szépen, mímeld a fagyhalált,
elférünk ketten egy apró szobában.
Jól vagyok így, rám se rántsatok,
ágyúgolyóként röpit szerkezetem
a középkori kőfalak között
oda meg vissza, mint öreg házalót.*

Őszi félkörív

Belepusztulok ebbe az őszbe. Nem kötök szerződéseket, képtelen vagyok kezelni ruhatárát, hamisan merengő színeit. Nincs bizonyíték, jóra való szándék, nincsenek nyugalmas árnyalatok. Mint felszámolt műhely, elkopott esztergapad, nem működik bennem sem áram, sem hajtómű. Keresem a kulcsszót, persze elveszett. Az ajtók is keservesen nyikorognak, nem találok a gyógyszerert, hiába a zsír, a gépolaj. Figyelni kell, az elővigyázatoság nélkülözhetetlen. Ez az évszak egy settenkedő, álruhás ügynök. Vagy tolvaj. Jó lesz vigyázni, megóv a paranoia. Továbbreped az ablaküveg, nem illik ilyenkor javítani sem, süllyed a házalap, szaporodnak a kátyúk, a veszett kutyák, hullanak a legyek, röpködnek a feslett istenek. Szóljak-e a hold sugaráról? Ott rejtőzne a könnyező romantika szimbóluma? Dehogy. Sötét, mint a haldokló holló utolsó perce. Ó, isteni megalkuvás, szenvedélyel vártalak. Erre fel itt a kísértet, a vallatótiszt. Begorombulunk. Bazmeg. Mi a frászt cselekszel te odafent?

Jobbra és balra, a szemközti házak falai mögött sóhajtoznak a cserepes virágok, valahogy úgy, hogy a süket is hallja. Ez a haldokló fény kiegészítése, a vérszegény hőmérséklet kritériuma. Kenyérhéjat rágok, se kanál, se kés. Semmit sem ér a tettett gondviselés. Riadt szempárok kérdezősködnek, könyörögnek, mindhiába. Senki sem képes egy hatékony megoldásra, amely elhozná az érdektelenség ajándékát. Kába az emberfia, fájoan tehe-

tetlen, egyetlen mesterségünk van, egyetlen hivatásunk, egy sorban gyalogolunk itt, az alagútban.

Csak a hívatlan, lelkesedést követelő szó pereg folyton, erőszakosan, nyomul, kiszorít, helyet foglal bárhol, bizonyítja a nem létezőt. Vagyis saját magát. Hull, pereg, a domboldalokról, gátakat szakít át, elárasztja a városokat, a kis falvakat megsemmisíti. Csak rosszabb ne legyen. Erre mondják azt is, hogy végtelen tűréshatár. Elvégre élőlények vagyunk, akár a fű vagy a fa, talán a kő is. Fene tudja. Veszíteni tudni kell, ha úgy szól a parancs. Ez nem trópus. Se majom, se narancs. A sánta ember is énekel, ha kell.

Eldőlnek a rég megcsonkult hidak, nincs több átjáró, éhen döglött a ló, kézen fogva indulhatunk el a hosszú kerülőúton. Kézen fogva vagy teveháton. Tudom, ez marhaság, de hátha... ennyi maradt meg és a makacs nátha. Meg a paraszt görbülő háta. De szépen játszadózom, mint egy idióta. Erre tanít a rend és a rendszer. Nem bánom. Vagyok valaki, látnak, átéreznek.

Fekete kabátba rejtőzöm, petróleumlámpával járom körbe a házat, magammal kergetőzöm, helyesebben: emlékeimmal, alaposan megfigyelem az árnyékok, a fények hancúrozását, hol szaporodnak, mint a nyúl, hol döglenek, szintén mint a nyúl, mégiscsak erre lesz egyszer a visszaút. És ha nem lesz? Ott a kiszáradt kút, békák tetemeit ravatalozza. Él, tevékenykedik, akár a cementből égis nyúló fenyőfa. A zöld veranda még maga a nyár. Mindig az volt. El tudom képzelni a közeli tavat, a csónakokat, pár percre érvénytelenítik az összes képtelen gondot, gondolatot.

Megnyitom a hideg és a forró csapokat. Zuhog az átmeneti eső, eloltom a lámpát, besötétedik.

Adjátok nekem az országot, a várost! Főzzön már egy teát vagy kávét valaki...

A kaszáspókok higgadt mozdulatlanságba merevedve élnek a fürdőszobában. Nem kérnek senkitől engedélyt, az emberi megértésre alapoznak. Kitartanak, nem hátrálnak, ugyanúgy, mint a sejtés, a sejtburjánzás, vagy mint a felejtés, mint a megkövült őszállatok. Hálójuk, vagyis lakásuk láthatatlan, ahogy életük értelme is annak tűnik. Az is lehet, hogy évezredek óta ugyanazokban a szőtt körökben állnak, lábuk egyre nyúlik, míg egyszer csak átölelik az egész várost. Nemsokára se kezem, se lábam, se érzékszerveim, egyetlen megmaradt sejttem is felére csökken. Felfalnak az óriás kaszáspókok, de nem nyúlok hozzájuk most, míg sebezhető, nem zavarom őket, tisztelem jogrendszerüket. Egyébként is a zavartalan magány, a kulcsra zárt gondolatok mecénása vagyok. Előmászom csuromvizesen, hív a kötelesség. Tapogatózom, mint a vakok. Már nem vagyok otthon. Nem enyém a ház, a város, az ország. Számptalan fal, kerítés között élek. Belső rendeletek szolgája, szűk szabadságban.

Továbbzarándokolok az olajlámpával, ez már igen! Senki sem néz rám, nem is keresek erre magyarázatot. A szellemek elvégre szabad és rejtett maradványok. Viszonylag hosszú az út, kikötök a másik berendezkedés gyári dudáinál, amelyekre már régóta nem hallgatok. Miatyánkot és egy tobozokkal díszített fenyőágot hagynék a láthatatlan síremléknél.

A szomszéd már nem jár. Hálni lófrál belé a lélek. Reggel, délben és este etetjük, tüzeket gyújtunk, oltunk kis szobájában. Imádja a csokoládét és persze a cigarettát. Mohón szívja tüdőre a füstöt. Nem tudni, meddig, ez már nem téma. A test véget ér, abbamarad, a siralomház lebontja a lelket. Letépi, eltüzezi. De haladnia kell az eseménynek, fejlődnie, tágulnia kell, ebből áll össze a massa. Ugye megmondták egyszer, hogy minden átalakul? Naponta háromszor tönkremegy az ember a kétségektől, az optimizmus csak enyhe csillapító, langyos lábvíz. Még nem gyúlt lángra a ház, de mintha vihart jelző felhők borítanák az ágyat, villámokat ígérnek. Estéknént átúzen a harang, békét hirdet, néma kakas áll a templomtetőn, valamennyire elmosódik a kép, pasztellszíneket ölt, enyhül a fények lázongása. Istené és emberé, istenemberé (?) a világ. Hiába vesz körül az embertelenség, az ellentmondás, ezt az oldalt kihagyjuk, továbblapozunk, mert beszorultam ide, írott és írásra váró betűk közé. Időnként lesétálhatnék azokon az omladozó cementlépcsőkön, amelyek a beteg kerttel kötik össze a házat, de nem teszem. Látom az alsó raktárt, a kidobott hűtőszekrényt, a feltekert drótkerítést és a többi értékes kacatot. Tántorog az élet, erre meg arra, rádöbbenek, buszjegyem sincs. Se szárnyaim. Viszonylag begyepesedtem, ez a szabály, a lehetőség.

Manhattanból sem látogat meg többé az okos tanár úr, akivel az üres kápolnában saját temetésünkről beszélgettünk. Arról, hogy mi lenne kevésbé látványos, ünnepélyes és költséges. Időnek idejében elégettette magát, hamuvá vált, nemsokára a többi kontinens következik en gros. Egyelőre jönnek az új vírusok, megint jönnek, nem is kopogtatnak, kezet fogunk, bemutatkozunk és lezserül elbaszunk néhány évet, amíg ez a film is véget ér. THE END. Így, szépen, határozott névelővel. Ma hogy van? Fogalmam sincs, nem járok moziba.

A négyemeletes régi tömbház, amely már mindenkinek kellene, és ahova éjszakánként visszaköltözöm, ott görnyed, zuhanásra készen.

KEMENES HENRIETTE

A hely

*Mint szemgolyóban
elpattant hajszáler,
vörösen fut szét
a délután a tér
kőkockái közt.
Vedlő hirdetőoszlopok
megkopott testeit
szórják egy megrongált
jövő kifakult képeit
– plakátsuttogás –,
a hang alig kivehető.
Utolsó cigarettámat
füstjelek feszegetik,
csak ezen a ponton
lehetek holtbiztos.
Merek pont ott boldog
lenni, ahol a talpam
a bolygóhoz tapad.
Titokban kikevert
festékektől olajos
ujjakkal nyomkodom
vissza lelkiismeretem
kidudorodó sérveit,
végül, mint a filmekben,
én itt vagyok, te rám találsz,
– lábamnál a képekkel –
mert eljövök holnap is.*

2017. márc. 9.

KEMENES HENRIETTE
(1988, Nagyvárad) a
Nagyvárad Állami Egye-
tem jogi karán szerzett
diplomát. Érdeklődési
köre a büntető törvény-
könyvtől a verseskötetek
felé tolódott, különösen a
kortárs költők verseit
olvassa előszeretettel.
Verset és rövidprózát ír.
Ez év májusától a Várad
szerkesztőségi titkára.

Vertikális néma

*Egy görcsbe rándult hídról
figyelem a sodrást, lábamnál*

*apró szelek, papírba gyűrt
gondolatokkal játszanak.*

*Vajon lesz-e hová menni,
ha bokáig emelkedik a sötét?*

*Álmaimban a kovácsoltvas
kapu rozsdás húsáról hegedűszó*

*pereg, az ablakok, mint
huzattól bedagadt szemek,*

*lomha pislogással követik
lépteim. Álmaimban már*

*várnak – mindig a legjobbkor
érkezem. A kandalló szájába*

*árnyék kuporodik, s talpam
alatt úgy nyüszít a deszka,*

*mint kölyökkutya, kinek
farkára lépett a gazda. Öblös*

*erkély, fonott korlát néz a gazos
kertre, kócai közt futórózsa*

*tekereg. A hirtelen csöndben,
ha figyelniénk, hallanánk, ahogy*

*dübörögve ég fölöttünk a Nap.
Mégis, létráink sovány fokaiból*

*rakott tüzeknél, nyársra
húzva sisteregnek a süvítő,*

*nyers zajok. Bokám nyaldossa
már a fagy, indulnom kellene.*

*Rongyos könyveiddel takard be
süketté fagyott testemet, mert*

*– hónom alatt a lopott létrákkal –,
álmaidba a legjobbkor érkezem.*

2017. márc. 16.

Beltéri panoráma

*Gyógynövényes zsákokkal
teli raktár a szemed. Kinn
olajfoltos betonplacc – mint
a szándék –, homokrakás
mellett hever egy otffejtett
lapát. Rükvercfény pislogás.*

*

*Nem tudok elég távolról gondolni
rád, hogy ne képzeljem el, hogy
kispárnád biztosan kamillaillatú,
vagy azt, ahogy korlátnak dőlve,
borzosan, elszívod a reggeli cigid.
Közben beszakadt körömágyad
rágcsálsz ciccegve, nyálsz keserű,
a hamu csupasz lábujjaidra hull.*

*Olvadt tekinteted az utcára csöppen,
ahol Göncölszekérbe pakolva, zörgő
ócskavasat visz néhány fűtyörésző
cigány. Az öreg megemeli kalapját,
te visszaintesz. Utánuk rozsdamorzsa,
s tompuló fényüket apró szikrákkal
sirató csillagok. Rágyújtasz megint.*

*

Rét nő köréd.

2017. jún. 25.

Melanin

*Tikkasztó nappalok és tikkasztó éjjelek,
ablakpárkányra lökött vizes törölköző,
zöldhatár egy hétfő és kedd között.
Szemetet dézsmáló kutyaafalka a lakótelepi
konténerek mellett, fekete zacskóba
gabalyodó szemfogak, egy halott fikusz,
polisztirolzörej. Mint egy mesebeli
szarvascsorda a holdfényben áztatott
tó tükre körül, úgy ragad magával
a látvány mégis. Az elnéptelenedett
iparvárosok dermedt nyugalmaival
figyelem őket, és esküszöm, nincs
szentebb a Földön mint ez a három
állat, ez a tizenegy láb. Egy tűzijáték
súlyos dörrenése zuhan az égre, és
a szemeteszákokból elszivárog a varázs.
Hosszan nézem a menekülő ebeket, aggódva
és irigyen, ahogy öregek szoktak csak
nézni szirénázva száguldó mentőautó után.*

2017. június 5.

Mint aki ért

Ne csinálj úgy, mint
aki ért, de tudom,
hogy ezek a
gondolatok úgy
csüngenek rajtam,
akár a nehéz,
elnyúlt ruhák eső
után. Előreképzellek,
de hová sietnénk,
ha úgyis minden
érkezés elapadt,
s a vonat sem hoz
már új embereket.

Ne csinálj úgy, mint
aki ért, de tudom,
hogy a sarki hentes,
kicsontozott valóságot
mér ki nekünk, minden
egy alkalommal,
szemfogainkkal
hiába kérkedtünk
annyiszor a húszület
kirakata előtt. Elkéült
ínyek cuppogása közt,
egy véres kötény,
mereven lóg a szegen.

*Ne csinálj úgy, mint
aki ért, de tudom,
hogy van egy hely,
egy hunyorgó
ház, diófával
és állatokkal
az udvaron, ahol
a szobákba csak
egyszer kell friss
virágot tenni, hogy
aztán minden
porcelánváza a
végtelenbe nyíljon.*

*A vacogva rügyező
szőlődombok ezer
tüzeként égsz bennem.
Ne csinálj úgy, mint
aki ért, de tudom.*

2017. április 25.

Odú

*Valami hever közöttünk, apám,
mózeskosaram fakuló emlékén
túl, sűrű pernye száll a dombok
fölött. Lassú, meleg párákat ereget
egy leterített vad kimúló teste.
Hízik a jég, és ebben a tavakba
gyűrődött hallgatásban az olvadást
hiába várom. [Pedig annyit, mint
más, talán én is érek, de erről
mindig más lesz, aki dönteni fog.]
Egy kifordított barlang üressége
feszül közöttünk, apám, és – minden
úr az a hiány, amit a semmi kiszorít.*

*Hajtóvadászat, ami most vagyok,
csörgő dió, mogyoró és kígyó. Mikor
varázspálcám neonfénné töröd
fölköttem, meglátod, apám, felsikolt
az összes erdő, és minden anyaállat
kölykévé fogad. Nyirkos göröngyök
közül bújnak majd elő odúmeleg
szavaim, és lenyúzott bőriket
visszakapják az átfagyott állatok.*

2017. február 6.

Sterilbe tört fehér

*Reggelire lágytojás, levedző seb
tányérra rakva, koktélpáricsom,
klórszagú szövetszalvéta, ölmeleg.
Reggel máris minden vérre megy.
Kezeim addig áztattam szivárgó
repedések alatt, hogy ujjaim közt
cseppkövek nőnek, s kóbor állatok
láttán, morzsolódva hullik le rólam
a simogatás. Egy ismeretlen helyre
vágynom, oda, ahol sosem jártam,
mint egy kiült fotel, mégis visszavár.
Arcod meszesgödreibe belefúlladnak
a madarak, a fehér törzsekről
magzatpózba gyűrtten hullanak le
a hangyák és keserű gyümölcsöket
teremnek a fák. Visszametszett szavak
rendezett sora takarja el hangod,
miközben a rajongás boldog vadállata,
reszkető térdeid mögött, ugrásra kész.*

2017. júl. 18.

Lapszél

Émelyegve ébredezett a város, mint herélt kutya az altatás után, miközben hangosan szuszogva, szőrös orra alatt motyogva valamit néha-néha, hazafelé cammogott a metróállomástól. Hívős volt, de a tömbházak közt átszűrődő fénycsóvák, amik az útját keresztezték, fülledt napot ígértek. A sarki kávézó előtt suhanc kis pincér sepregette össze az előző éjjel szétpöcökölt csikkeket. Egy nyári melót vállalt egyetemista, valószínűleg. Egymásra néztek, hisz szinte minden nap találkoznak, de nem köszönt egyikük sem. A hazafelé tartó alak volt a rangidős, ötven év körüli lehetett, vagy kicsit több, és kikérte volna magának a tiszteletet a kis taknyostól, a kis taknyos viszont semmi készletet nem érzett, hogy előzékeny legyen, magasról tett rá, hogy a kövér pacák mit gondol, neki aztán igazán mindegy volt ez az ember. Sőt, a lenézően lefelé biggyesztett ajkak és felhúzott szemöldökök kifejezett ellenszenvre utaltak, de ki vagyok én, hogy ezt eldöntsem. A negyed elég lepukkant volt, az épületek nagy részének mállott a homlokzata, vagy védőháló csüngött rajta. Amúgy nyugodt környék volt, nem igazán történt semmi említésre méltó az elmúlt hónapokban, kivéve, hogy egy védőháló rögzítésekor az egyik ipari alpinista lezuhant, és súlyos fejsérülést szenvedett, plusz más zúzódásokat. Kijöttek a mentők. Sőt, még a tévések is, és a közeli lakókat próbálták faggatni, láttak-e, hallottak-e valamit. A riporter odatolta műanyagzagú mikrofonját a mi hazafelé tartó pasasunk arcába is, aki akkor épp nem hazafelé, hanem sehová se tartott. Ez annyira meglepte, a szag meg annyira zavarta, hogy egyből arra következtetett, a mikrofon azért ilyen büdös, mert még új, a tévés srác meg elég fiatal, tehát egy zöldfülű kezdő, az ilyen meg aztán igazán ne pofázzon neki. Nem szereti ő mutogatni magát, főleg nem ingyen, úgyhogy kijelentette szépen, hogy a média gennyes, meg valamit a cenzúráról is odalökött, és hogy inkább a jó édes anyjukat kérdezzessék, ne őt, majd foltos, téglaszínű, frottír fürdőköpenye zsebébe dugta bütykös kezeit, előhúzott egy agyongyúrt marlborós dobozt, benne egy ép meg egy eltört szál cigivel, rágyújtott és visszament a lakásába. Szóval volt valami megmagyarázhatatlan, valami krumplileves-szagú otthonosság az egész környékben. Meg egy kávéház. Ja, meg a meleg, poharas levest árusító lakókocsi a sarkon. De visszatérve az eredeti sztorihoz, a pasi pont ebben a pillanatban ért haza a munkából, elfordította a kulcsot a zárban és belépett az utolsó emeleti szoba konyhájába. A héten éjszakás volt. A redőnyök le voltak engedve most is, mert utálta, ha felmelegszik a lakás, mire holtfáradtan hazaér. Mondjuk, az egyik redőny már vagy két éve leszakadt, úgyhogy annak mindegy volt, de nem zavarta, mert a nappaliban a sötétben úgylis jobban látta a tévét. Az átizzadt ingét meg az övtáskáját hanyagul a repedezett, teveszínű bőrkanapéra lökte, majd a foga között átszűrte egy káromkodást,

ami teljesen véletlenül még rímelt is, persze ezt csak én mondom, mert neki fel sem tűnt. Bezárta az ajtót és lement ismét a földszintre, hogy felhozza az aznapi újságot a postaládából. Pár perc múlva már ismét a lakásban tett-vett, a tegnapelőtti rakott krumpli maradékát kapargatta ki a lábasból a tányérra, egy lapos tortakanállal. A kicsit odaégett részek voltak a kedvencei, azokat mindig legfelülre tette a tányérban, és mindig utójjára ette meg. Utolsó rokona, legalábbis utolsó rokona, akivel tartja a kapcsolatot, a nyolcvanvalahány éves keresztanyja készítette neki az ételt. Négyutcányira laknak egymástól. Minden héten egyszer-kétszer hoz neki enni, néha áthívja ebédre, esetleg vacsorára, s olyankor mindig pakol neki csomagot hazavitelre is. Az öregasszony a lábasokat általában zsírosan kapja vissza, de sosem tenne szemrehányást érte a fiúnak. Mert így hívja a pasast: a fiú. Ezeken a találkákon nagyon keveset és ugyanarról, vagy egyáltalán nem beszélnek, de megvan azért köztük ez a „vér nem válik vízzé” dologban való néma egyetértés, rokoni ragaszkodás, vagy nevezzéktek, aminek tetszik, szóval ez az egész folytonosság a kajával. A mikro ismerősen megnyugtató zúgásának hallatára beindul a nyáltermelése, konstatálja is magán szépen, mert nemrég a tévében látott valami műsort erről a kísérletről, mármint a nyálról, egy hangról, ami azt jelzi, hogy nemsokára tálalva van, meg egy kutyáról. Valami Pablo vagy kicsoda csinálta. Mindegy. Borostás képére pár másodpercnyi büszkeség, a mikro belső üvegére pedig a rakott krumpli egy része ült ki. Káromkodás, majd még egy kis bors, a napi újság meg egy pohár sör. Tökéletes. Az izzadt ing lassan megszárad a teveszínű kanapén, a mosatlanok a kagylóba kerülnek. Majd holnap. Az ablakok becsukva. A magány beleivódott a cigifüsttől megsárgult falakba. A nappali mennyezetén, a tévé fölött, a múlt heti eső után megjelent Észak-Amerika, és azóta szinte folyamatosan tektonikusan mozog. A magány macskaszagú macska nélkül, a magány fél üveg napon felejtett kovászos uborka. A magány egy leszakadt redőny. A tévé életre kel, a reggeli híreket mondja a nagycsöcsű szőke, a kopott fotelben eltesped pasasunk rózsaszínű sörhasa. Jobbján jogar. Vicceltem, igazából egy lestrapált légycsapó. A sörhas most jóllakott és elégedett, szinte boldog. Szalmonellával fertőzött ételt fogyasztottak az óvodás gyerekek, Debrecen melletti településen, huszonhárman kerültek kórházba. Az ügyet vizsgálja a rendőrség. Ismét tüntetnek az állatvédők a bikaviadalok beszüntetése érdekében. Berlinben húsz ember esett foglyul egy turista ballonon, amit az erős szél húsz percig dobált. Hirtelen hullám vonaglik át a rózsaszín hason, csattan a légycsapó, egy kövér légy koppan a parketten, hátán forog körbe-körbe. A férfi nem csapja le, közelebb hajol, nehezen szuszogva nézi a vergődő kis férget. Megrekedni élet és halál között, csak feltelesen létezni, húsz üres perc, semmittevés. Pojácák! Én nem bírtam volna tétlenül vergődni abban a kosárban. Ők keresték maguknak a bajt, miért kellett nekik óriáslufiból bámulni a világra? Lentről már nem is jó,

mi? Eszébe jut az az angyalkrapekos film a nyolcvanas évekből, a Berlin fölött az ég, vagy mi. Napszitta nosztalgiával hördül fel, pár másodperc merengés. Észbe kap, s lassan közelebb hajol a földön vergődő légyhez, sárgás szemgolyójára ráfeszülnek huzattól bedagadt szemhéjai. Hülye turisták! Le akarja csapni a legyet, de az tovasiklik a parketten. Szeme dühösen követi a zümmögést, majd a kifakult, poros bársonydrapéria alatt bukkan rá a légyre, ami időközben maga köré gyűjtött néhány pormacsskát. Hirtelen felpattan a fotelból, hogy a légyre vethesse magát, de átvágódik a dohányzóasztalon és egy hatalmas puffanással elterül a földön. A falak beleremegnek, és az átmedvedett Észak-Amerika a tévén landol. Porfelhő, mintha füstgép nyomta volna. Iszonyatos káromkodó sziszegés és hangos átkozódás. Alulról a szomszéd hevesen kopogtatja a mennyezetet egy seprűnyéllel, recsegve károgó hangjából majdnem tisztán kivehetők a „rendőrség” meg a „mocskos disznó” szavak. Fölöttünk most épp tiszta az ég, de az angyalok leszoktak már a látogatásról egy ideje, és valószínűleg épp a hátsó fertályukkal is rajtunk röhögnek. A kettő közötti térbe meg, igazából, minden belefér.

MÁRTON EVELIN

Fénylő aranyszál vagy életemben

(zene: zager and evans in the year 2525)

*...olyan illatod van, mint gyermekkoromban
a vasárnap délelőttnek.*

És annak milyen illata volt?

*Mint a cukros kávénak. Azt hiszem, soha nem éreztem
otthon ilyent, de mindig vágytam rá... – Alois és
Hórum párbeszéde egy hotel szobájában. Délelőtt.*

MÁRTON EVELIN (1980, Kolozsvár) a Bukaresti Rádió szerkesztője 2005-től. Legutóbbi kötete: Szalamandrák éjszakái (Bookart Kiadó, 2015).

Hórum egy világítótornyban lakik, ne is keressétek.

Nem létezik a térképen.

Tudjátok, vannak olyan helyek, amelyek léteznek, de még mindig nincsenek rajta a térképen. Az is lehet, van már nevük, de az is lehet, hogy még nincs. Egy ilyen nevenincs helyen tartózkodik általában Hórum, kivéve azokat az alkalmakat, amikor megmutatkozik a népek előtt. Hórumnak nem kettős, sokszoros élete van, melyek egymáshoz laza fonatban kapcsolódnak, olyasfélében, mint amilyen a DNS szál médiában ismertetett képe. Mert hiába mutogatnának az emberiségnek egy rém hosszú és összetett és kaotikus formájú kódrendszert, nem sokan értenék. Nincs is rá szükségük. Mint ahogy Hórumnak sincs arra, hogy mély életfilozófiákat építsen vándorlásai köré. Történeteinek hősei igazi emberek, semmi fikció, mégis csupa gyönyörűség az egész. Hórum mesél szerelmének, és ő úgy issza szavait, mint a bort, melyből szintén jócskán fogyott, és látszólag a mesélő, de a hallgató tudta is módosulni kezd, bealvásról viszont szó sincsen, mert alvásra nincs idő. Csillagfényes éjszaka van, füvek hullámszanak a szélben, Alois szíve ismét az égig emelkedik és fogja az ő szerelmének, Hórumnak a kezét, a fejében csatatér, véres tetemek és frissen nyílt virágok, zűrzavar, egymásnak ellentmondó gondolatok motoszkálnak, és az eljövendő fájdalom készülődik, cicomázza magát, mint egy primadonna, aki nemsokára színpadra lép.

Hórum, akit én, Alois megpillantottam egy békés hétköznapon, délután, fényesen tündökölt, mint a nap. Na nem a teste, hanem valahogy az egész lénye – kezdi meséjét Alois, és mi mást mesélhetne, mind azt, amit mindig mesél, szerelmeket, melyek égetnek, mint a nyílt láng, és fénylő aranyszálakkal szövik be a halandók és isteneik életét, és hiányokból

készítenek emlékeket, és beleégetik magukat a tudatba, mindörökre. Alois szerelmese most Hórum, királyfi és szegénylegény keveréke, nem feltűnő, csak annak, aki keresi a tekintetét, annak válik láthatóvá az a láng, amiről fentebb már szó esett, mely tűz őt magát ugyanúgy perzseli, mint az ő tekintetében álló Aloist, akinek eszébe sem jut, hogy az ilyesmi ellen állítólag védekezni is lehet. Elfordítani a fejet, és nem venni tudomást semmiféle jelzésről, ülni pókerarccal egy pohár fölé hajolva, és este egyedül távozni, egyedül aludni, egyedül álmodni, egyedül ébredni. És nem fogadni el azt a felkínált társas magányt, amelynek a lehetősége Hórumnak a szeméből kiolvasható.

A szerelem? Az egy mocsok állat – írta egy jóbarát Aloisnak, amikor megvallotta neki, hogyan járt, és hogy nem bánja ezt a megjárást, csak erősen fáj, örepszik, úgy tűnik, mert nehezen viseli, és igen, a szerelem valóban valami olyasféle, ami akkor jön és megy, amikor ő akar, nem törődik semmivel, senkivel, konvenciókkal és hagyományokkal, társadalmi helyzettel és egészségi állapottal, így van ez, mióta feltalálta valaki a szerelmet és odaadta az embereknek, hogy tegyenek vele, amit tudnak, fogadják el, vagy utasítsák el, és hogy ő, Alois Hórum szerelmét tartja most a legjobb dolognak az életében, melynek tisztábban látja már a végét, mint az elejét, és mégis, kell, kell most ez a keserűes boldogság, a Hórum csókja, és az ő fénylő lény, mely mint takaró télen, oltalmaz és melegít, és hogy igen, mondta Alois e jóbarátnak még, félti az ő Hórumját, félti magát, magától félt mindenkit inkább, fél, de hiába fél. Jobb annak, akit a szerelem időnként mégis meglátogat, mint annak, akit sohasem – mondta a jóbarát, és Alois fájó szívére bort javasolt, vöröset, ha lehet, de bármilyent végül is. Csak bor legyen.

Van az úgy, hogy a szív még azelőtt kettétörik, mielőtt kézbe vennénk, mielőtt végiggondolnánk, hogy milyen beavatkozásra volna szükség ahhoz, hogy megmentjük, egy darabban tartsuk, hogy ne az legyen, ami aztán mégis lesz, miszerint a szív darabkái a test különböző pontjain dobognak, és dobogás közben ide-oda vándorolnak, nem találják a helyüket, fél és negyed szívek kapaszkodnak görcsösen itt-ott, és halkán szidják tulajdonosukat, de azért együtt is éreznek vele. Hórum, a királyfi és vándorló szegénylegény nemrégiben tért vissza az ő népe közé, ott pillantotta meg az idegent, aki éppen Alois volt, és valamiért azonnal közösséget érzett vele. Ismerkedésük helyszíne egy meleg domb, napsütésben és tücskök veszett koncertje közepette. És oly tiszta volt minden, mint a mesékben, Hórum tekintetében biztonság, és szerelem és kimeríthetetlen ölelések ígérete csillogott, és még az ég is úgy döntött aznap, hogy bekapcsolódik ebbe a történetbe, mert neki úgyis mindegy, felhőt kergetni, csillagot gyűjtani viszont tud, sőt, a langyos éjszakát is ő bocsátja a világra, ha olyan kedve van.

Alois azon vette észre magát, hogy követi Hórumot, mint valami kölyök-kutya, ahová ő ment, ment Alois is, mintha attól félne, szem elől téveszti és soha többet nem találja meg. Hórum nem bánta. Sőt, úgy tűnt, örvend

ennek. A népek lassan szagot fogtak és gyanakodva néztek. De akkor már késő volt. Később, amikor Hórum vissza kellett térjen a világítótornyához, a Földgömb nevenincs pontjára, és az ő szíve is darabokban hevert, Alois lázasan és szédülve vonszolta magát helyről helyre, keresve az ő szerelmesét, akit siratott, önmagukat siratta, és a sok elmaradó ölelést, az életét, mely olyan, amilyen, s mely jól van, ahogy van, csak állandó hiányok égetnek és vágnak réseket rajta, és azon fohászkodott, miközben árnyékról árnyékra lépett, hogy esne ki végre a rések valamelyikén, édes szerelmem, Hórum, sok mindenkit szerettem már, de többé senki mást nem akarok szeretni. Mégis szeretnem kell, Hórum, mi lesz velünk, kérdezte Alois és nem találtak semmi választ erre sem együtt, sem külön-külön.

De akkor még csak a délután volt, és a sűrűsödő idő, Hórum és Alois lopva megfogják egymás kezét, aztán bort isznak és ölelkeznek halkán, bár tudják, most mindenki hallgatózik, és tán egy kis káröröm is vegyül ebbe a hallgatózásba, mely káröröm a lehetetlennek titulált szerelmeket kísérni szokta. Ne törődj semmivel – súgta Alois Hórum fülébe egy lepedő alatt és végigfeküdt az ő forró testén, és szerették egymást, és jó volt nekik, akkor is, ha reggel sírnak majd, és majd még sok este, éjszaka, délután és reggel, hajnalban, amikor még a világ alszik, és délben, egy tányér kihűlő levesben keresve egymás tekintetét.

Kocsma, az nem volt még a messzi távolban sem azon a vidéken, ahol Hórum a hazáját tudja, a szülőföldjét, melynek ismeri vizeit, különféle gyümölcsfáit, a halakat és más vadakat, meg azt, hogy mit érdemes és mit nem. Merre lehet megszökni. Hová lehet elbújni. Hogy lehet a titokba beszélni és bezárni magunk mögött az ajtót. Hórum mindent tud, még azt is, amit az emberek gondolnak arrafelé, és könnyűszerrel belát az idegenek fejébe is. Hórum Isten gyermeke, ártatlan, mint egy angyal. Alois szédül, a sírás környékezi, szíve darabkái örülten keringenek, ereiben a vér olajosan kúszik, és semmi másra nem vágyik, csak az ő szerelmesére. Aki odaadná mindenét, csakhogy Alois nem nyúlhat semmihez. Alois tulajdon, valakinek a tulajdona, valakinek, akiben szintén szívek dobognak. Így megy ez.

Minek oda kocsma, ahol mindenki mindenhol iszik valamit? – kérdezte Hórum. Itt bármikor, bárhol, bárkivel lehet. Errefelé a nép teker és tép – mondta. És egyfolytában tekereg – mondja Alois, miközben Hórum fájós hátán fekszik, hogy hátha a testével kiold valami görcsöt, vagy bármi legyen is az, ami abban a hátban alkalmatlankodik. Hórum? Jön-megy, soha nincs otthon, de nemsokára hazajön. Tessék nyugodtan leülni, várja csak meg, mindjárt jön az. Ha nem ma, akkor holnap.

Ne ijedjenek meg, kérem, nyugodtan olvassanak tovább, lélegezzenek könnyedén, ez ugyanaz a történet még mindig, gondoljanak csak Aloisra és az ő szerelmesére, Hórumra, amint a földön hevernek egy hotelszobában. Bort isznak, beszélgetnek, néha lazán cipőbe lépnek, és lesétálnak a

hotel elé egy cigarettára. Már elég hűvös van, ezért hamarosan visszamennek, és mivel cigarettázni a szobában szigorúan tilos, hamarosan ágyba bújnak és testük megelevenedik a takarók alatt. Igen jól érzik magukat. És úgy tűnik, őszintén szeretik is egymást. Kell ennél több? – kérdezné belenyugvó természetű és romantikus alkatú olvasónk. Ám ekkor jön a kemény valóság, miszerint tényleg nem kellene ennél több, de már van.

Hórum és Alois kettős életének híre persze a városba is eljutott, de ők akkor már ezzel sem törődtek, szerelmükre árnyékot vetett egy világítótorony, meg a kettős játszma terhe is, mint átszakadni készülő gát, olyan lett minden, szűk és fájdalmas, torkot szorító, reménytelen szép napok, vagy inkább órák. Minden találkozásuk búcsúzás volt egyben, próbáltak felkészülni arra, amire lehetetlen felkészülni. Meghalok nélküled, mondták, és beszéd közben is haltak már kicsit, ígérték, hogy fejben és lélekben mindig, és hogy túléljük a hiányt egymásért, és hogy ha valamelyiküknek jobbra fordulna a sorsa mással, egymást elengedik, mert azok, akik nem birtokolhatják egymást, nagylelkűek, és mert Hórum és Alois szerelme az igazi fajta, mely nem követeli magának csak a testet, mert az ember így lett kitálálva, hogy szerelmét a testével szereti megosztani, hogy szenvedjen a test is, ha már van.

A városban a népek beszélnek. Alois halottnak tetteti magát, nem jár sehová, magában gyászol és emlékezik, és az emlékek miatt vágyakozik és végeérhetetlen hosszú üzeneteket ír Hórumnak és igen gyakran a szökés lehetőségét fontolgatja.

És ha elmondom nektek, hogy kihez írta a nagy szerző szerelmes lírájának legszebb és legpoétikusabb részét?! Hát ti akkor mind odafoztok majd a gyönyörűségtől. El sem hiszitek, kicsoda ő. El sem hiszitek! De most mondom azt is, hogy meg vagyok győződve róla, hogyha ti valaha is nevetni mertek ezen a szerelmen, a szerző eljön a sírjából, hogy lássátok, holtan is odaáll e számatokra névtelen senki mellé, aki úgy tűnik, időnként a legtöbbet jelentette az életében. Legtöbbön értendő minden. Van ez így, hogy valaki olyannyira jól rejtegeti a valódi énjét, hogy soha senki nem jöhet rá, ki volt ő valójában. És hogy kit szeretett. Mert hogy kik szerették őt, arról sok pletyka és urban legend kereng. Nem kell minden ócska információközlőnek bedőlni. Keresni kell, kérem, mindenben a stílust, de tegyék ezt lehető legnagyobb eleganciával. Így mondom, mert a diszkrécióról minden bizonnyal eddig még nem hallottak. Vagy lehet, hallottak róla, de mivel ez nem jelent semmit önöknek, nem is törődnek vele. Nem létezőnek tekintik.

Értelek, elég kettőnknek ez, vagy sohasem elég, kevéssel beérem, de az a kevés igaz legyen, s ha úgy van, hogy én igaznak érzem és látom a te szép szemed, ki mondhatna ellenünk bármit, és ha mondana, mit érne az. Hórum nem bólogat, mint más földi halandók, hanem öleli teljes fénylő

lényével Aloist, nem is kell mondjon semmit, minden gondolata átjön, ha nem hiszik, próbálják ki, de csak akkor fog működni a varázslat, hogyha igazán szeretik azt, akit ölelnék. Csoda történik, meglátják, persze ehhez a gyakorlathoz nem árt hinni a csodákban. Márpedig Alois hisz bennük, Hórumról nem is beszélve.

Aloist időnként előrángatják rejtekhelyéről és kérdésekkel ostromolják. Miközben a szív még mindig darabokban hever, és Hórum csodálatos lényé egy világítótoronyban világít, halvány fényét Alois estéenként a horizonton látni véli. Nem akarok már senki mást szeretni, csak téged – írja és mondja és gondolja is. A világ vállat ránt és megy tovább, bár néha kíváncsiskodik.

Kinek írja versét, ki az ön múzsája, mutassa be, kérem, nekünk is, mondják, de ő csak mosolyog, mosolya szomorú, szomorú és boldog, szeme sarkában kettővel több ránc látszik mától, aranyló mindkettő, mint fénylő arany-szál egy régi hímzésen. Nem válaszol, csak ül, maga elé meredve, mint aki megnémult egy hirtelen jött és váratlan ajándéktól, amelyről nem lehet beszélni, mert csak ő látja azt, és Hórum, a királyfi és szegénylegény.

Tudják – mondja később Alois, a szerelemtől költővé lényegült –, az Úr igen bölcs, nevezzük akár sorsnak, elénk vezeti mindig azt, akit kézen kell fognunk, aki kézen kell fogjon, akit ölelnünk kell, mert arra termett, hogy öleljük mi is, másképp, mint eddig mások, hogy öleljen, másképp, mint eddig mások. A hit nem rendületlen, kérem, a hit néha botladozva tántorog régi sanzonokat énekelve. A hitünk vakít, a hitünk néha csak gyémántnak tetsző üveg, homályosra csiszolva, zsebünkbe csúsztatva más kacatok közé. Tudják, a titokban végbemenő csoda a legszebb, a legkívánatosabb és a legigazibb. Ma nem hiszik ezt el, de majd egyszer el fogják hinni, és ez a hitük majd másképpen fénylik, pedig megfoghatatlan lesz, vékony, és sok szomorúságot hozó, mégis tőle kapják majd a legboldogabb pillanataik néhányát. Akárcsak én.

A szerelem tisztítótüzeben égek, ne gondolják, hogy lelkemet nem mardossák kételyek, hogy nem kell pohár és más bódítók után nyúljak, hogy elviselhessem, ahogyan darabokra szakadok, nem először, és ha egy kis szerencsém van, nem utoljára, bár azt kívánom, utoljára legyen, és azt is, inkább túl se éljem, és még azt is, hogy kivezessen ez a tűz a labirintusból, melyet én magam építettem magam köré.

Mi vagyunk az utolsók, akik még a Föld szépségét láthatjuk – mondja Hórum a világítótorony korlátjára dőlve, ujjára hosszú hajsza ragadt, az most leesik és elszáll valamerre, a világ lassan forogni kezd, Alois egy ágyon fekszik és álmodik, álmában szerelme ujjáról hajszaalak szállnak el a szélben, megkezdődött az ősz, jönnek a szürke esők, melyekben könnyebb elrejtteni a bánatot, esők, melyek helyettünk is sírnak.

Kolozsvár, 2017. augusztus 25–31.

UJVÁROSSY LÁSZLÓ

A metszet és módosult képfajtái (2.)

Grafikai teljesítmények 1950–2000 között Ljubljana és Krakó nemzetközi biennáléi nyerteseinek tükrében

Művészet (Folytatás előző lapszámunkból)

Mimetikus narratívák

A mesélési szándék nem korhoz kötött tulajdonság, az illusztrációs alkalmazások okán is gyakran jelen van a grafikusok attitűdjében. A '68-as nagydíjat **Antonio Segui** argentin művésznek éppen a kiemelkedő narratív irányultsága miatt ítélte oda a zsűri. Szemléletét ma játékos outsider művészetnek vagy a Dubuffet által bevezetett art brutnek is nevezhetnénk. Művei terüldísz-szerű gyerekrajzra emlékeztetnek, a

Antonio Segui:
A négy sarok, 1996,
szitanyomat

Gross Arnold:
A kék álmok városa, 1968,
részkarca

felületet kis háztömbökkel, kutyákkal, autókkal és nagy léptű sietős emberekkel tölti ki. Néhol a nyüzsgő tömegből kiemel egy-egy kalapos figurát, majd ritmizálja az ismétlődő vagy változó narrációt. Láthatóan a nagyváros népességének növekedése, az emberek felgyorsult életvitele és a városi lét elidegenedett életformájának esztétikája foglalkoztatja, akár a Magyarországról érkező, tordai születésű **Gross Arnoldot**, akit szintén a városi nyüzsgés köt le, de Seguival ellentétben pozitív életérzést sugall. Az általunk ismert sokalakos *Emlékek kertje*, a *Bűvész*, az *Ablakban* című és ezekhez hasonló, bűbájos szívecskékkel ellátott miniatűr rézkarcaival két alkalommal is szerepelt a krakkói díjlistán (1966, 1968). **Marcel Chirnoagă** drámai hangvételű mitologikus és repülő szörnyeit Krakóban ugyanabban az évben (1968-ban) díjazták. A kiemelt érdem 1970-ben ugyancsak egy narratív alkatú lengyel grafikusnak, **Władysław Winiieckinek** jutott, aki könyvmatain Hieronymus Bosch groteszk poklára emlékeztetett. Nyomatainak felületét fekete alapba súlyyedő meztelen nőkből és férfiakkól álló masszával töltötte ki. Fekete litográfiaja technikai szempontból sem

1. Władysław WINIECKI, Krakó:
Grand Prix (1978).

42

Władysław Winiiecki:
Keret 2, 1978,
litográfia

volt érdektelen. Időben jókora ugrást kell megtennünk olyan kiemelt grafikusokig, akik újból irodalmi forrásból merítenek. A nemzetközi zsűri az 1980-as nagydíjat egy csehszlovák illusztratív metszőnek, **Albin Brunovskynak** ítélte oda. Metszetein többnyire mitológiai vagy irodalmi témákat dolgozott fel, de a nézőt nem a téma, hanem elsősorban a nyomatok fantáziadús részletgazdagsága ragadta meg. Figurális képeit többnyire a rokokó korának hajkölteményei inspirálták, álomszerű jeleneteiben, többször groteszk fellinis erotikával, vegetációba rejtett meztelen keblekkel, nőekkel, férfiakkal és fiktív lényekkel találkozunk.

A következő évben Ljubljanában megrendezett biennálén szintén csehszlovák grafikus, **Jiří Anderle** kap első helyezést *A valóság illúziója* (1981) című rézkarc-sorozatáért, melyet katonai- és házassági (*Katona és menyasszony*) fényképek alapján készített. Monumentális karcain a fényképpel azonos mozdulatú alakokat lemeztelenítette és lövésre utaló fröcskölő festékpacáival tette drámaivá a rajzot. A menyasszonyi csokrot befeketítő hangsúly pedig a mindenkori háborúk eszteleniségére hívja fel a figyelmet, egyben emléket állítva az első világháborúban elesett katonáknak, a szörnyű öldöklés áldozatai-

Albin Brunovsky:
A hölgy kalapban, 1981,
rézkarc (részlet)

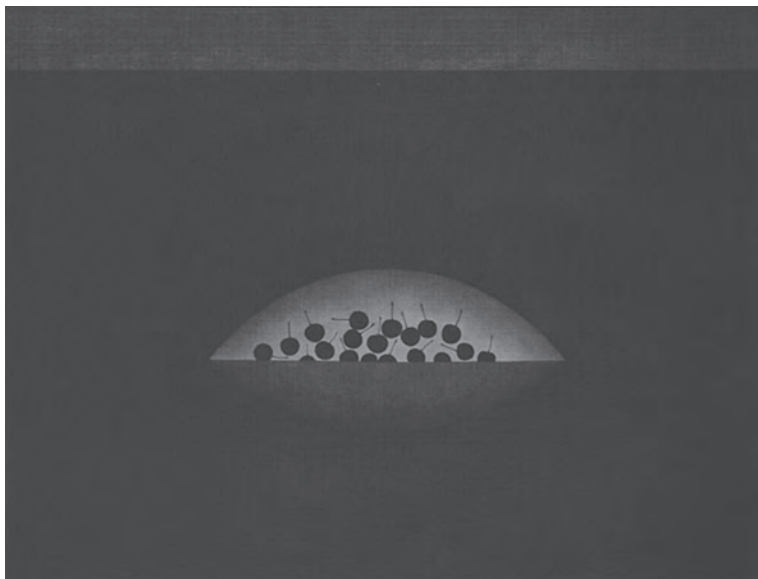
nak. Achille B. Oliva szavaival Anderle „kulturális nomadizmusban” él, művészettörténeti idézetekért hol a barokkba utazik, hol Fellininek állít emléket (*Horatius sorozat*), máskor épp a *commedia dell'arte* szarkasztikus képeit tárja a néző elé. Krakóban rövid időn belül (1984) egy újabb csehszlovák grafikus, **Vladimir Gažovič**² került a figyelem középpontjába. Munkásságát nem véletlenül emelték ki; színes könyvnyomatokat készít, melyeket szubjektív fikciók határoznak meg. Festéstechnikája a világosból a sötét színekbe való átmenetekkel dolgozó japán fametszetek színhasználatával rokonítható. Figurativitását sajátos, mond-

2. Vladimir Gažovič, Krakói Nemzetközi Grafikai Triennále: IV. díj (1978) és II. díj (1984).

44

Jiří Anderle:
Katona, 1980, hidegtű,
mezzotinto, kollázs

hatni szürreális társítások jellemzik, melyeket érzéki eleganciával old meg, képeit szimbólumokkal és vizuális metaforákkal tölti fel, s a múlttal folytatott dialógusra épít. Műveire jellemző az időtlenség, az erotikus témák és elemek gyakori felbukkanása (*Erósz háza, Amerikai tisztasági öv, Japán inspiráció*). Stílusában érezni a bécsi tanulmányai idején rá ható szeceszziót. Előszeretettel folytat párbeszédet irodalmi, mitikus, kulturális történetekkel, szereplőkkel: szfinxszel, kentaurral, Pyramus és Thisbe történetével. Figyelemre méltó, hogy Segui kivételével a díjazott narratívok a volt szocialista országok képviselői közül kerültek ki.

„Világteremtések” Japánból

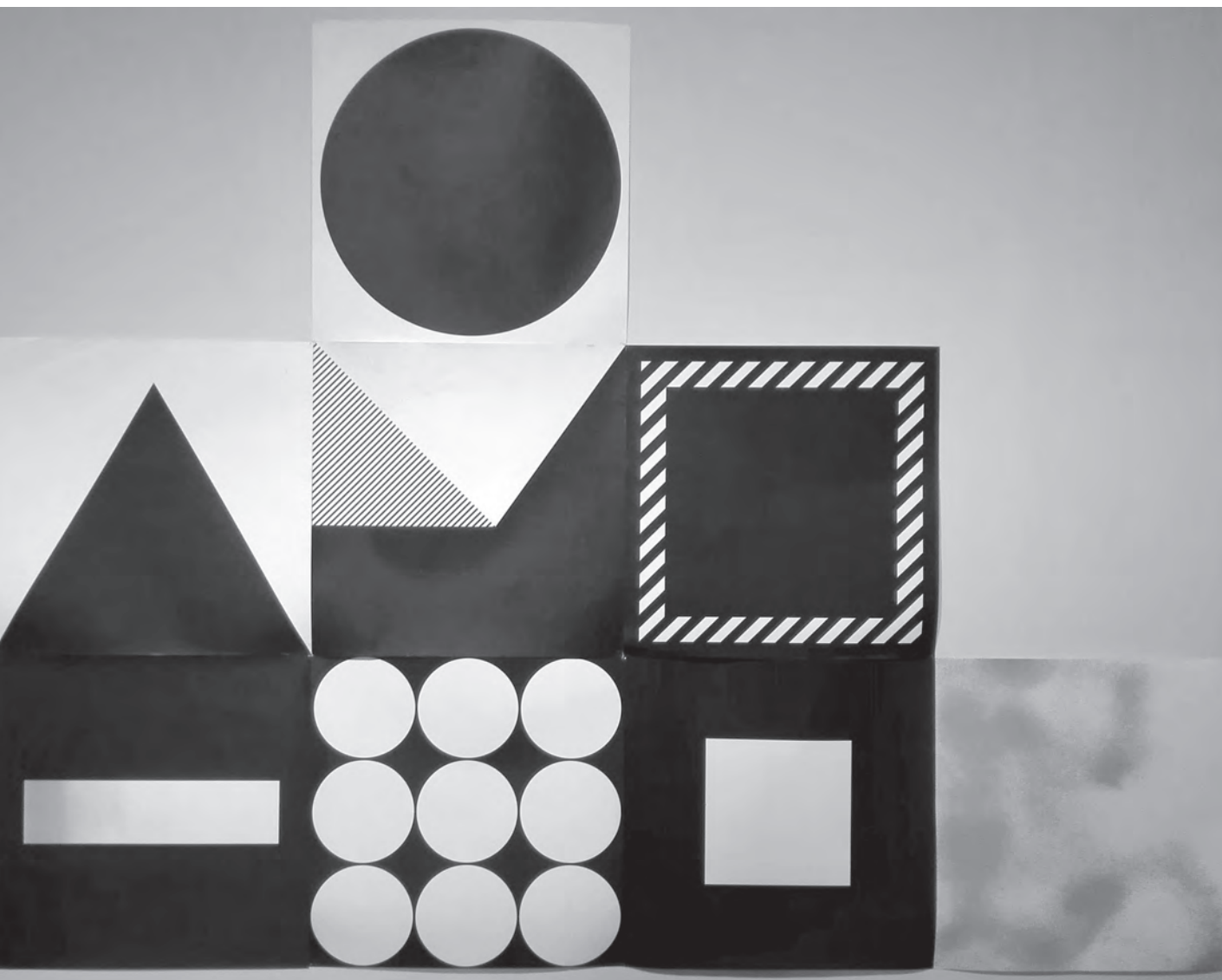
Egy-egy kiemelt grafikus munkáját a „médiium üzenete” szempontjából kell elemeznünk, hiszen a keleti művészek metszetei a szépségélmény mellett hihetetlen érzelmeket mozgósítanak a sokszorosítási műfajtól függetlenül. A tér jin / jang harmonikus élményét (lásd Lao-ce mondását: „a ház lényegét üressége adja”) a belső intuícióval, a technikai leleménnyel és a szín együtthatásával hozzák létre. Történetesen a japánok művészetteremtésére is igaz Kandinszkij kijelentése: *„Technikailag minden mű ugyanúgy keletkezik, ahogy a kozmosz létrejött, katasztrófák által, melyek a hangszerek kaotikus zengéséből szim-*

Yozo Hamaguchi:
Fekete cseresznye, 1981,
színes mezzotinto

*fóniát alkotnak végül, ennek neve: a szférák zenéje. A műalkotás: világteremtés.”*³
Lássuk **Yozo Hamaguchit**, aki csodá-

3. Vaszilij Kandinszkij, in
Werner HOFMANN, *A modern művészet alapjai. Bevezetés a modern művészet szimbolikus formáinak világába*, Corvina Kiadó, Bp., 1974. 49.

latosan megmunkált színes mezzotintóival viszonylag korán került a ljubljanoi zsűri figyelmének középpontjába. Világának teremtése az idézetben említett katasztrófával, a fémlemez borzolásával kezdődik. Aztán jön a szférák zenéje, a borzolt felület simítóvassal való simítgatása addig, amíg a lemezen fény-árnyékban nem lesz látható a kép. Lírai kompozícióinak témája fekete alapon egysoros rendben vagy kaotikusan rendezett cseresznyék, egy citrom, három pillangó és egyéb csendéletek, a nyugalom és szemlélődés állomásai. Vele ellen-

tétben **Kumi Sugai**⁴ magában való színkontrasztal vagy tiszta monokróm színekkel falnyi méretű monumentális jelrendszerrel kommunikál. Vizuális ábécéjének egymás mellé rakott mértani jeleivel megelőzte a

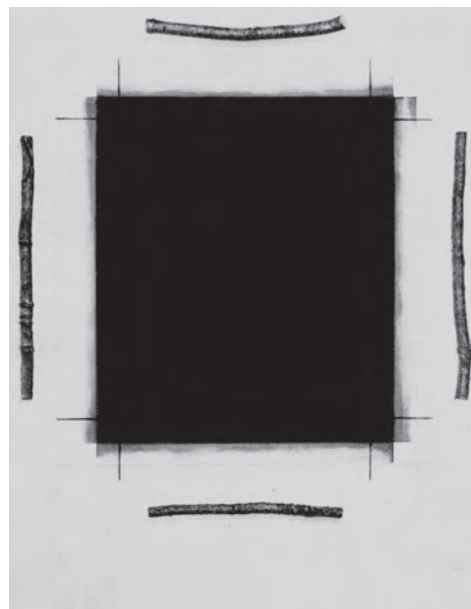
4. Kumi SUGAI, Krakó: Grand Prix (1966).

*Kumi Sugai:
Variáció, 1973–1974,
szerigrafia*

'90-es évek grafikusainak nagy méretre való törekvéseit. Ljubljanában három japán majdnem egymás után kapott nagydíjat, ami nem csoda, hiszen minden alkalommal kiváló alkotásokkal jelentkeztek. **Kosuke Kimura**⁵ belső terek fényképrészleteit geometrikus absztrakcióvá rakta össze, s színes könyvomattal és szitanyomtatással kivitelezte alkotásait. A következő, 1975-ben, **Akira Matsumoto**⁶; *Színsémáit (Colour scheme)* és *Terület (Area)* című nyomatait színes apró kozmikus körstruktúrákból hozta létre. Eredete talán a városi *Tájkép – részlet* analóg fotójának pointillista, pontokra bontott nyomtatási szemcsézettsége. **Tetsuya Noda**⁷ japán mester pedig fotó *Naplójában (Diary)* az addigi metszetgrafikában ismeretlen tipografikus eljárást alkalmazott, a mindennapi életből vett gyümölcsöket, városi tájakat, tárgyakat, régi fényképeket fotózott, majd szerigráfiával papírra nyomtatta és fametszettel a fénykép halványiszürke tónusait színes szürkékkel gazdagította. A transzparens színekre épített sík- és magasnyomás keverése 1977-ben megújította a sokszorosítási eljárás formanyelvét, de Noda vegyes technikája a nehézségi foka miatt nem vált népszerűvé a grafikusok körében. Az ugyancsak vegyes technikával dolgozó **Shoichi Ida**⁸ kétdimenziós falfelületet, papírlap textúrát fotólitográfiában reprezentált, majd a költőien érzékeny képre a „szél ellenében” nehezeknek falevelet és követ nyomtatott. Máskor a fotóeljárást arra használta fel, hogy a papírlap négy oldalán négy faágat rögzítsen és a lap közepére árnyékával együtt nyomtasson egy fekete négyzetet. Munkáinak tartalma kötődik a zen buddhizmus filozófiájához.

Kísérletek, parafrázisok

A '60-as évektől, a metszetbiennáléknak köszönhetően, a pop art, a fluxus vagy az antiművészet törekvéseinek hatásait a kelet-európai térfélen is látni lehetett egy kicsit. Ezek célja az új, nyitott társadalmak megteremtése, az élet és a művészet közötti határ felszámolása volt. Az értékelt grafikusok közül elsőnek nézzük a lengyel **Roman Opalkát** – végzettsége szerint litográfust –, aki 1965-ben útjára indította életre szóló projektjét: naponta, azonos méretű vászonra, akrilfestékkel, balról jobbra, eggyel kezdődő számsorát a végtelenségig festette. Egzisztenciális festészetének vásznait, „akár életének nyoma- it”, *Részleteknek (Detail)* nevezte, s önarcképfotókkal, később hanggal is dokumentálta őket. A „tér-idő sorozata” 2011.

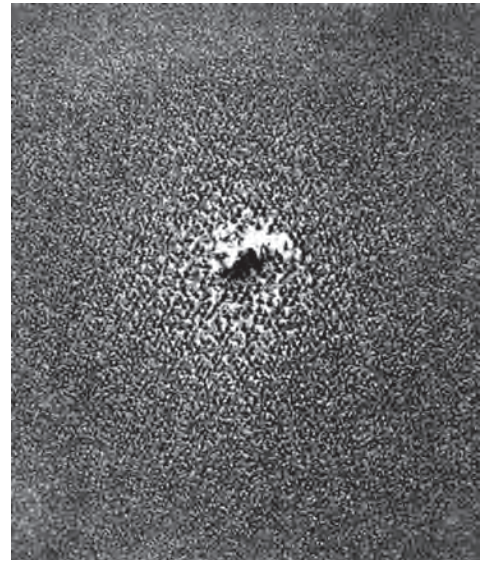

Tetsuya Noda:
Napló: 1989. aug. 15.,
fametszet,
szerigráfia

Shoichi Ida:
Vizsgált felület a vízszintes és a függőleges
között – megszakított fekete – természetes
anyagok – négy faág, 1983, rézkarc, litográfia

augusztus 6-án bekövetkezett halálával, az 5 607 249 számnál fejeződött be. Művészetének szándéka az volt, hogy a „*work in progress segítségével*” művészet és élet egységét teremtsen meg¹⁰. A kezdeti időrogzító szakaszában, 1970-ben újdonságnak számító strukturalista metszeteiért a III. Krakkói Nemzetközi

Metszet Biennálén Nagydíjban részesítették. A ma 82 éves **Alena Kučerová** cseh származású grafikus pedig tízéves New York-i tartózkodása után olyan technikai fordulattal állt elő, mely igen eredeti volt azokban az években. Foltmaratásos tájképeit úgy újította meg, hogy a foltok mentén nyomólemezt többször perforálta, s

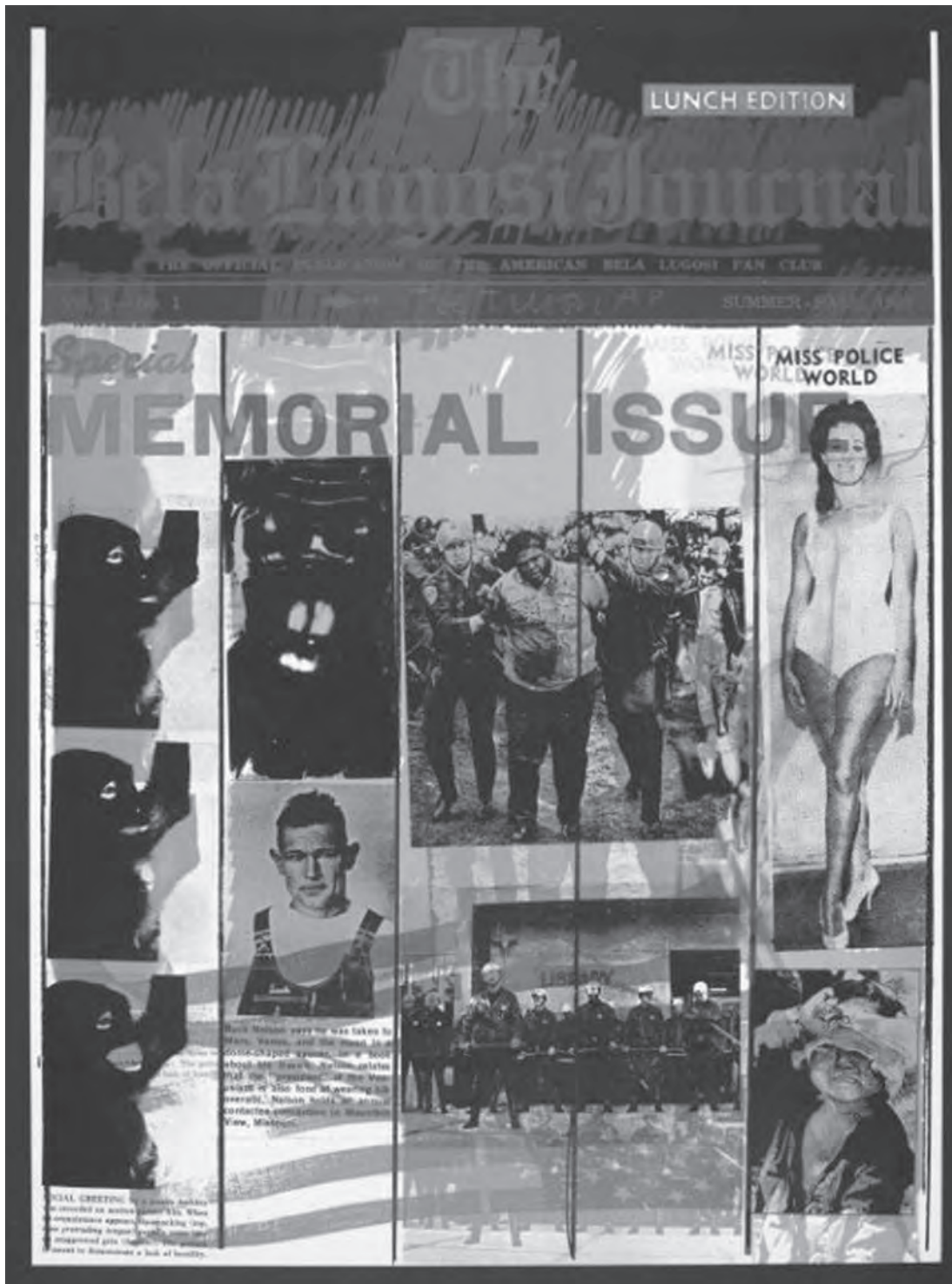

5. Kosuke KIMURA, Ljubljana: Grand Prix (1971); Krakkó: III. díj (1972).
6. Akira MATSUMOTO, Ljubljana: Grand Prix (1975); Krakkó: IV. díj (1970, 1980).
7. Tetsuya NODA, Krakkó: II. díj (1970); Ljubljana: Grand Prix (1977).
8. Shoichi IDÁT Ljubljanában 1981-ben díjazták, Krakkóban 1978-ban III. díjat, 1988-ban újabb díjat kap.
9. Karl RUHRBERG, A festészet mint elmetorna, in *Művészet a 20. században*, Taschen Kiadó, Köln, 2011, 358.
10. Uo.

Bengt Böckman:
Crocodilus fortuna vulgaris, 1978,
színes litográfia

Alena Kučerová:
Az én tájam, 1988,
perforált lemez
nyomtatása

Roman Opalka:
A savasság belül,
1970,
rézkarc

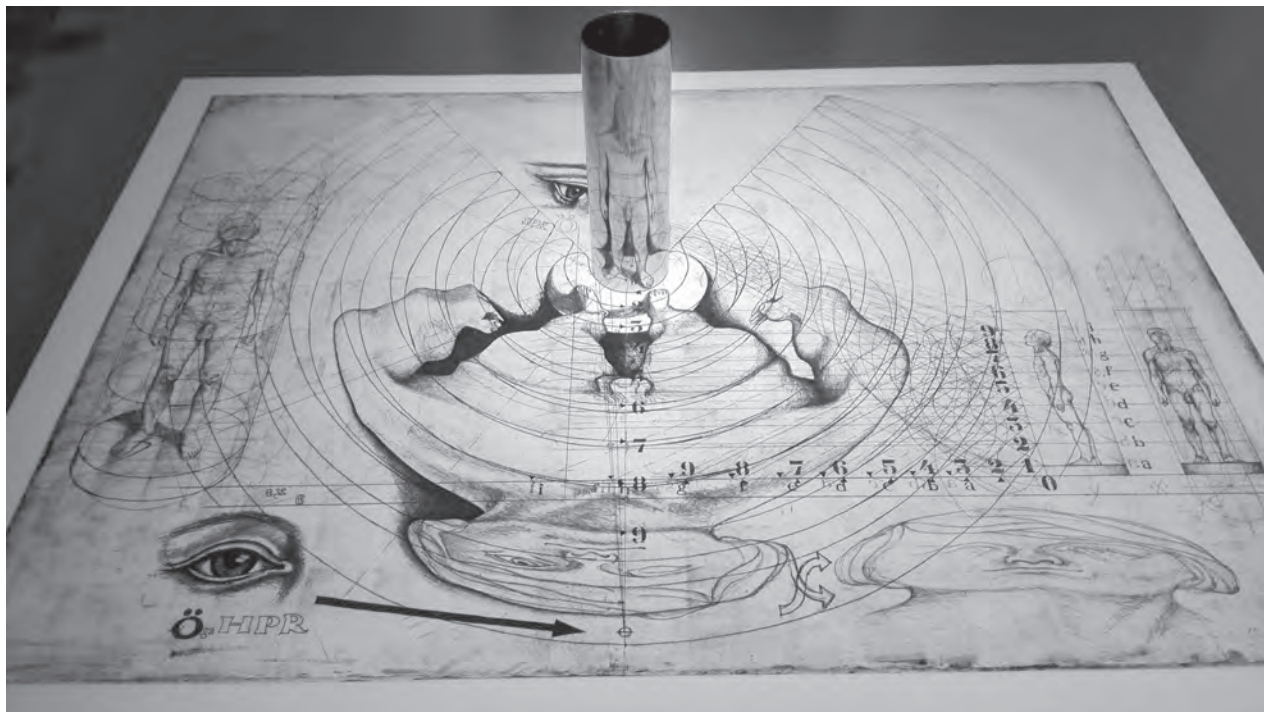

Joe Tilson:
 A Lugosi Béla-napló, 1968,
 szitanyomat

ennek eredményeként a nyomaton látható fehér pontok egyrészt a grafika rajzát hangsúlyozták, másrészt a nézői fantáziában a táj és az ember vibráló energiáját tükrözték. Ez az egyszerű módszer nemcsak a látványt tette érdekessé, hanem tartalmi módosítással is hozzájárult az addigi kísérletekhez.

Bengt Böckman svéd alkotó pedig fikcióihoz tervezőgrafikai nyelvezetet, mértani társasjáték struktúráját alkalmazott.

című, újságkivágásokból összeállított, politikai színezetű, ironikus média-montázsáért. (Lugosi Béla az 1931-es *Drakula* film főszerepét játszotta.) Tilson szitanyomatával úgy tiltakozott a dél-afrikai apartheid faji politikája ellen, hogy a rendőrök szépségver-

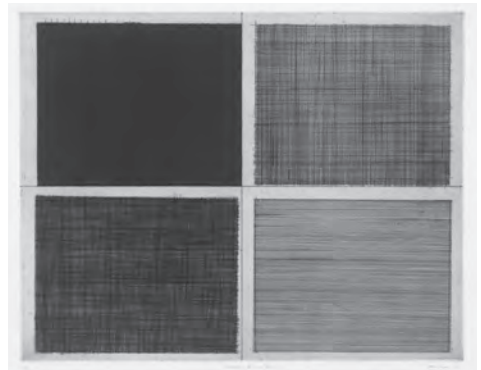
Részletgazdag litográfiáival kitűnt a többiek közül. Aprólékosan kivitelezett munkái enyhén dekoratívak, olykor az alkalmazott és autonóm közties kifejezést használva könyvműveit plakátszerű, fogalmi üzenetbetéteket is tartalmaztak. A '74-es Grand Prix-szek közül az egyik, **Hans Hamngren** svéd grafikus, egy régi barokk médium újjáélesztésével foglalkozott, különböző tárgyak, oszlopok, székek tükröhengeres anamorfózisának szerkesztéséért kapott elismerést. Alkotását nevezük posztmodern parafrázisnak, melyet rézkarcban készített. A másik, a brit **Joe Tilson**¹¹ a pop-art fogyasztói társadalmának tömegművészetéből banális témákat nem banális esztétikai eszközökkel dolgozott fel¹²; a grafikában majdnem tíz évvel később kapott jutalmat a *Bela Lugosi – Journal* (1969)

senyének nyertesét szembeállította a négerek elleni agressziókról hírt adó újságok reprodukcióival, ráadásul mindezt *Drakula* emlékirataként

11. Joe TILSON, Krakko: Grand Prix (1974), Ljubljana: Grand Prix d'Honneur (1985).
12. Karl RUHRBERG, A hétköznapi tárgyak igézetében. Banális témák – kifinomult eszközökkel, in: *Művészet a 20. században*, Taschen Kiadó, Köln, 2011, 305.

Hans Hamngren:
Homunculus, 1974,
akvaforte, tükröhenger

mutatta be. Ugyanitt említtem egy másik pop-artos amerikai nagymester, **Roy Lichtenstein** szitanyomatban kivitelezett művészettörténeti parafrázisait; ezek harmadik díjban osztozhattak mesélő társa, **Raimo Kanerva**¹³ finn autonóm grafikus műveivel. Lásd Kanerva *Kávészünet* című társadalomkritikáját, szerigráfiáján egy bekötött szemű „fegyvergyáros” egyik kezében kávéscsésze, a másikban az asztalterítón sorakozó katonák számára hadianyag. A következő, *Kis tenger* címet viselő nyomatán egy székre helyezett lavórban pöfögő gőzhajóját látni, illetőleg számtalan csendéletét régmúlt idők romantikus emlékeinek elbeszéléseivel, magritte-i képtársításokból keletkezett vizuális metaforákkal. **Gérard Titus-Carmel**¹⁴ 1976-ban készített metszetein organikus és mértani formák kontrasztjának feszültségével kísérletezett. A félmézek foltmaratásait erős fotószerű fény-árnyéokra egyszerűsítette és a felületen geometrikus alakzatban rendezte el.

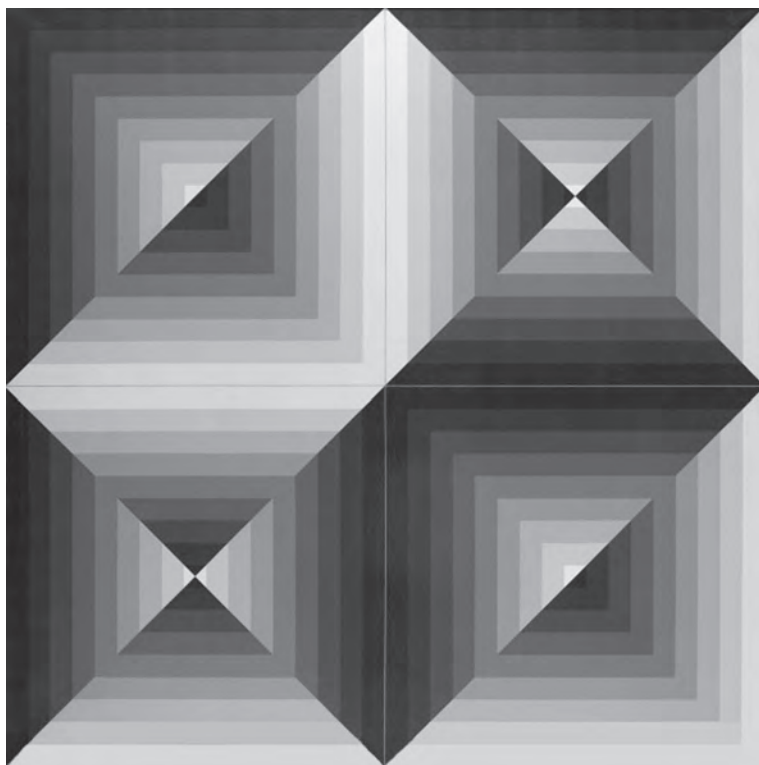

Ábrázolásának tárgyait háttér nélküli haszontalan természeti elemekből, spárgával megkötözött faágakból hozta létre, három- és négyszögű zárt

Gérard Titus-Carmel:
Kötélzet (Csali), 1976,
hidegtű, akvatinta

Alan Green:
Három, négy fehér vízszintes,
fekete függőleges, 1977, rézkarc

komponálásban, a fizika törvényeinek ellentmondó valóság-illúziót teremtve. Két faág között függőlegesen és átlósan feszülő zsinórokat természetellenesen spannolt úgy, hogy a nézőnek az az érzése támadjon, mintha láthatatlan kezek ellentétes irányba feszítenék a köteleket. Olvasatomban a hidegtűvel és akvatintával készített *Kötélzet (Agrès, 1976)* című sorozatával figyelmeztet a természet ellen elkövetett emberi agresszivitásra, alkotásai a természet és ember viszonyára utalnak. Nemzedékem grafikusai körében Titus-Carmel művészi teljesítménye sokáig etalonnak számított.

Tárgy nélküli gondolatiság

A '70-es évekre – a festőket felváltva – egyre több grafikus nyomatát lehetett látni a nemzetközi biennálékon, így Kelet-Közép-Európából is nagyobb számban jelentkezték, akik az előbbi évtizedek szubjektivitásával szemben kevésbé hedonista alkotóerőket mozgósítottak. Itt inkább a minimal art, a

Per Kleiva:
Négyzet – négyzet,
1972, szitanyomat

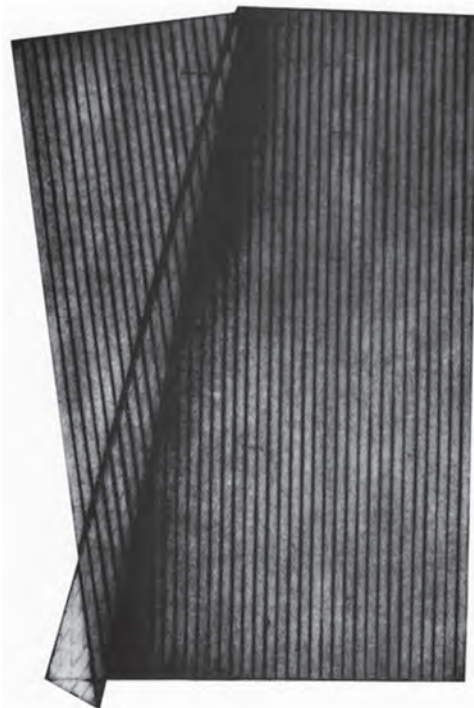
koncept művészet hatására a gondolatiság és leginkább az intelligencia¹⁵ dominálta a nyomatokat, azaz a kanti ítélőerő kérdésfeltevése érvényesült. Ez derül ki az alábbi alkotók munkamódszeréből éppen úgy, mint az opusok műfaji milyenségéből. A tárgy nélküli absztrakt metszeteken, akár a 20. századi avantgárd festészetben, a „*természet mint rend és a mozgás*”¹⁶ uralkodott. Az absztrakciók „*az elhatárolt alakzatok számára a hozzáférhetetlent*”¹⁷ jelenítették meg. Az európaiak közül geometrikus gondolatokért elsők között kap elismerést a Nagy-Britanniából érkező **Anthony Benjamin**¹⁸ (1970); ő színes absztrakt szitanyomat-kísérleteit állította ki Krakkóban. Közvetlenül utána a '72-es biennálé nagydíjasa **Per Kleiva** norvég grafikus lett, a díjat a kanadai **Kim Ondaatjével** megosztva kapta. Míg Kleiva mértani formák kombinációiból látványgazdag op-artos térillúziót hozott létre, addig Ondaatje közvetlen környezetének

13. Raimo KANERVA, Krakkó: III. díj (1974).
14. Gérard TITUS-CARMEL Krakkóban egymás után kétszer jutalmazták: 1974-ben Kuniichi SHIMA mellett II. díjat kapott, 1976-ban Grand Prix-ben részesítették.
15. Karl RUHRBERG, A festmény az festmény. Minimal és koncept-art, in *Művészet a 20. században*, Taschen / Vince Kiadó, Köln/Budapest, 2011, 305.
16. Heinrich LÜTZELER, *Absztrakt festészet. Jelentősége és határai*, Corvina, 1970, Budapest, 184.
17. Uo. 194.
18. Anthony BENJAMIN Bengt BÖCKMANNAL közösen 1970-ben III. díjat kapott Krakkóban.

Minden egyes munkájában a koncepció válik elsődlegessé. Tehát a *Savcsöpögtetés a nyomólemeze* (1970) című művénél éppen úgy, mint a *Nagyon magasról leejtett lemez* (1970) esetében, a ráció érvényesül. Szellemi elevenség jellemezte **Mengyán András**²³ *Vizuális program* című kombinatorikus alkotását is, mely modul struktúrákban való gondolkodást jelenített meg. Az 1978-as Krakkói Biennáléra Romániából tizenegyen jutottak be, köztük két nagyváradi származású: Nistor Coita és Szalay József, Magyarországról pedig tizennyolcan²⁴. Homogén stílusképviselőtről nem beszélhetünk egyik ország tekintetében sem, ellenben voltak észlelhető tendenciák, melyek közül a geometrikus absztrakció reprezentánsai a maguk apollóni mértékletességével, többnyire magyarok, mindenképpen kitűntek a mezőnyből. Ott volt a neokonstruktív Fajó János a *Vázlatával*, Galántai György az *Átalakulásom* című szeriális önarcképpel, a szellemes geometrikus struktúrákat bemutató Gáyor Tibor (*Ag O/8k 1–4*, hidegtű), lemezahajtogatással készített hidegtű Maurer Dóra (*Erőviszonyok*), és *Számozott metszetével* jelentkezett Prutkay Péter. Folytathatjuk azzal az észrevétellel, hogy minden nemzet csomagjában eklektikus anyagot fogadott el a zsűri. A reprezentáló narratív szemléletű alkotások mellé kontrasztként a velük ellentétes „anyagtalan” koncept művészet határesetek kerültek. Így Pásztor Gábor szétcsúszott galambját, a hidegháború sérülékeny békeszimbólumát Tót Endre *Your rain & My rain* című fluxista nyomata környezetében állították ki. A Tót névből következő rövid O betű egyben zéró megnyilvánulásainak brandje lett. Tót az írógépi ismétlődő átlós vonalkáinak leütéseivel a „*Your rain*”, vagyis a te eső alatt, ugyanolyan felületkitöltéssel, döntött nullákat sorakoztatott fel, ezzel a „*My rain*” az alkotói másságra vagy a szerzőnek (0) semmi sem potyog boldogságára utalva. Pernecky Gézától tudjuk, hogy Tót az „*egyetlen magyar művész, aki 1970 és 1975 között, lényegében Budapesten maradván, a neoavantgárd mezőny általánosan ismert művésze lett... A hetvenes évekből nehéz olyan koncept art antológiát vagy katalógust találni, amiben ne lenne nyoma a Tót-féle ürességnek [...] Ezek a jelzészzerű formák világhírűvé tették őt*”²⁵. Ugyancsak koncept indíttatású a New Yorkban élő japán **Shusaku Arakawa**²⁶ művészete is. Grafikai sorozatai, mint az *Üres pont* (*Point Blank*), a *Színes minták* (*Color Samples*) vagy a *Diagramok*, egyedi képi világuk, irodalmi és filozófiai utalásaik miatt, metaforikusak és gondolatébresztők. Grafikai tudatosan „töredékesek”, nyitottak, vagyis nincs végleges értelmezési lehetőségük, „mert a

Maurer Dóra:
(De)formáció C 1–8, 1976,
 hidegtű

23. MENGYÁN András 1978-ban Krakkóban IV. díjat kapott.
24. A 7. mbg'78 grafikai sereg-szemle romániai résztvevői (Miedzynarodowe Biennale Grafiki Kraków 1978, katalógus): Caloenescu Adina, Ciobanu Victor, Coita Nistor, Dragomirescu Radu, Dumit

rache Adrian, Frankl Sofia, Lucaci-Băiaș Ethel, Mihuleac Vanda, Roata Toma, Stendl Ion, Szalay Iosif. A magyarországi résztvevők névsora: Drozdik Orsolya, Fajó János, Galántai György, Gáyor Tibor, Halász András, Kelemen Károly, Kulinyi István, Maurer Dóra, Mengyán András, Pásztor Gábor, Pinczehelyi Sándor, Prutkay Péter, Sáros András Miklós, Sziraki Endre, Swierkiewicz Róbert, Tolvaly Ernő, Tót Endre, Wagner János.

25. Tót Endre, *Örülök, ha egyik mondatot a másik után írhatom. Állva és fennhangon olvasni*, Noran könyvek Kft., 2009. 27.
26. Shusaku ARAKAWA 1983-ban Ljubljanában kapott Grand Prix-t.

jelentés mechanizmusa folytonosan változik” – írja Karl Ruhrberg. A néző számára csak egy marad: az Arakawa által használt különféle jelrendszerek, „szavak, képek, alaprajzok, fényképek és valódi tárgyak”²⁷ közti tág asszociáció.

A fénykép mint grafika

A hetvenes években újdonságnak számított a metszetbiennálékon a fotóalapú grafikák számának növekedése. Eerre az időszakra a hagyományos reprezentációs eljárásokban dolgozó műveinek szinte fele eltűnt a kiállítóterekből, ezeket a fotómontázsoknak, a fényképfelhasználásoknak kedvező síknyomatás technikai váltották fel, mint a szerigráfia, a fotolitográfia, az ofset, az intaglio, az analóg fotó. A hetvenes évek végére már ezek uralták a kiállítóhelyeket, s a fotófelhasználókat több alkalommal elismerésben részesítették. Így '72-ben **Gerd Winner** német grafikust kifinomult fotómontázsaiért tüntették ki Krakkóban. Lepusztult ipari épületek homlokzatát, gyárak oldallépcsőit, konténerek hátsó részét fényképezte, és szitaeljárással, színalátétekkel teremtett sajátos egyedi hangulatot. Konstrukcióinak képkivágásai és minimális színbeavatkozásai tették korszerűvé képeit.

1978-ban harmadéves diákként a Krakkói Nemzetközi Metszet Biennálét személyesen is láthattam. Hatalmas élménynek számított, főleg a fent

Liliana Porter:
Az utazás vége, 1980,
szitanyomat

Nils Udo:
Hamu pitypanggal, 1978,
fotolitográfia

56

27. Karl Ruhrberg, *A festmény az festmény az festmény*. Minimal és koncept art, in *Művészet a 20. században*, Taschen / Vince Kiadó Köln/Budapest, 2011. 357–358.

említett gondolati metszetek és fotó-jelenségnek kuriózuma kötötte le a figyelmemet. Újnak hatottak a fotómetszetek tapasztalatai, emlékszem a döbbenetre egy-egy alkotó analóg fotográfiája láttán, hiszen grafikai seregszemplén a fényképet nálunk még ma sem fogadnák el sokszorosítási eljárásként. Metszet helyett többen küldtek fotográfiát, és a zsűri elfogadta egyesek kísérletét. Gondolom, szempont lehetett a különböző anyagok faktúráinak fényképpel való rögzítése, melyben uralkodtak a vonalstruktúrák, a fény-árnyék manipulált hatásai. A kiállított anyagba így kerülhettek be **Wakae Kanji** *Indiai radírgumi 77-p* (1976) című fotográfiái – két radírnak kétfelét vetett, a valóságnak ellentmondó árnyéka –, ('76-ban ráadásul IV. díjban részesítik), illetve Radu Dragomirescu ugyancsak fotóval készült színes padlizsánjai, később Mikołaj Smoczyński felvételei. Fotóhordozó sokszorosítási eljárásokhoz tartoznak Drozdik Orsolya ofszetben kivitelezett individuális mitológiái, Pinczehelyi Sándor akciófényképei (*Sarló, 5 kockakő*, 1978), Halász András, Kelemen Károly és Tolvaly Ernő koncept fotói, Hara Shinsuke (*Keresztül*, 1978) fotóátvitellel készült csodálatos mellképei, Nils Udo land art kezdeményei (*Hamu és gyermekláncfű*, 1978), Kimura Hiroshi (*Hullámok*, 1978) szitái, melyeken a kavicsos sétány és a hullám, azaz a megkövült emlékek és a tenger erejének vitalitása találkozik. **Liliana Porter**²⁸ intellektuális argentin művész

Kimura Hiroshi:
Hullámok 2, 1978,
szitanyomat

Wakae Kanji:
Indiai radírgumi 77-p, 1976,
fotográfia

a grafikáiban a mimetikus ábrázolási tér illúziójának metanyelvét elemzi úgy, hogy a kétdimenziós hordozófelületen a 3D-s tárgyak fényképére újságdarabkákat ragaszt. A két típusú térnek egyidejű jellegét máskor úgy fokozza, hogy egy négyszögű transzparens színt nyomtat a fényképen látható tárgyak részletére. Szitanyomatainak címe – *A kék hajó*, 1986 (*The Blue Boat*), *A nyitott doboz* (*The Open Box*) – a fenti törekvéséből semmit sem árul el, ellenben a kollázsolt grafikai megelőlegezték a kis méretű játékfigurákkal való kilépését a valós térbe, amit az idei Velencei Biennálén is bemutatott. Manapság a nyomaton látható fotografált tárgyak látványát a fénykép helyett a valóság részleteiben találja meg. A térbeli elemek szembeállításának lehetőségét a ragasztott újságdarabok helyett műanyag játékberei testesítik meg, ezeket helyezi kommunikációs viszonyba a valósággal.

57

28. A krakkói Nemzetközi Grafikai Triennálén 1984-ben díjat és 1986-ban Grand Prix-t kapott.

TAVASZI HAJNAL

A nagyváradi és szalacsi „protestáló” lelkész

Társadalom

A *Krónika. Magyarország polgári és egyházi közéletéből a XVIII-dik század végén. Keresztesi József egykoru eredeti naplója* (Budapest, Ráth Mór, 1882) azok közé a kiadványok közé sorolható, amelyeket egyháztörténeti és kultúrtörténeti munkákban gyakorta idéznek. Ennek ellenére a Hoffer Endre által szerkesztett 1868-as, illetve 1882-es megjelentéseken kívül újabbakra nem került sor. A Hoffer-féle kiadások a Szalacson a szerző mellett rektorkodó Szakács József 1821–22-ben vett másolata nyomán készültek, a kevésbé közérdekűnek vélt vagy a szerzőre vonatkozó személyes jellegű részek kihagyásával. Ezekben Keresztesi utazásainak részletes leírása csak vázlatosan szerepel, „az út folyamán érintett helyek gépies felsorolásával”. Ezt a részt *Keresztesi József akadémiai útazása a külországokban* címmel Csikász Sándor tette közzé a *Theológiai Szemle* 1925 és 1936 között megjelent lapszámaiban. (A mű hamarosan ismét megjelenik könyv formájában a Várad gondozásában.)

A veszprémi származású Keresztesi József¹ (1748–1812) egyes forrásokban Keresztesi Szabó József kismanesként szerepel, felsőfokú tanulmányait a Debreceni Református Kollégiumban végezte. Nagy hírű, nyugat-európai egyetemeken képzett tanárai között említhetjük a teológiatudományok professzorát, Szatmári Paksi Istvánt, a kísérletező orvost, természetudóst, matematikust, a „magyar Fausztként” emlegetett filozófust, Hatvani Istvánt (1718–1786), a költőt, a katekizmus és hebraika professzorát, Varjas Jánost (1721–1786), az egyháztörténészt, a történet és klasszikus irodalom professzorát, Sinai Miklóst (1730–1808).

A jó eszű, tudományokban jeleskedő, költői vénával megáldott teológus 1779-ben indult akadémiai peregrinációra, útba ejtve Zürich, Bazel, Franeker, Lejda, Utrecht egyetemeit. Utrechtben szerzett elismerést teológiai tudományokban való jártasságáról².

TAVASZI HAJNAL közíró, könyv- és levéltáros (1956, Marosvásárhely). Szegeden szerzett könyvtárosi képesítést (1994), majd a debreceni egyetem bölcsészkarán diplomázott művelődésmenedzser–felnőttképzés szakon (1997). Nyugalomba vonulásaig a Bihar Megyei Gheorghe Șincai Könyvtár aligazgatója.

1. Keresztesi József (1748. dec. 29., Veszprém – 1812. máj. 15., Szalacs): ref. lelkész, egyházi író, énekszerző és naplóíró. 1769-től a debreceni kollégiumban, 1779–80-ban hollandiai egy.-eken tanult. 1780-tól Debrecenben élt. 1783-tól vértesi, 1784-től nagyváradi, 1787-től szalacsi ref. lelkész. Számos egyházi éneke bekerült a prot. énekeskönyvekbe. Több alkalmi verse, prédikációja és egyházi munkája is megjelent. Egy nyelvészeti tárgyú művét és kortörténeti adatokban gazdag, forrásértékű naplóját halála után adták ki. – F. m. *Magyar Nyelv eredete* (Pozsony, 1844); *Krónika Magyarország polgári és egyházi közéletéből a XVIII. század végén* (Pest, 1868). In <http://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok.../keresztesi-jozsef-7634E>

A *Napló* túlmutat Keresztesi József személyes vonatkozású vallomásán. Nem csupán egy sokrétű műveltséggel bíró, külföldi peregrinációban részt vevő 18. századi prédikátornak, a Debreceni Református Kollégium egykori subscriptált növendékének az önvallomása, hanem a 18. század derekán rövid ideig Nagyváradon, majd a 19. század elejéig, élete végéig Szalacson lelkészkedő református prédikátor, író, költő, egyházpolitikus hiteles, kritikus korrajza is az 1784–1809 közötti Nagyváradról és Bihar vármegyéről.

Keresztesi írásaiban a toleranciarendeletet követően is napirenden maradtak Nagyváradon a római katolikus és a református egyház képviselői közötti csatározások. Az egyént és intézményeket érintő problémák (vegyes házasságok kérdése, a várad-olaszi református templom és iskola ügye körüli harc) bemutatása mellett figyelmet érdemel a szerző kritikus véleményalkotása a vármegyeegylesekről, a bihari arisztokrácia ténykedéseiről, a tiszántúli középnemeség II. József császár reformjaival szemben tanúsított ellenállásáról az adózás, illetve az egyházak unionálásának nem kis huzavonával járó, majd megtorpanó folyamatában. Szót ejt II. József reformtörekvéseinek időszakáról is, a jozefinista eszmék előretöréséről, központi helyen tárgyalva a református eklézsia jogainak elismerését.

Kazinczy Ferenc kortársa, jóllehet Kazinczy nem sorolta Keresztesit az élvonalbeli tollforgatók közé. Keresztesi József a nagyváradi latinos énekköltők, zsoldárköltők egyike (lásd Tóth István: *Phoebus forrása – A váradi latin nyelvű humanista költészet antológiája*, Nagyvárad, Literátor Kiadó, 1996), több alkalmi verse olvasható diáriumában, templomi énekei is tovább élnek. A közügyekben való részvételük figyelmüket hasonló témákra irányította, közéleti eseményeket gyakran hasonló fényben tüntettek fel, ezért érezhetünk rokon vonásokat Kazinczy *Pályám emlékezete* című művének és Keresztesi *Naplójának* összevetésekor.

Külön kiemelendő a *Naplóban* gróf széki Teleki Sámuel rövid ideig tartó Bihar vármegyei főispánkodása, a Teleki család nagyváradi tartózkodása, a Keresztesi és Teleki Sámuel között szövődő baráti kapcsolat. Ugyancsak fontos momentum II. József császár nagyváradi látogatásának fel-

idézése, figyelme a látogatás egyházpolitikai és közéleti jelentőségére.

A *Napló* tanúsítja a partiumi református lelkészek azon törekvését, hogy a Tiszántúli szuperintendenciában is érvényt szerezzenek Bethlen Gábor fejedelem Armálisának (címeres levelének, 1629), melynek célja a lelkészek és azok leszármazottainak nemesítése. Ennek egyik élharcosa maga Keresztesi József volt.

2. „Az utrechti teológiai karon tanuló magyarok hazaindulásuk előtt professzoraiktól kértek testimóniumot. A kari jegyzőkönyv 1773. január 28-án kelt bejegyzéséből kiderül, hogy kétféle szövegezésű testimóniumot készítettek el. Az első azoknak a diákoknak készült, akik máshol kezdtek meg tanulmányukat, de a Szentírás tanulmányozásában tett előmenetelüknek és feddhetetlen viselkedésüknek köszönhetően kiérdemelték az utrechti teológiai kar testimóniumát. A második testimónium azoknak a magyar/erdélyi hallgatónak készült, akik tanulmányaikat teljes egészében Utrechtben töltötték, és mind tanulmányaik, mind viselkedésük révén kiérdemelték utrechti professzorai dicsérető szavait. Mindkét bizonyítvány azzal zárul, hogy a diákok megszerzett tudásukkal a magyar/erdélyi egyház épülésére szolgálnak.” In BOZZAY Réka, *Magyarországi diákok hollandiai teológiai tanulmányai levéltári források tükrében*, <http://gerundium.lib.unideb.hu/megjelent/html/596f1794ea206>

KERESZTESI JÓZSEF

KRÓNKA... (NAPLÓ)

Némely nevezetes dolgok

Anno 1784. a váradi várnak erősségit a király elhányatván, nem akarta, hogy többé vár legyen, hanem csak kaszárnya, évégre a vármegyének bizonyos conditiók alatt által adódott, így más várak is.¹

V. Olasziban d. 1. nov. új plébánia állott fel, első plébános volt Klobusiczky Péter² úr.

1784. d. 31. oct. Zaránd és Hunyad vármegyében, Bihar szomszédságában az oláhság a földesurakra és magyarokra támadván, ezeket egy Hóra nevűnek vezérsége alatt, kinek kapitánya volt Kloska, irtóztatóképen, kivált 2 hónapokig égette, kergette, öldöklötte, mindeneket oláh vallásra esketni kívánt. A várandós asszonyokból a kis gyermeket vasvillával vették ki, sok református papokat a templom küszöbén öltek meg, minden kegyetlenséggel pusztítottak; templomokat, kastélyokat felverték, kastélybeli dolgokat összetapodtak. A katonák succursusra³ mentek ugyan, de kevés kárt tevén az oláhokban, magok a nemesek és székelyek keltek fel: ezek az oláhokat egynehányszor megverték, végre Hórát és Kloskát is elevenen elfogták, kik is a. 1785. d. 28. feb. Gyula Fejérváron kerékbe törettek, és 4 részekre vágattak, a többi oláhok pedig többnyire gratiát nyervén, haza oszlottak. Hóra már pénzt is veretett (vagy csak akart), melyen egyfelül volt egy szív karddal általütve, ezen egy 3-mas oláhkereszt, e mellett R–D.–Rex Daciae, alól Hóra, körül ezen oláh vers: Hóra be si hodinestye, Czará plinse si pletyestve – Hóra iszik s nyugszik, az ország sír s megfizeti. – Ez oly siralmas gyásza leve Erdély szép részének, hogy igen soká felejt el, melyet tudom hogy mások bőven megfognak írni historiában.

Mense sept. parancsolta a fels. király, hogy az egész országban mindenféle emberek, katonák által conscribáltassanak, melytől nagy volt a félelem és protestatio mindenfelől; de minekutánna öfelsége különösen assecurálta⁴ a nemességet,

1. „1783-ban a vár erődítés jellegét megszüntetik. A várépítkezések a XVIII. században mindenestül a bécsi Haditanács kezében voltak, teljesen függetlenül a várostól és országtól – a korábbi XVI–XVII. századi munkálatokkal ellentétben. Ennek következtében a rendeltetésében és helyzetében elszigetelt épületkomplexum iránt alig mutatkozott érdeklődés. A várat közöny és érdektelenség vette körül.” In BALOGH Jolán, *Varadinum. Várad vára*, 1–2. kötet, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1982. 75.

2. Klobusiczky Péter, klobusici (1752. jún. 26., Fehérgyarmat, Szatmár vm., – 1843. júl. 2., Kalocsa): érsek. – A gimn-ot Nagykárolyban, Kassán és Nagyszombatban végezte. 1769. X. 17.: Trencsénben a JT-ba lépett, Győrben, majd Nagyszombatban tanult tovább. 1771. IX. 15.: szerz. fog-at tett. A r. eltörlésekor, 1773: nagyváradi egyhm-s lett. 1774. IX. 25.: pappá szent. 1776: a kápt. helynök titkára. 1780: Váradolaszi plnosa. 1787: Kollonich László magával vitte Kalocsára ér. titkárnak. Itt 1790: plnos és szegyh. főesp., 1794. VI. 9.: bácsi kisprép., 1799. X. 4.: őr-, 1802. V. 11.: olvasóknk. In *Magyar Katolikus Lexikon* <http://lexikon.katolikus.hu/K/Klobusiczky.html>

3. segítségre

4. biztosította

hogy ez semmi praeiudiciumára nem léssen (jól lehet ez volt oka az erdélyi zűrzavarnak is) az ország bévette s Bihar vármegyében is d. 16. nov. el kezdetett. Így sok megesett károk és szomorúságok, a jövődőről pedig még nagyobb félelmek közt elmula tőlünk ezen 1784. esztendő.

Következik Anno 1785.

Melyben napok szerint a megesett nevezetesebb dolgokat, magam és a váradi eklézsia állapotját stb. amint és mikor mi esett, ha a rend meg nem tartódik is, fogom feljegyezni. Azért is Die 21. mart. reggeli 7 órakor megáldott isten egy kedves fiugyermekkel, ki burokban jött e világra és hogy az édesanyjáról való nagyatyjának neve fennmaradjon, Gábor nevet visel; megkereszteltem magam d. 22. mart.; keresztatyja és keresztanyja az, a ki Miklós fiamé, t. i. Bereczki István és Böszörményi Kata, mert Váradon az a szokás, hogy mindeniknek az hivatik, a ki volt az elsővel, a stólat is érte in xr. 24 Klobusiczky Péter plebánusnak megadtam.

.....

Tavalyi esztendőben némely tudatlan, de magokat bölcseknek tartó emberek, nevezetesen B. J. azzal ámítottak el másokat, hogy a parochialis házak nem isten dicsőségére való épületek, hanem csak a pap hasznára, melyért is sem az uraknak, sem más értelmes embereknek tanácsa nem vehette őket arra, hogy először is parochiáról gondolkozának, most pedig mind a pap azon conditióval maradván, mind az eddig való házbér 254 rhfl. szembetűnven, kezdetek magokba térni és házról gondolkodni. – Az egész télen veszekedtek, civakodtak azon, hogy hol legyen? Hány szoba? Vajon szükséges-e tanulóház? Kamara? Végre sok nevetséges dolgaik után d. 6. mart. egy Mátyás kőművessel megalkudtak; ezt d. 7. megmásolván, mást fogadtak, ezt ismét d. 9. mart. odahagyták és a fusser Schuster Jánosra nyavalyodtak, ki a kőműves munkát és napszamosokat (a földásást kivéven) felvállalta in 140 rhfl. classissal együtt.

Fiskális Csanádi István s főkurátor Mensáros Dániel urak, hogy legyen az épület, eleikbe adták, u. m.: A Körös mentében 3 szoba, egy konyha, cselédház, kamara, secessus, de ezen

utolsót nem izélhették, hogy a többivel egy fedél alatt legyen: azt adván okának, hogy soha sem kapnak papot a бүdös parochiára, mert a magyar annyira megy sz... tenni, a mennyire szemével lát. – Így sok villongások közt d. 10. mart. a fundamentumot letétették ugyan, de minden conceptust elrontottak: egy téglavastagságú falat rakattak, a gödröt néhol egy lábnyira ásták, a sok változtatás miatt sokszor mit délig raktak, délután elbontották, mert a kőműves sem tudott többet az építéshez mint más. Ekképpen az urak elbosszankodván, vélek felhagytak, látván hogy okos ember vélek nem perelhet, így osztán csak az lett belőle, a mire vaktában kiütött az építés; a fedelével hasonló veszekedések voltak, némelyek nád-dal, mások zsindegyel akarván. Így ha valaha valaki látja ezen házat, tudja meg, hogy volt efelől jó conceptus, de a bolondság a jó értelmet megtapodta. A toldozás-foldozás mire mehet, az idő megmutatja.

Ezen tavaszon oly sokáig tartó tél volt, hogy ilyenre senki nem emlékezik, mely miatt a takarmány elfogyván, a marhák éhen veszttek, vagy a házak fedelével tápláltattak. A hóból való árvizek sok károkat okoztak stb.

A fels. II. József császár és király az ország eddig való igazgatásának módját egészen megváltoztatta, Magyarország, Croatiát, Dalmatiát 10 circulusokra osztotta, mindenik kerületbe egy fődirectort vagy commissáriust rendelt, a régi főispánokat hivataloktól dispensálta; a directorknak fizetések 6000 rhfl. titulusok

excellentissimi és belső titkos tanácsosok, kiknek adatott ius adgratiandi. – Ezekhez kell minden apellatákat küldeni stb., mely hivatalra d. 9. febr. Bécsben a császár előtt felesküdték.

Ezek pedig a 10 circulusok az azokban foglalt vármegyékkel és fődirektorokkal együtt.

Circuli	Comitatis	Director
1. Győri	Moson Sopron Vas Győr Veszprém Komárom Esztergom	Gróf Győri Ferenc
2. Pesti	Fehérvár Pest, Pilis, Solt Nógrád Heves Jászság Kiskunság	Majláth József
3. Pécsi	Sümege v. megye, Somogy megye Tolna Baranya Verőce Szerém	Gróf Jankovits Antal
4. Zágrábi	Szalad Varasd Kőrös-Szerém Zágráb Posega	Gróf Széchényi Ferenc
5. Tömösvári	Bács Temes Torontál Krassó	Bakó János

Circuli	Comitatis	Director
6. Nyitrai	Pozsony Trencsén Nyitra Bars	Ürményi József
7. Besztercebányai	Zólyom Túróc Hont Lipót Árva Gömör	Báró Prónay László
8. Kassai	Abaúj Zemplén Borsod Sáros Torna Szepes 13 városok	Szentiványi László
9. Munkácsi	Bereg Szatmár Ungvár Ugocsa Máramaros	Báró Révay Simon
10. Nagyvárad	Bihar Szabolcs Békés Arad Csongrád Csanád Nagykunság Hajdúvárosok	R. Sz. B. Gróf Teleki Sámuel

E is hamar elfogyván d. B. July magam meatem
 Debreczenbe hol régi jó Akarómsól, az ígéresen
 kívül levelem 270 Rflf. Erdélybe is két Ex-
 pressus bé' küldtetémekből 40 Rflf. ún. költséges
 resek Cheberig, 's azomban egy Pént. sem hoztak.

Az ilyen fölfelé való' fogamodásfordban minden Me-
 morialisz Tráfor rajtam fordultak meg, mellyek fűtten
 meg epek. Ezen is fűttség vala az Ellának egy Pe-
 tser nyomát tsimáltatni. Ez pedig én gondoltam d.

5. Apr. 's ki vágta egy Ziráki nevű Övös Rflf. 4.
 mellyen való' Símer és irás így köveskezik, egyfont:

1. Alól a' Pálya vagon egy hármaz Dombon
 egy vna el'paradt ja: melly a' régi Nagy Vára
 Di Nagy Refta Ellás jeleni.

2. Ennek tövéből vna ki egy Föld ág, melly
 görbe, alá felé hajlik. Ez jeleni a' ki zöldség új El-
 képsé, a' régi maradványát: hogy pög görbe, elő adja
 az ebben lévő Nagy egyeneslenséget; nem felfelé hanem
 alafelé, siető vísza vonásorát.

3. Egy felhőből ki siető fel nap sugárival, melly
 jeleni, hogy az Igasság Napja, itt is, a' hódos időt
 után lesdi a' maga sugárát, mellyek alar vagon
 élet és egészség, tündöklölneni.

4. A' kezébe Korona felett egy fel lábba álló, má-
 jában köves tartó Darn; melly a' magam gúrná lévő
 Cimerem lévén, jeleni az, hogy a' tartók Ellás a' L. Pál-
 tosnak igen Vagyonát, nem Aluvónak kell lenni.

E nagy változáson mely bámulásban voltak mindenek nem lehetne kimondani. Kivált Váradon sokféleképpen ítélték gróf Teleki Sámuel⁵ őexcellenciájáról, melyet megcáfolt és mindeneket jó reménységgel betöltött, Bécsből jöttében itt mulatván 3 napig, amikor d. 17. apr. isteni tiszteleten közötünk jelen volt, én prédikálván ex Timoth. 2:19. Ez mivel valását szerető úr, reméljük hogy ezen gyámoltalan eklézsiának fog lenni mind oszlopa, mind ékessége, a minthogy a templomban mindég jelen voltak.

Tudod hogy nem gondala,
 Ezen vesélyes józvala.
 Azután is Károly-Érme
 Sok köd alatt halgaros;
 Kőba meg volt a Törvénye;
 Vallásod elnyomara.
 Nézd Károlyt és Theresiát
 Fredrel el hány Ekleziát
 Míg nem József végére
 Sebéd vette Ervére.
 Ezen Vallás szabadsága
 Midőn hozzád érkezett,
 Nyitott Özömöd Vicága
 É minden sziv gerjedését.
 Hát a mit akkor áldostál?
 Most máx mihára tapostál?
 Vagy akkor el tévevel;
 Vagy rosz gombás most esél.
 Valóban méltó tudása
 A Nagy ISTEK kegyelme;
 A ki meg adja próbáza
 A mit bírja az elme.
 De ha fűsörbe megy a szándék
 El véretek az ajándék.
 Te is méltán e Gyöngyör,
 El vepsted; é kiapp Gyöngyör.
 A Gyülvölög Viperája
 Még most jöllehet lappang;
 Rósa-ból van moszolyája
 Fűg rajza Selyem fű hang;
 Monda:

Erdélyből kiköltözvén minden nagy pompa nélkül Váradra ért, d. 23. mai. grófnéjával mélt. gróf Iktári Bethlen Zsuzánnával és két nagyreménységű gyermekével gróf Teleki Domokos és Máriával, kiknek praeceptorok volt Török Ferenc, cselédi többnyire erdélyi református jobbágyok.

Ezen méltóságnak elérkeztével fő-tiszt, superintendentens Szilágyi Sámuel⁶ úr engemet, és tiszt. Szokolai István püspöki prédikátor urat deputált, hogy a ven. superintendentia nevével köszöntsük meg, mely aláza-tos tiszteletet véghez is vittük d. 29. mai. sok uraságnak jelenlétében, a szállásán én (minthogy tiszt. Szoko-

5. Teleki Sámuel, gróf (1739–1822), erdélyi kancellár fiatal korában külföldi utazásán főleg könyvek gyűjtését tűzte ki céljául. Mária Terézia uralkodása idején kir. kamarás, azután küküllői főispán és erdélyi kormányzó tanácsos. II. József uralkodása alatt belső titkos tanácsos, 1784-től 1790-ig kir. biztos az akkor alkotott nagyváradi kerületben. Szabolcs, Békés, Arad, Csanád, Csongrád vm. főispáni helytartója, a hajdú kerületben főkapitányi helyettes, 1785-től 1787-ig Bihar vm. főispánja, 1792-ben m. alkancellár és Máramaros vm. főispánja. II. Lipót uralkodása alatt erdélyi főkancellár és 1791-től ismét Bihar vm. főispánja is. Nagy költséggel felállította az 50 000 kötetnél többre becsült marosvásárhelyi Teleki-könyvtárat (Teleki-téka), amelybe 1753-tól gyűjtött könyveket.

6. Szilágyi Sámuel (1719–1785), tanár, műfordító, református püspök.

lai úr, mint előbb, beteges volt) így szólván a grófnak a mint következik:

„R. Sz. B.⁷ Gróf, Kegyelmes Urunk! Mi a tiszáninnyi ven. superintendentiának nevével, főtiszt, superintendens urunktól, ki maga lábainak fájdalma miatt nem jöhetett, küldtünk avégre, hogy excellentiád szerencsés megérkezten örvendhessünk.

Kegyelmes Urunk! Nem lehet eléggé kimondani ezen ven. superintendentiában mily nagy örömeim materiája kelet ki a maga hamvából, mely mind az excellentiád mélt. Teleki nevéből tele ki, reménylven hogy az excellentiád bölcs igazgatása és vallását szerető szívének kegyes indulati alatt lésszen az igazságnak és kegyes életnek óhajtott keleti, mert e kell itt. Melyre nézve az egész ven. superintendentiának és ennek főtiszt, református püspökjének nevével kívánjuk mélt. Széki Teleki gróf kegyelmes urunk! hogy legyen állandó az excellentiád nagyméltóságú kész Széki, melyhez minékünk is erőtlenségünkben lehessen bátorsággal támaszkodni és ügyefogyott eklézsiáinknak az excellentiád hathatós pártfogása alatt nyugodalmat és örömet találni.”

Ezt őexcellentijája hathatósan megköszönte és magát minden jóra ajánlotta.

Ugyanekkor nyújtottam be őexcellentijájának a debreceni tisz. papoknak, nevezetesen tisz. Hunyadi Ferenc⁸ urnak instántiját, melyben azt instálták, hogy adja őexcellentijája a maga opinióját, ha lehet-e a debreceni togatusoknak prédikálni és praerálni Debrecenben. – Erre felelt ő excellentijája d. 30. maj. és azután is méltóztatott velem erről sokat beszélni, melynek summája ez: „hogy nem kellett volna először a prédikálást vélek félben hagyatni, most már nehezebb orvosolni; a curatorok amit végeznek: a curatorság alatt valók a szerint cselekedjenek stb. Noster clerus est doctus; sed non satis prudens stb.”

A gróf köszöntése után mentünk a grófnéhoz, és azt is a superintendens nevével köszöntöttük. – Mind ekkor, mind azután sokszor recommendáltattak a kis gróf és gróf kisasszony, hogy én sokszor lejárjak hozzájuk és gyakorta Őket tanítsam s katekizáljam. – Mely erdélyi szokás, ámbár előttem

szokatlan volt, és hivatalomnak terhével s munkáimnak megsokasodásával esett: mindazáltal magamat ajánlottam és gyakorlom is amíg lehet: a grófocskát ki 12 esztendő, nagy kátéra, a kisasszonyt ki 8 esztendő, kis kátéra minden héten 3-4-szer tanítván.

A grófnak Bihar vármegyei főispán-ságra való installáltatása volt d. 16. jun. a mikor maga egy szép magyar orátiót mondott, diplomája felolvasztatott. – Ezekre főnotárius Tokody⁹

7. Római Szent Birodalombeli Gróf. A széki Teleki család Erdély és Magyarország egyik legjelentősebb arisztokrata családja, 1697 óta viseli a római szent birodalmi grófi rangot. A család tagjai néha gyászjelentésekben és hivatalos okmányokban a teljes „Római Szent Birodalmi Gróf Széki Teleki Család” néven szerepelnek.

8. Hunyadi Szabó Ferenc (1743–1795), református püspök. 1768 novemberében segédlelkész lett Debrecenben Piskárcsi Szilágyi Sámuel püspök mellett. 1770. január 1-én rendes lelkésznek választották. Mint jeles szónok nagy tiszteletben állt nemcsak Debrecenben, hanem messze vidéken is. 1781-ben Szathmári Paksi István mellé vice-notáriussá, annak pedig püspökségre emeltetése után, 1786. január 17-én generalis notáriussá, végül 1791. július 29-én a tiszántúli kerület püspökévé választották Sinai Miklós ellenében; e választás sok viszályra adott okot. Részt vett a budai zsinatban, melyben a tiszántúli kerület részéről huszonnegyedikével jelent meg.

9. Tokody György, a nagyvárad-i Jogakadémia tanára.

úr felelt. Az igazgatás módjáról való sok punctumok is előadattak. Ezt követték a cifra vendégségek és bálók stb.

E meglevén d. 20. jun. elindult és az igazgatása alá bízott több vármegyét, u. m.: Arad, Csanád, Csongrád, Békés, Debrecen, Szabolcs s Hajdú városokat megjárta, melyekben mint adminisztrátor és főcommissarius installáltatott. Visszaérkezett Váradra d. 29. jul.

A feljebb írt Bihar vármegyei gyűlésen d. 18. jun. publicáltott azon parancsolat, mely által a keresztelés stolája minden vallásra nézve eltöröltetik.

Ezen parancsolat által a mi papjainknak eddig is csekély jövedelmeik még csekélyebbé tétettek, lévén a megkeresztelteknek beírásokért a fizetés rendszerint kr. 12, Nagy-Váradon pedig 24 kr.

Ezután kevés idővel d. 27. jun. a piskolti superintendentiális gyűlésben végeztetett, hogy a debreceni deákok közül 24 teologusok megcenseáltassanak¹⁰, és superintendentialiter a Debrecenben leendő prédikállásra facultáltassanak¹¹, melyben ámbár a professzorok ellent állottak, a főispánnak Debrecenben létele után effectuáltatott; d. 26. jul. lévén a censura. Ugyanezen és a pataki collegiumnak a minap megengedte a király, hogy míg az iskolákról más dispositió léssen: „ecclesias tamquam patronos suos precario adire possint” és hogy az eklézsiákban kihírdetődven, az adott alamizsna küldessék a collegiumokba.

A váradi iskola pedig csak hallgatásban maradt, senki sem bántotta, de mégis a gyámoltalan tanító miatt semmire sem ment a tudományban.

Ami a nagyváradi ekléziát illeti, a fundusa iránt nagy rémülésben volt, mert d. 19. 20. mai. a Körös vize megáradván, 5 ölnyire elvitte a maga partját, úgy hogy a parochialis fundus és a Körös közt csak egy öl föld maradt; ez a romlás mindazáltal a főispán elérkezése után megorvosoltatott, a vármegye nagy, erős, hosszú gátot csináltatván.

Ami pedig a templomot nézi, sem a mélt. főispán, sem más okos urak helyben nem hagyván a fusser kőműves Schuster

templom varrását, és az oktalan embereknek hozzá ragaszkodásokat, az ő keze közül elvették a gróf megegyezéséből és Eder nevű fő kőművesmesternek az építés ismét általadott 1100 rhftban oly conditióval, hogy a Körös felől való végén a fundamentomot kihányassa és 5 téglavastagságra építse, úgy a más végét is kihányván, szegletekre vett semicirculussal két ölnyire kitoldja, a két oldalát a fundamentomtól fogva kőlábakkal megerősítse, ismét két-két arcust csináljon az oldalán, hogyha szükség lesz valaha nagyobbitani, könnyű legyen kibontani. Így már hossza 18, szélessége 8, magassága 5 öl és 4 láb léssen, melyhez ad kőműves munkásokat, az eklézia pedig ad minden materiálét és állást; ez pedig úgy légyen, hogy az idén fedél alá lehessen venni. Ezt d. 17. jun. végezvén, oly szorgalmasan folyt a munka, hogy méltán mindent bámulásra indított.

Áccsal is, ki Halász András, meg volt az alku, in rhfl. 300, a fát a győrösi¹² és dalnii¹³ erdőn Bessenyei, Nadányi és Szilágyi földesurak engedelméből megválták, melynek hazaszállítására Szalonta s más helyek magokat

10. levizsgáztattassanak

11. felhatalmazást nyerjenek

12. Fekete-Győrös, in Fényes Elek, *Magyar országnak 's a' hozzá kapcsolt Tartományoknak mostani állapotja. Statisztikai és geographiai tekintetben.* Negyedik kötet, Pesten, 1893, 125.

13. Uo. Dalom, pusztá. Nadányi-birtok.

ajánlották, de a Körösnek nagy árjai miatt ínség júliusban is elmaradt.

Ilyen terhes építések közt nem csoda, hogy pénz nélkül szűkölködött ezen gyámoltalan eklézsia – mert kivált az urak, amit contractuson ígértek, még eddig is belőle semmit bevenni nem lehetett. Ezért a debreceni collegiumtól ezer, egy Ötvös József nevű, Rhédei Ferenc úr tisztartójától, 600 rhfl. interesre¹⁴ felvenni kénytelenítettett. – Ez is hamar elfogyván, d. 6. jul. magam mentem Debrecenbe, hol régi jóakaróimtól az ígéreten kívül szereztem 278 rhfl. Erdélybe is két expressust¹⁵ beküldöttünk, hol 40 rhfl. utiköltséget tettek Szebenig s azonban egy pénzt sem hoztak.

.....

Az ilyen sokfelé való folyamodásokban minden memorialis írások rajtam fordultak meg, melyek sűrűen megejték. Ezért is szükség vala az eklézsianak egy pecsétnyomót csináltatni. Ezt pedig én gondoltam d. 5. april. kivágta egy Cziráki nevű ötvös rhfl. 4, melyen való címer és írás így következik, ezüstön:

Alól a pajzson vagyon egy hármás dombon egy vén kiszáradt fa, mely a régi nagyvárad nagy reformata eklézsiaát jelenti.

Ennek tövéből nőtt ki egy zöld ág, mely görbe, alá felé hajlik; ez jelenti a kizöldült új eklézsiaát, a régi maradványát, hogy pedig görbe, előadja az ebben lévő nagy egyenetlenséget, nem felfelé, hanem aláfelé siető visszavonásokat.

Egy felhőből kisütő fél nap sugárral, mely jelenti hogy az igazság napja, itt is a ködös idők után kezdi a maga sugárait, melyek alatt vagyon élet és egészség, tündököltetni.

A tetejében korona felett, egy fél lábon álló, másikban követ tartó daru, mely a magam gyűrüén levő címerem levén, jelenti azt, hogy a várad eklézsiaában a lelkipásztornak igen vigyázónak, nem aluvónak kell lenni.

A körül való írás: Sigill. Ecclesiae Ref. M. Varadiensis 1785 (azután korrigálták 1784).

Illustracio

Így, amidőn szépen épülne minden, az ördög nem nézhette az előmenetelt, hanem felindítá Tisza István és László urakat, kik a templomnak északi végében egy lépésnyire istállót kezdtek az ablak alá építeni, és a templom fundusára hagyták a csepegőt. Melyet kevélységből és bosszuállásból cselekedtek, egy részről azért, hogy ezen fundust magokévé nem teheték, más részről, hogy az anyjoktól adott ezer rhfltot vissza nem vehették. Melyért az eklézsiaiban nagy kedvetlenség és vélek való törvénykezés következett s ezekből való izetlenség. Amint alább megiratik.

NB. Feljebb említém az eklézsia dolgában Debrecenben létemet, ekkor majd halálra ijedtem; ugyanis Bihari István sógoromnál lévén szállva, a szomszédban megőrült egy ifjú asszony Villás Sára, ez d. 8. jul. hajnalban, a mely házban aludtam magam, odajött 4 órakor az Éva ártatlanságbéli köntösében csupa mezítelen, kinek lármájára felijedvén, a mások kiáltása is elrémítvén, felugrom, megfogom a kezét keményen, kérdem mit keres? azonban mások is érkezvén, a mezítelen farán esett derekas ütésekkel kívántuk észére hozni és ruháját reá vétetni, de nem lehetett. Ezek között ezt énekelte: „Ha e világ mind ördög volna.” Fel lehet tenni, egy álmos emberben mely nagy rémülés lehetett ez, stb.

14. kamatra

15. küldöttet

Boldogtalan Villás Sára / Űtést kapott a farára, / Mért jött a más udvarára / Ártatlan Éva módjára.

A Tiszántúl (vagy a mint nekünk esik innen) való superintendentiának nagy érdemű, 20 esztendőktől fogva református püspökje főtiszt. Szilágyi Sámuel¹⁶ úr, életének 66. esztendejében másodszori gutaütésben, Kovácsiban, a maga possessiojában¹⁷ megholt d. 20. jul. Erről mindenfelé levélbeli tudósítások menvén, Debrecenből kérettek actorok¹⁸, tiszt. professor Varjas János¹⁹, tiszt. Hunyadi Ferenc orátornak pedig tiszt. Benedek Mihály úr, de mindenik üres választ adván, d. 22. az egyik actornak rendeltetem én, mely ámbár megzavarta véretem, mind az időnek rövid volta miatt, mind hogy egy ily ifjú embernek prédikálása az öreg papoknak praejudiciumával²⁰ esik meg, – mindazáltal felvállaltam.

A temetés tehát így ment véghez: kezdődött d. 24. jul. 10 órakor. Első actor²¹ volt tiszt. Bartók Sámuel úr, csatári prédikátor ex Péld. 4. 12. Második én ex Efés. II. 7. Az evangyeliomnak én lettem szolgájává az isten kegyelmének ajándékából, mely énnekem adatott az ő hatalmasságának ereje szerént. 3. szor. Verseket mondott Kovács József, debreceni poéták praeceptora²². A halotti actiók kinyomtatattak 1786. Váradon. Volt felette nagy halotti gyülekezet; Váradról a mélt. főispányné és igen sok pópista urak: Debrecennek az eleje, 4 professor, sok deák ifjak. Patakról két professor, tiszt. Öry Gábor és Szilágyi Márton urak. – Amaz a megholtnak veje, ez fia; 65 református papok. A közrendnek sokasága ezeket követte. A halotti ceremónia tartott délután 4 óráig. Ezt igen nagy tór követte. Nekem a szomorú feleken kívül, mélt. consil. Rhédei Ferenc úr, mint főkurátor a ven. superintendencia, tek. Domokos Lajos²³ úr pedig Debrecennek nevével, fáradságot megköszönték. Az ő erőtlenségével együtt eltemett; ezen főembernek hamvai nyugodjanak; helyette pedig adjon az úr a maga eklézsiáinak szentéletű és bölcs tanácsú oszlopembert ezután is.

1785. d. 1. sept. költöztem az új parochialis házba, mely csak diribbe-darabba volt készen.

.....

1785. d. 26. august. a mélt. gróf főispány és királyi commissarius úr nevenapját, a többek közt én is tiszteltem meg versekkel.

[Excellentissimo ac Illustrissimo DNO Comiti Samueli Teleki de Szék etc. etc. Ad diem nominis, M. Varadini, 1785

Árad a Kőrös vad morájával a földelken által- / Törve, dühöng a kemény áradat özönként. / Mintha mennydörgéstől ámul a nép el, agyában / A nagy víz baja zúg, sejtve sovány aratást. / Ámde a Kőrös a medréből kiemelte fejét, és / Vígán szól a váradi néphez, imígy: / „Semmi ijedtség! Sok fájdalmat nem okozok most, / Söt dagadó keblem hordoz ezer örömet, /

16. Szilágyi Sámuel (1719, Debrecen – 1785, Hegyközkovácsi), pedagógus, tanár, műfordító, a Tiszántúli Református Egyházkerület püspöke.

17. birtokán

18. szónokok

19. Varjas János (1721–1786), 1752-től debreceni professor. Ezt a hivatását 34 éven át, 1786. június 4-én bekövetkezett haláláig folytatta. Professzorként a „Catechctica és Symbolica Theologia” tárgyakat, a zsidó, káld, szír, arab nyelveket s a zsidó régiségtant tanította.

20. előítéletével

21. szónok

22. oktatója

23. Zalakapolcsi Domokos Lajos (1728. november 11., Debrecen – 1803. november 18., Debrecen) alispán, író, országgyűlési követ, Debrecen város főbírája.

Merhogy közeledik ma Teleki ünnepi napja, / Ismétlődve az év égi előjeleként. / Teleki Sámuel ő, aki csillag fénye gyanánt ég; / Bihari föld, e dicső fény tör az éjeden át. / Őt vezetőnek vallja örömmel e táj meg a népe, / A tudomány, a király és Thémis temploma is. / Nem vízáradatot, de köszöntést hoztam elébe, / Mellem, e vágya miatt, áradt ennyire meg. / Vágyam hoztam elé, hogy olyan sok gondtalan évet / Éljen, ahány követ ért, míg ide jött a vizem. / Rajta, köszöntő polgárok, vígan gyülekezve, / Szóljunk szívbeli szót, akkora ünnep e nap”. / Így szólt, és sietett zöld réteken által a Kőrös, / Jámbor lépteivel ment a földeken át. / Nem késtek, akiket szólított, szívbeli óhajt / Adnak elő imaként, kéri az égietket: / Mennyei istenek, óvjátok meg e férfit, urunkat, / Hazai földünknek atyja, reménye gyanánt. / Szálljon az éve mögé a testi s a leki erőnlét, / Adja öreg kora, hogy hírneve legyen örök. / Vele Charybdis zátonyait kikerülve, az ország / Biztos gálya gyanánt kelhet a tengeren át; / Hasson alatta a szeretet át törvényt, tudományt, mik / Szót értetnek a nép és vezetői között. / Istenek, óvjátok meg a házat: ritka erényű / Párját, két gyermekét, kit a szerelmük adott. / Párkák, adjatok át a sajátunkból nekik egypár / Évet, hogy korunkat nyújtsátok vele meg.]²⁴

.....

Hogy Tisza urak a váradi református templom mellé építették az istállókat, erről a többek közt ilyen instántiát nyújtott az eklézsia a mélt. grófnak:

Méltóságos Gróf, királyi commissárius és főispány Úr, kegyelmes Urunk!

Tisza István és László urak V. Olasziban lévő házok telekje az idevaló reformata eklézsia telekjére véggel nyúlik. Az eklézsia a királyi kegyelmes engedelemből véggel az említett urak telekje felé építetteti a templomot, a melynek a fundamentoma, még a mult 1784-ik esztendőben letevődött. Az urak az idén, midőn már az épület két vagy több ölekre felhaladott, a végihez oly közel kezdettek egy istállónak és szekérszínnek való épületet, hogy kivált egyik vége egy ölnyire sincsen tőle, és ottan szaporábban el is vettek a telekből fél láb nyomnyinál; az eszterhéj csepegése is nagy helyen egészen az eklézsia földére esik, mivel a fal a határ-

ban vagy, sőt néhol beljebb is jön. – Ez az eklézsianak kárára és rövidségére van ez alább írt okokból:

Hogy az urak tudtára a fundamentomot előbbször tétettük, sőt az épületet alkalmas magasságra is vittük, mégis szándékjokat legkissebbé sem jelentettük; holott ha a mikor hozzá kezdettünk, tudunkra adták volna, másképen építettünk volna.

Mihelyt kezdettek építtetni, és rövidségünket láttuk, azonnal a városi tanács által megtiltattuk, minthogy a telket városi és nem nemesi szabadsággal bírják.

Oly közel lévén az épület, illetlenség nagy vagy benne, de alkalmatlanság nagyobb, ha az ilyen épület körül való szag és nedvesség gondolóra vevődik.

Azon részen a világosságot és a levegő ég szabadjárását elveszi.

A templom az által tűzből történhető veszedelemnek éppen ki vagyon téve, mivel a teteje magassága, alkalmassint egyezni fog a templom ereszével és így ha megtalál gyulladni, ezt oltalmazni sem lehet.

24. A magyar fordítás in Tóth István, *Phoebus forrása. A váradi latin nyelvű humanista költészet antológiája*, Nagyvárad, Literátor Könyvkiadó, 1996, 324–325. Lásd még a latin szöveget Keresztesi József, *eredeti saját kézzel írt naplója... 1783–1810*, Kolozsvári Központi Egyetemi Könyvtár, Kézirat-tár, lelt. sz. 2323.

Noha ugyan az urak a tűzből következő kár megtérítését vállalják, ez mindazáltal még nem elégséges bátorság: mert akárhonnan eredhető tűzről gyulladjon meg, csakugyan miatta oltalmazni nem lehet.

Vagyon az udvarokon más alkalmas hely; sőt az eklézsia kész lett volna, és most is kész azon szegeletet, mely a házok végéhez nyúlik, oda engedni, a melyel ha az épületre való helyet pótolnák, nagyobb épület is elférne, és magokat is a kártól való felelettől mentté tehetnék, a templomnak is a támadható tűztől leendő oltalmazása könnyebben eshetne.

Ezen okokból excellentiádat alázatosan kérjük: hogy mivel kinek-kinek a magáéval, de a más kára és rövidsége nélkül szabad élni, méltóztasson ezen kárunk és rövidségünk elhárítása éránt kegyelmes rendeléseket tenni. V. Olaszi. d. 19. aug. 1785.

Ezen dologban a főispány investigatiót rendelt; – Száraz, Szegezdai szolgabíró és Böszörményi József esküdt urakat, melyben a nagy interessentia²⁵ d. 22. aug. és partium studium²⁶ és ódium religionis²⁷ igen szembetűnő vala. Szegezdai szolgabíró ezen deputatióban „adtával” is káromkodott stb. Tisza István lármázott, az eklézsiát fenyegette, és magát deklarálta, hogy amint lehet, ártani fog stb. Mely a grófnak tudtára esvén, más deputatiót rendeltetett d. 27. aug. Sok villongások után a dolog csak ebben maradt, hogy Tisza urak a tűzről kauciót vállalnak. A templom végéhez nem istállót, hanem szekérszint építenek. Én nékem ezen villongásokban legtöbb vegzáltatásom esett ezen boldogtalan, felfuvalkodott, negédes, zabolátlan erkölcsű, vallásokat sem nem értő, sem nem szerető, sőt csúfoló, semmi nagy dologra nem termett ifjaktól.²⁸

A templomnak kőfalai október elején elvégeztettek, de mivel a szalontaiak obligatiójok szerint a fát bé nem szállították, fedél nélkül maradt, a költség is elfogyott, a buzgóság tüze is megaludott.

Mense jul. oly kegyelmes királyi rendelet érkezett, hogy ubi privatum exercitium obtinet V. D. Ministri parochiis Romano-catholicis stolam non dependant.

Octoberben pedig királyi parancsolat által az énekléssel való temetkezés (az utcán is) megengedettett.

Ismét rendeltetett, hogy szüléi akaratja nélkül senkit a gyermekek közül pápistává tenni ne lehessen.

25. részrehajlás
26. a felek elfogultsága
27. a vallásos ellenszenv
28. „Keresztési József váradi pap, a református egyház újjászervezése s templomépítése körüli küzdelmeiről szóló feljegyzéseiben nagyon erős megbélyegző szavakkal emlékezik meg ezen ifjakról. (...) Hogy ezen erős megrovó szavak az indulat szülöttei, az az első pillanatra nyilvánvaló. (...) való, hogy ezen két, 20-22 éves ifjú sok kellemetlenséget okozott neki apostoli egyházépítő munkájában kicsinyeskedő, bosszúállási hajlandóságuk által. – Ha a váradi református egyházközség tagjainak akkori viselkedését látjuk, azt kell megjegyeznünk, hogy Keresztésinek az ifjú Tiszák elleni kifakadását főleg annak az ellentétnek látása idézte elő nála, melyet gróf Teleki Sámuel administrátorral s ennek családjával való megismerkedése után látott egy komoly, buzgó vallásos, rendkívül képzett s művelt erdélyi mágnás és a kollégiumban felnőtt süheder ifjak vallásosságának külső megnyilatkozása között.” In. *Tisza-emlékkönyv* Gróf Tisza István halálának tizedik évfordulójára. Írták a Tisza István Tudományegyetem tanárai. Debrecen, szabad királyi város és a Tiszántúli Református Egyházkerület, 1928, 19.

Ami pedig a vallást változtatókat illeti, soha ki nem szakadtak Váradról, akik a hatheti censurát töltötték.

Egy Zimányi Lajos nevű pesti piarista, kivel Debrecenben 1776-ban esmeretségem és poética aemulatiom²⁹ volt, a maga verseit Vácon 1784-én 8-án kiadván, az én ő hozzá írt verseimet is inter Miscellanea L. IV. a pagina 239 ad 248 világra bocsátotta, és 1785. egynéhány exemplárokat küldött aján-dékban.

Ama híres Servetusnak³⁰, kit életének 44-ik esztendejében, Genevaban 1553. d. 27. octobr. eretnekségéért elevenen égettek meg, a legritkább könyvét bírván, gróf Teleki Sámuel őexcellentiája, ezt magának leíratta, a tyusban levőt pedig a felséges II. József császárnak a bécsi augusta bibliotheca számára ajándékozta; melyről Joh. Vogt in Catalogo Historico Critico Librorum rariorum Hamb. 1747 in 8. ezt mondja, hogy még a tudós emberek közt sincs olyan, ki azzal dicsekedhetne, hogy Servetusnak ezen munkáját valaha nyomtatásban látta volna. Ezt mondom nem csak egyszer láttam s olvastam, hanem a titulusát is pro memoria ide írom:

*Christianismi Restitutio*³¹. *Totius ecclesiae apostolicae est ad sua limina vocatio, in integrum restituta cognitione Dei, fidei Christi, iustificationis nostrae, regenerationis baptismi, et coenae domini manducationis. Restitutio denique nobis regno coelesti, Babylonis impiae captivitate soluta, et Antichristo cum suis penitus destructo. M. D. LIII.*

Liber est in 8 optime compactus pag. 2. Index.

De trinitate divina, quod in ea non sit invisibilium trium rerum illusio, sed vera substantiae dei manifestatio in verbo et communicatio in spiritu. – Libr. VII.

De fide et justitia regni Christi, legis justitiam superantis, et de charitate. – Libri tres. pag. 287.

De regeneratione ac manducatione superna, ac de regno Antichristi. – Libri quatuor, pagina 355.

Epistolae triginta ad Joannem Calvinum Gebennentium concionatorem – pagina 577.

Signa sexaginta regni Antichristi et revelatio eius etc. – pagina 664.

De mysterio trinitatis, et veterum disciplina ad Philippum Melanchtonem et eius collegas apologia – pagina 671.

Ezen könyvet Londonban vette Sz. Iványi Márkus Dániel³² erdélyi uni-

29. poétikai verseny

30. Szervét Mihály (latinul: Michael Servetus, spanyolul: Miguel Serveto; 1511, Villanueva de Sigena – 1553, Genf) 16. századi antitrinitarista teológus, fizikus, orvos és humanista. 1553-ban adta ki leghíresebb teológiai művét, az antitrinitariánus nézete-

ket kifejítő Christianismi Restitutiót. A könyv egyik első változatát megküldte Kálvin Jánosnak, akit még 1534-ben ismert meg Párizsban, és 1546-ig levelezést folytatott vele ebben a témában. Később Szervét szerette volna visszaszerezni a kéziratot Kálvintól, de nem járt sikerrel; a per során ezt a kéziratot felhasználták ellene és a szerzővel együtt művét is elégették.

31. A kereszténység helyreállítása.

32. Markos Dániel (1637, Sepsiszentiván – 1689, Kolozsvár), író, tanár, unitárius püspök. Tanult a kolozsvári unit. kollégiumban, a leideni, oxfordi, odera-frankfurti egyetemen. 1668-tól a kolozsvári unit. kollégium rektora, 1684-től haláláig unit. püspök. In Gál Kelemen, *A kolozsvári unitárius kollégium története* (Kolozsvár, 1933); *Magyar életrajzi lexikon II. (L–Z)* <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC09732/10056.htm>

tárus deák 1663. d. 13., mai., mely osztán testamentom szerént maradt minden unitárius püspökre. Egyszer pedig Erdélyben az unitáriusoknak közönséges bajok lévén, requirálták mélt. gróf Teleki Sámuel őnagyságát, ki dolgozat expediván, ezen könyvet kérte és megis nyerte tőlök anno 1780. Ez pedig anno 1789 a felséges II. József császárnak parancsoló kérésére a bécsi bibliothecának ajándékozta; de minekelőtte felküldötte volna, debreceni deák Vitéz József által két exemplumban leíratta Váradon, melynek egyikét magának tartotta, a másikat pedig Norimbergában³³ egy De Murr nevü lutheránus urnak 1786. küldötte, a recensiójával együtt, melyet váradi professzor Miller úr készített. Erre ugyan a mélt. gróf tetszéséből ezen játékot készítettem:

In Opus Michaelis Servet
Anti-trinitarii
Super Restitutione Christianismi
quod
Excell. ac. Ill. S. R. I. Comes Sámuel Teleki de Szék etc.
Helveticae Confessionis
Mittet D. Theophilo de Murr Norimbergensi
Lutherano
Cum Recensione Jacobi Miller Professoris
Romano Catholici
Epigramma sequens:
Servetum quando donas Calvine Luthero
Censes Roma: alios eu! tolerare doces. – vel
Romano censore: alii tolerare docentur.
Lusit M. Varadini anno MDCCLXXXVI.

d. 8. Jan. Josephi Keresztesi.
Minthogy anno 1785. d. 26. jul. más mód nem lévén benne, az eklézsia fundusától censusra kötelezték magokat a váradiak: innen ezen esztendőben mensis nov. d. 6. reám executiót³⁴ küldetett a püspök a taxáért, én pedig ezen instántiát írtam hamarjában:

Méltóságos gróf Püspök, kegyelmes Urunk!

Mi alább írtak alázatosan jelentjük excellentiádnak, hogy mivel parochialis fundusunknak birtokába anno 1784. addig nem léphettünk, míg magunkat census fizetésre

nem köteleztük, innen a tőlünk kívántatott két aranyokat megígértük ugyan, ámbár ezen fundus eleitől fogva a censustól immunis³⁵ volt: de minthogy excellentiádnak oly szívét és gondolatit jól ismerjük, hogy az isteni tiszteletre rendeltett helytől, következőképen a helynek főuratól az istentől, kitől vette mind életét mind méltóságát, nem kíván censust venni: azért alázatosan instáljuk excellentiádat, méltóztasson parochialis fundusunkat a censustól kegyelmesen immunitálni, hogy itten mind a királyért mind excellentiáért az istennek, árenda nélkül könyöröghessünk. – Evégre kegyelmes resolútióját várván, maradunk V. Olaszi 1785. d. 7 a november.

Excellentiádnak

Alázatos szegény szolgái a nagyváradi, v. olaszi és v. velencei lakosokból álló reformata eklézsia tagjai közönségesen.

Erre a válasz soká főzetett. Végre d. 29. decemb. 1785. maga a püspök ezt indorsálta³⁶: „Intranter solvant duos Rhenenses, reliquum pro hoc anno relaxatur

L. C. Kollonits. Epp. Várad. mpr.

Így a census fizetésre reá kelle állani.

33. Nürnberg

34. végrehajtót

35. adókötelezettség nélkül

36. a beadvány hátoldalára írta

MOZOG NAGY IMRE

Jár a baka, jár (22.)

Részlet a *Fújnak a fák*, *Ides* című önéletírásból

2014-ben, az első világháború kitörésének századik évfordulója táján folytatásban közöltünk részleteket egy nagyváradai postamester frontélményeket megörökítő, torzóban maradt emlékiratából. Újabb sorozatunkat a hadikórházak világából, majd a halálos fejsébét csodával határos módon túlélő fiatalember háború utáni emlékeiből válogattuk. Érmellék, azon belül Albis szülötte 1892. október 8-án látta meg a napvilágot, egy föld nélküli zsellércsalád sokadik gyermekeként. Félbemaradt önéletírása gyermek- és ifjúkorát, az első világháború előtti „boldog”(?) békeidőket, frontélményeit, kései tanulmányait és Trianon után váradai polgárként megélt éveit tartalmazza, 1924-ig bezárólag. A két világháború között nagyváradai, erdélyi lapokban olykor cikkeket, verseket közlő, vitathatatlan íráskészséggel, humorral, végzettségénél magasabb műveltséggel rendelkező tollforgató hagyatéka hiteles dokumentum és lebilincselő olvasmány.

Sz. A.

Ágnes egyszer megvárt, és elújságolta, hogy apjának, Tatár bácsinak, akit dr. Katz Béla, az új forradalmi kormánybiztos hamarosan bevont a megyei vezetésbe, sikerült Váradra visszaköltöztetnie Ágnes anyját, és lakberendezésük nagy részét is áthozták a demarkációs vonalon, az időközben megürült Körös utcai házukba. (...) Tatár Géza buzgón szervezett, lőtött-futott, megint beleadva minden erejét a közéleti küzdelembe. Egykori szocialista vezértársai az élvonalban dolgoztak, nem hagyták parlagon heverni őt se. Nem tudtam – vagy tekintélye folytán nem mertem – kitérni a fölkerése elől, hogy a postaigazgatóság mellett szerveződő forradalmi tanácsban vállaljak legalább tagságot, és az üléseken okos, paraszti logikámmal lökjek egyet-egyét a kátyúba futott szekéren. (...) A hivatalban megcsappant a munka. Az itt-ott föllángoló forradalmi tüzek, meg a fegyverszüneti korlátozások, az Erdélyt nagyjából a második bécsi döntéshez hasonlóan kettémetsző, 1918. november 13-i

belgrádi katonai konvenció miatt, tekintettel a fokozatosan előrehaladó megszállásra, a postai szállítások mind szűkebb körre szorítkoztak, és csak a feladó veszélyére vettük át a küldeményeket. Garanciát arra, hogy oda is ér, ahová küldik, nem vállalhattunk. A tisztviselők tracsoltak egész álló nap, ezekből pedig csak az intrikálóknak volt valami hasznuk. Szóba került ez, az, kiderült amaz, terjedt a pletyka, szaporodtak a konfliktusok. (...)

Kollégámmal – későbbi jó barátommal –, M. Lacival gyakran megvitattuk az aktuális helyi eseményeket. Például azt, hogy Katz Béla kormánybiztos elrendelte az egyházi birtokok felosztását a magyar és a román parasztok között. Ezzel próbálta érdekeltté tenni a magyar parasztot Biharban a forradalom ügyében, a román parasztságot pedig a román királyság ellen. Okos húzás volt. Rögtön megszűnt sok románok lakta faluban a román katonai megszállás követelése, mert joggal tartottak attól a földhöz jutott parasztok, hogy a román egyházi hatóságok visszaveszik tőlük a földet. A bevonuló román „felszabadító” hadsereg ugyanis elkergette a románokat is az egyházi földekről, erdőkből. Jöttek is a Csucsá környéki

román parasztok. Elkeseredve, menekülve saját hadseregük elé, és keresgéltek a vármegyeházán a „domnu munkástanács”-ot, hogy védje meg őket.

Tájékozatlan, Váradra vetődő francia tiszték azt se tudták, hogy van egy *Bukarest* meg egy külön *Budapest*. Azt hitték, a kettő ugyanaz. Mindkettőt *Bükarest*nek nevezték. Hát ezek fogják az igazságos önrendelkezést ellenőrizni? A magyar földbirtokosok pedig sokszor a román megszálló erők mellett „vokoltak”, mert ők jobban féltek a forradalmi változásoktól, a földosztástól, mint a román megszállástól. „Ha román világ lesz is – mondták –, a birtok az enyém marad!” Hamarosan kiderült, hogy mennyire tévedtek!...

Katz Béla egyébiránt rokonszenves demokratizmussal látta el feladatát: külön tisztelem benne azt a szerénységet, hogy nem ült rögtön autóba, mint más, funkcióba kerülő „forradalmárok”, kik ezáltal próbálták mutatni, hogy most már ők is valakik. Katz nap nap után gyalog járt be a hivatalba, zsebből reggelizett, és nem volt hajlandó más, szebb lakásba se költözni. Csak szolgálni akart, nem különféle előnyöket happolni. Ennek ellenére akadtak gúnyolói: „Vigadj magyar, dolgozhatsz; / mindent elvesz a két Katz!” Élénk vita alakult ki a meg nem szállt országrészekben a magángazdaság, a földosztás és a kollektív gazdálkodás hívei között. Érvek, ellenérvek csaptak össze hevesen. A kollektívizmus szélsőséges agitátorai a Szovjet-Oroszországból hazatért, vörössé lett hadifoglyok, illetve azok tanítványai, befolyásoltjai voltak. Az elosztás kollektív ellenőrzése fölött nem volt vita, természetes forradalmi igénynek tűnt, de a kommunista eszme magyarozói által propagált kollektív termelés, kollektív munka és egyenlő részesedés sokak szerint a lógósok, a naplopók elve lehet csak, akik dolgozni nem akarnak, csak amennyit elkerülhetetlenül muszáj, de részesedni egyformán a többivel. Sokasodtak Váradon egy megvalósításra váró proletárdiktatúra hívei, főképp a nem román ajkú lakosság körében. A *Vörös Újságot* is itt kezdték nyomni, Váradon. Kun Béla és Vántus Károly, majdani kommunista vezetők, ide tértek haza orosz hadifogságból, innen tették át pártszervező és mozgalomélesztő tevékenységük székhelyét Budapestre. Egy proletárdiktatúra kikiáltásától februárban azt remélte sok magyar, hogy ha megvalósulna, akkor Szovjet-Oroszor-

szág segítséget nyújtana a szorongató idegen gyűrű ellen. Akkorra aztán, amikor megvalósult a magyarországi proletárdiktatúra, a helyzet úgy alakult, hogy a Tanácsköztársaság nyújtotta Szovjet-Oroszországnak lényegében a lélegzétvételehez szükséges segítséget az antant szovjetellenes intervenciója ellen, mert egy ideig antanterőket kötött le. (...)

A budapesti forradalmi kormány dr. Apáthy István neves egyetemi tanárt nevezte ki Kelet-Magyarország főkormánybiztosává, s ő december 9-én hivatalba is lépett Kolozsvárott. A Gyulafehérváron december elsején megalakított *Consiliul Dirigent*, ideiglenes kormányzótanács ez időben Nagyszebenben székelt, az oda bevonult román hadsereg védelme alatt. Mikor a román haderő átlépte a demarkációs vonalként kijelölt Maros-vonalat is, a Károlyi-kormány visszavonta Kratochvil Károly ezredes csapatait, a Székely Hadosztályt a harcok elkezdése végett. 1918. december 18-án Neculcea tábornok megüzente Apáthynak, hogy az antant fölhatalmazásával rövidesen megszállja Kolozsvárt, ezért ürítse ki, mert ellenállás esetén löveti a várost. Válaszként Kolozsvárott egyesült a Magyar és a Székely Nemzeti Tanács, *Erdélyi Magyar Kormányzó Bizottság* néven, és a wilsoni elvekre hivatkozva autonómiát követelt.

December 22-én Kolozsváron összegyűlt a gyulafehérvári nagygyűlés magyar pandanja, oda tódult, akit a

megszállás vagy más akadály nem gátolt, a magyar önrendelkezési nagygyűlésre. Az Ipartestületben kezdődött, majd a Mátyás király téren zajlott le a népgyűlés. A 28 megyét körülbelül 50 ezer magyar és székely képviselte. A vezérszónok Apáthy István volt. Néhány román szociáldemokrata is tiltakozott a kolozsvári magyar nemzetgyűlésen a gyulafehérvári határozatba foglalt unió terve ellen. Vezetőséget is választottak: Apáthy mellett tagja lett Sándor József, Janovics Jenő (a neves színidirektor) és a szocialista Vincze Sándor. A tömeg a magyar himnuszt és a Marseillaise-t énekelte. Három nap múlva – mintha mi sem történt volna –, karácsony napján, a román csapatok mégis bevonultak Kolozsvárra. Megjelent a *Keleti Újság* első száma, vezércikkében e szavakkal: „Fehér zászlóval állunk előtted, Ismeretlen Végzet” (...)

Kolozsvár megszállását tüntetések, tömegbe lövetések, letartóztatások, bántalmazások követték. A román megszállók bevezették a botbüntetést, s ezt nőkön is alkalmazták. Halálra ítélték többeket, de őket végül kicserélték a magyar köztársaságban fogva tartott románokkal. Azonnal hűségesküt követeltek a magyar tisztviselőktől, állami alkalmazottaktól. A túlnyomó többség a párizsi békekonferenciáig megtagadta vagy halogatta az eskü letételét, főleg a vasúttól, emiatt ezek egy részét elbocsátották, hogy a helyükre román nemzetiségűek kerülhessenek. Nem csoda, hogy elkeseredésünkben, némi cinizmussal, így imádkoztunk 1918–19 fordulóján, az újesztendő alkalmából: „Adj meg, Uram, nekünk mindent, ami csak kell, a többit már mi is elő tudjuk teremteni, ha muszáj!”

Az októbertől kialakult forradalmi átalakulás, fokozatosan kilábalva az áttekinthetlenség süppedő, elkedvetlenítően ingoványos talajáról, a városi viszonyok átalakításán túl, kezdte megváltoztatni az addigi falusi viszonyokat is. Az agrárbizottságok akciói során Biharban a mölki apátság, a zsákai Vajna-birtok, a Vay-birtok, a gróf Almásy-birtok egészét vagy egy részét 12–50 koronás térítéssel kiosztották az igénylőknek. Az összeg a bérletár volt. Ugyanakkor a földfoglalók – például a kismarjai Csáky-birtok esetében – a parlagon heverő, bevetetlen földeket vették haszonbérletbe, és hangsúlyozták, hogy mindent megfizetnek a birtokosnak, ami az igénybevétel során őt illeti. A falvak népe min-

dig felfokozott érdeklődéssel várta a Nagyváradra utazó és onnan visszatérő parasztküldötteket: mi újabb hírt hoznak, mit tegyen a forradalom falun? A küldöttségek egymást érték Váradon, majd a falvak főterén egybegyűltek előtt számoltak be. Ennek lényege gyakorta az volt: „Cselekedjünk orosz módra!” „Miért? – kérdezték a parasztok. – Az jobb, mint a német minta? Mit tesznek az oroszok a népért falun?” A küldöttek – a szovjetek által hazabocsátott vagy agitátorképző iskolák után hazaküldött volt hadifoglyok – előadták a népeknek, miért, hogyan, mi célból alakulnak Oroszországban a szövetkezetek, hogyan szervezik a földek közös művelését, melyek annak várható előnyei, és így tovább. Mire a hallgatóság zúgni kezdett: „Földet! Földet!” Megalakult a községekben is a munkás- és katonai tanács (vajon miért nem földmunkás-tanács, paraszttanács?), amelyik a birtokokat szövetkezetesíti, két-három holdat oszt a nincstelen parasztoknak. Vállalja az élelembegyűjtést a városi ellátás részére, Vörös Őrséget szervez a közbiztonság és a termény védelmére, a javak megőrzésére.

1919 februárjában és márciusában valóságos járvány lett a szociáldemokrata vörös kalapácsos embert ábrázoló jelvény, ahogy a párt nevezte: a „jogtű” viselése. A szocdem párt végül leparancsolta a mellekről ezt a jelvényt, mondván, hogy a burzsoá kispolgárság és az opportunisták helyezkedők tömege „devalválta” azt. A közéletre kacsingatók, akik min-

denféle „rentábilis” párttal kacérkodnak saját érdekükben, mindinkább a szocialista sajtó kritikájának pergőtüzébe kerültek. Március elején elrendelték a támadó ellenséggel paktáló, irregulárisan alakított, ún. rendfenntartó Román Gárdák lefegyverzését. Kisebb-nagyobb incidensekkel a nemzetőrség és a csendőrség hajtotta végre az akciót, általában eredményesen. Lefoglalt irataik közt a királyi Romániával való egyesülést propagáló, annak fegyveres segítségét célzó röplapok ezreit találták. Az év eleje óta üldözött, illegális kommunista pártszervezetek szabadlábban maradt tagjai az ország más részeiből is Váradra menekültek, a helyi balos szociáldemokrata mozgalom oltalmába. Katz Béla bizalmas utasítása Jánossy Gyula rendőrkapitányhoz úgy szólt, hogy ne hajtsa végre a fővárosi elfogatóparancsokat az ide menekült kommunisták ellen!

Katz Béla egyébiránt a falvakban is sajátos módszereket követett: úgynevezett vegyes agrárbizottságokat alakított, ezek tagsága földmunkásokból és földbirtokosokból, földtulajdonosokból állt, s az ő eltérő érdekeiket egyeztetve, képviselte. Ezeknek a vegyes agrárbizottságoknak az elnöke általában Katz által kinevezett baloldali értelmiségi volt. A cél az volt, hogy az országos és egyöntetű megoldásig ideiglenesen rendezzék a falu vitás kérdéseit, persze, a megyei forradalmi bizottság nyomására, és kötelezzék magukat a termény meghatározott részének átengedésére, a megye ellátása céljából. Zsoldos tisztekből a földbirtokosok védőrséget szerveztek, ezeket a vegyes bizottság feloszlatta, egyúttal maga vállalta az uradalmak védelmét is a bandák ellen. Tatár bátyám éjt nappallá téve dolgozott a falvak rendjéért, utazott, szervezett, feloszlattott, agitált, győzködött, vitázott, engedélyezett, letiltott, Albisra vetődve még Idest is rábeszélte az agrárbizottságban való részvételre! Én nem örültem neki, magam, mozgási nehézségeimre hivatkozva, illetve állami tisztviselői voltomra tekintettel, a postán hajlandó voltam a forradalmi intézkedések végrehajtását elősegíteni, de vidékre járásról szó sem lehetett.

Országos méretekben mindinkább kiéleződtek az ellentétek a szocialisták és a kommunisták napi és távlati elképzelései, módszerei között. A *Népszava*-székház előtti lövöldözés okát is egymásra kente a két párt. A kormány letartóztatta a kommunisták vezéreit, véresre verette őket. Február

21-én a Parlament előtt hatalmas bolsevizmusellenes munkás- és szakszervezeti tüntetés volt – épp egy hónappal megelőzve a kommunisták hatalomra jutását –, ezt követően kommunistaellenes hullám öntötte el a Károlyi-kormány alá tartozó területeket. Közben szervezkedni kezdtek az „ébredők”, „a honmentők”, a „honvédők”, mindenféle jobboldali alakulatok. Ők aztán nem válogattak: akasztották, agyonverték vagy lelőtték a szocdemeket is. Ez utóbbiaknak tudható be talán, hogy a gyűléseken kezdtek lehurrogni a résztvevők a kommunista vezetőket szidalmazó szocdem előadásokat.

Ebben a légkörben történt egyik este, munka után, hogy amint Laci barátommal haladtunk hazafelé, és szokásunktól eltérően átvágtunk a Péter utcán a Szaniszló utcába, a Szent József Intézet előtt, a gesztenyefák árnyékában meghúzódva, elibénk lépett két ifjú, reverendás alak – fiatal papok voltak, vagy papnövendékek? –, és ránk szólt, fölszólítva a cselekvésre:

– Üsd a zsidót, ahol éred!
– És honnan tudhatom meg valakiről, hogy zsidó? – kérdeztem vissza.
– Akinek kampós orra van, azt már ütheti is!

Ránéztem kéretlen, reverendás népnevelőmre, igen szép hajlott orra és nagy, kónya fülei voltak.

– Jó, akkor kezdjük! – mondtam megfordítva a botomat, és vastagabbik végével elkezdtem ütni, verni az

arcát, vállát, hátát, ahol értem. Erre mindketten menekülni kezdtek a Szent József Intézet felé, és beugrottak annak kapuján. „Fene a lázító fajtátokat, már a papság is itt tart” – morfondíroztam. Laci kacagott, a pórul járt uszítókon mulattunk hazáig.

Mikor már igen élesen vetődött föl a gyűléseken, hogy a letartóztatott kommunisták „nem magyar munkások”, csak a szervezkedő urak, papok, akik az antanthadsereg bevonulására várnak, azok a „jó magyarok”, internáltak néhány urat is. De mint az operetben, inasukkal, szobalányaikkal házi őrizetbe kísérték őket a püspöki palotába, nem a vármegeyház börtönébe. A francia hadsereg Szegeden és környékén mintegy 150 szocialistát, kommunistát, forradalom-párti munkást és parasztot hurcolt el Marokkóba, Algírba – ők aztán ott pusztultak el.

A szociáldemokrata *Nagyvárad* *Munkás Újság* 1919 februárjától *Nagyvárad* *Vörös Újság* címmel jelent meg. A lap február 23-i száma cikket közölt *Fegyverre, proletárok!* címmel. Ez nyílt felhívás volt a fegyveres forradalmi harcra, de – mint ismeretes – a március 21-i hatalomváltás békés megoldást hozott. A Kormányzótanács kiáltványának *Nemzeti jogok* című fejezete leszögezte: csak osztálykülönbség létezik; a nemzeti, nemzetiségi elnyomás minden fél részéről megengedhetetlen, gondoskodni kell az anyanyelvek szabad használatáról minden téren, a közigazgatásban is. Katz Béla már előzőleg élesen támadta az ún. „novemberi-decemberi” szocialistákat, akik eddig árdrágítással foglalkoztak, most meg beálltak öntudatos, radikális szocialistáknak. Ez helyes észrevétel volt részéről, hozzájárult az igen erőteljes antiszemizmushoz, mivelhogy ő mondta, aki maga is zsidó származású forradalmár volt. Híre jött, hogy a resicai munkások általános sztrájkjal tiltakoztak a szerb megszállás ellen, ezért február végén a szerbeket francia csapatok váltották föl. Így sem volt jobb, de megadta azt az érzést, hogy az első megmozdulás győzött: ott átmenetileg önkormányzat létesült. (...) Egyre jobban elterjedt az a nézet, mely szerint a sok zsidó uraskodik, lop, gazdagszik, a magyar néptől elrabolják a hazáját is. Ez azért volt visszatekintő, mert közismert, hogy éppen a proletárhatalom idején történt kísérlet az országot előzőlő idegen – cseh, román, szerb, francia – katonai erőkkel való fegyveres

szembeszállásra. Sokan, ezrek, tízezrek lelkesedtek, különösen eleinte, aztán szembefordultak és bukásra kényszerítették a nagy kísérletet.

A vörösuralom, a Tanácsköztársaság, a proletárdiktatúra Bihar megyében – a románok április 20-i bevonulása miatt – csak egy hónapig tartott, vagyis 30 napig, a magyarországi 133 nap helyett. Ezért az én váradi tapasztalataim főleg a kezdetekre emlékeztetnek. (...) Az első, amit följegyeztem akkor, és ami egy kicsit az egész fölzaklatott hangulatot és szétaprózott figyelmet jellemzi: március 20-án volt 25 éve, hogy meghalt Kosuth Lajos, de kinek jutott ez eszébe 1919-ben? Se Károlynak, se Kun Bélának! Akkor is azon vitatkozott a két forradalmi irányzat, hogy a francia Vix-jegyzék hatására – mely a románok további előnyomulását helyezte kilátásba – adta-e át a hatalmat Károlyi, önként, a kommunista pártnak, Kun Bélának, vagy erőszakkal, netán csellel vették át tőle. Annyi bizonyos, hogy a merőben új felállású kormányt, a proletárdiktatúráét, nem kötötték az 1918. novemberi belgrádi katonai konvencióban foglaltak, szabadon állhatott ellen mindenféle közvetlen vagy közvetett antanterőszaknak. Ez az új hatalom szovjet típusú forradalmi rendnek kiáltotta ki magát, és március 25-én már egybe is toborozta a Vörös Hadsereg első alakulatait, olyan forradalmár vagy szimpatizáns katonákból, önkéntesekből, akik hajlandók voltak fegyvert fogni egy elképzelt *Szovjet-Magyarország* területi épségének védelméért. Kemény kézzel

látott munkához, túl keményen is! Mindenhez hozzányúlt, mindenbe beleszólt az emberek életében, és mindenféle ellenkezésért – a kihirdetett statárium és diktatúra nevében – a megalakult munkás-, paraszt- és katonatanácsok döntése szerint, akár halálbüntetéssel is fizethetett. Ekkor már látva a Károlyi-féle vezetésben az általános anarchia jegyeit, katonalázadások, zavargások törtek ki mindenfelé. A fegyveres alakulatok egyszerűen nem akartak semmiféle rendet tartani. A szocialista parancsnokokat kedvelték, becsülték, ezek fegyelemre kérték a bajtársaikat, alávetettjeiket, de már velük szemben is kezdték megtagadni az engedelmisséget. Az egyik új parancsnokról mondták el a katonái, hogy szavát adta: élete árán is fenn fogja tartani a fegyelmet, mert halálos veszélyben van az ország. Ezt teszi akkor is, ha úgy kezelik őt is, mint úri tisztjeiket. Nem hatottak a szavai, erre ő főbe lőtte magát, a katonái előtt. Így bizonyította, hogy nem a levegőbe beszél! Huszonhárom éves, kiváló parancsnok volt. A század akkor lecsukta a saját lázongóit, és elindult fegyelmezetten a csucsai front felé. Böhm Vilmos, a Károlyi-rezsim hadügyminisztere új néphadsereg toborzását rendelte el márciusban, még a tanács hatalom előtt, önkéntes alapon. Tömegével jelentkeztek és kaptak parancsnoki beosztást a régi tisztikar ún. önkéntesei. Én ezt az eljárást rettentően ellentmondásosnak éreztem. Mi az, hogy „önként” és akárki? Ha Ausztria birodalmi érdekeiért kötelező volt harcolnia mindenkinek, akkor a független népi rend megvédésért miért nem volt kötelező?

Nemzetközi brigád is érkezett 1919 márciusában a Csucsánál szorongatott, Kratochvil vezette székely ezredek segítségére. Vezetője egy bizonyos Rothziegel nevű osztrák szocialista (vagy kommunista?) volt. Rövidesen hősi halált halt a Partiumba bevonuló románokkal vívott harcokban. Ugyanakkor a székely ezredek tisztjei kezdtek átszökdösni a román csapatokhoz...

Nem tagadom, hogy olvasva a külföldön megjelent Károlyi nyilatkozatot az 1919. március 21-i hatalomátadás körülményeiről, visszamenőleg is igazolva éreztem első pillanattól mutatkozó fenntartásaimat a tanács hatalom túlzóan drasztikus intézkedéseivel és realizmus híján hirdetett távolabbi céljaival szemben, módszereiről már nem is szólván! Ezért,

amikor a proletárdiktatúra Bihar megyei és nagyváradai munkás-, paraszt- és katonatanácsa megalakult – ha jól emlékszem, március 24-én –, és engem valamiféle bizalmi tisztséggel akartak felruházni, egyértelmű nemmel válaszoltam! Ami akkor Tatár bátyámból is megütközést váltott ki, mert ő közben fokozatosan föladta a szocializmusról és a Károlyi-féle forradalmi átalakulásról vallott korábbi nézeteit, és elragadta őt is az ország területének megmentését ígérő bolsevik propaganda heve, illúziója.

A proletárdiktatúrát irányító Megyei és Városi Tanács összetételét illetően megőrzött valamit az előző kormányzótanács, illetve nemzeti tanács körvonaláiból. Elnöke dr. Katz Béla értelmiségi maradt. Tagjai: dr. Nagy Mihály értelmiségi, Ladányi János 48-as párti földbirtokos (!), Rehák Pál munkás, Pózár Bálint berettyóújfalui napszámos, Koppner Ármin értelmiségi, Victor Crețulescu román szocialista és Székely Sándor munkás. Első intézkedéseivel a direktórium feloszlatta az összes nemzeti tanácsot és elöljáróságot. Érdekes módon, a főszolgabíró, a jegyzőt, a pénztárost egyelőre a helyén hagyta. Elrendelte, hogy a falvak munkástanácsa legalább 12 tagú legyen. A postahivatalokat azonnal ellenőrzése alá vonta. A váradai főpostán ekkor vette át az öreg Siket Trajántól az igazgatási teendőket egy bizonyos Anné elvtárs. Én addigra mindenféle postai szolgáltatáson átmentem, még postatakarék-ügyeket is intéztem. A főnök

át akart küldeni a távírdára, melynek Laci barátom lett a főnöke. Ő maga kért, mint megbízható kollégát maga mellé, másodleadónak. Ott talált majd egy hónap múlva a bevonuló román hadsereg is. (...)

Március 21. után elkezdődött országszerte, így Biharban is a toborzás a Vörös Hadseregbe. Még engem is elővett egy háromtagú direktórium, nem lépek-e be a seregbe. Kérdeztem: „Így, bottal?” „Nem, fegyverrel!” – szólt bölcs Náthán, aki agitált. Nem hittem a fülemnek. Kérdezem: „Egyik

kezemben puska, másikban bot?” „Ejnye, elvtárs, most még a vakok is jelentkeznek, védeni a proletárhazát!” „Hogyisne – mondom –, bizonyára fehér puskával a kezükben!”

(Folytatjuk)

A szöveget gondozta és szerkesztette
SZILÁGYI ALADÁR

KUPÁN ÁRPÁD

Egy ígéretes tervet követő keserű csalódás

A Nagyvárad egykori fejlődésében, felvirágzásában jelentős szerepet vállaló, sokak által csodált, másokban pedig – tudatlanságból vagy félrevezetésből eredő – félelmet, ellen-szenvet kiváltó szervezet, a váradi szabadkőművesség meg-alakulásának 130. évfordulóján városunk polgármestere, Ilie Bolojan tervbe vette, hogy az egykori szabadkőműves-páholy jelenleg üresen álló impozáns épületében szabadkő-műves-múzeumot létesítsenek.

Első hallásra az ötlet meglehetősen bizarrnak tűnik, nagyon is nehéz, sőt szinte lehetetlen olyan tárgyakat, emlé-keket találni, amelyek felidézik az egykori páholyház beren-dezéséhez, működéséhez, szertartásaihoz használt kelléke-ket. Mára már nyomuk veszett mindezeknek. Inkább csak az egykori szabadkőművesek fényképei, irodalmi, közéleti szerepükre és szakmai foglalkozásukra utaló szövegek mutathatók be, kiegészítve esetleg még meglévő síremlékük fényképével.

E sorok írója évekkal ezelőtt sokirányú, alapos kutatómun-kára alapozva összeállította *Szabadkőművesek Nagyváradon* című könyvét, ezt az akkor még létező Nagyvárad Ady Tár-saság adta ki 2004-ben. A kötetet Biró Béla, a közismert kiváló publicista lektorálta, és ő írt hozzá előszót, *Várad a világ közepé* címmel. A könyv hátsó borítóján a következő figyelemfelkeltő szöveg olvasható, szintén az ő tollából: „Élvezetes, világos stílusban íródott, jó szerkezetű szöveg. Kitűnő alap a további kutatásokhoz. Nem csodálkoznék, ha bestsellerré válna.”

Hát nem vált bestsellerré, de a nagy példányszámban megjelenő könyv sok olvasóhoz eljutott, valamint számos könyvtárba, nem csak városunkban, hanem Magyarorszá-gon is, köztük a legjelentősebbe, az Országos Széchényi Könyvtárba is, és csak pozitív visszajelzéseket kaptam,

KUPÁN ÁRPÁD (1938, Dobra) történész, érde-mes tanár. Kolozsváron szerzett történelemtaná-ri diplomát 1958-ban, tanított Zetelakán, Ká-rászteleken, Mezőteleg-den, volt levéltáros, veze-tett diákszínjátzó kört, helytörténeti kutatáso-kat folytatott. Mezőte-legd társmonográfusa, többkötetes ismeretter-jesztő közíró, Nagyvára-don él. 2009-ben Magyar Kultúráért Díjjal tüntet-ték ki.

valamint számos megkeresést magyarországi kutatóktól is. Szá-momra a legnagyobb elismerést a köztudottan szabadkőműves-ellenes (antimasson) Raffay Ernő magyar-oroszági történészprofesszortól kap-tam, aki úgy dedikálta részemre az ebben a témában megjelent első könyvét, hogy annak, „akitől sokat tanultam”.

Ha már a dicsekvésnél tartunk, azt is megemlítem, hogy az *Ady Endre és a szabadkőművesség* című írásom 2005-ben megjelent a Magyar Író-szövetség által kiadott *Az év esszéi*

című kötetben, és meghívtak az az évi országos könyvvására.

Természetesen voltak és ma is vannak elfogult, xenofób emberek, egy közülük egyenesen „zsidóbérenc”-nek nevezett, és ezután minden kapcsolatot megszüntetett velem. Ennek az elfogultságnak legékesebb cáfolata az a tény, hogy a váradi szabadkőműves-páholynak több református lelkész is tagja volt, köztük a későbbi neves és nagyérdemű püspök, Sulyok István, vagy a sikeres és tekintélyes ügyvéd, országgyűlési képviselő dr. Várady Zsigmond, a váradi református egyház főgondnoka. Ő végrendeletében közel egymillió korona értékű vagyonát felerészben a László király páholyra, felerészben a református egyházra testálta. Az utóbbi részről úgy rendelkezett, hogy „annak kamataiból teljesen szegény, tehetséges református tanuló részére adassanak ki évente ösztöndíjat”.

Egy másik kiváló személyiség, akinek meghatározó szerepe volt a váradi szabadkőművesség megalakulásában, egy Belényesben született mesterember, Bertsey György volt. Ő Aradról költözött Nagyváradra, s már Aradon tagja volt a Petőfi Sándor nevét viselő páholyinak. Így került kapcsolatba azokkal a váradi polgárokkal, akik városunkban is létre

akartak hozni egy páholyt, s ehhez szükség volt egy olyan személyre, aki már szabadkőműves. 1876. október 6-án alakult meg a váradi László király páholy tizenöt tehetős és befolyásos helyi polgár részvételével, élükön Bertsey Györggyel. A következő években a tagság létszáma meglehetősen nagyra nőtt, számos neves értelmiségi, iparos, gazdálkodó kérte felvételét, felismerve a szervezet jelentőségét.

A páholyalapító Bertsey György viszont ismeretlen okokból 1892-ben kilépett a páholyból. Ettől kezdve minden energiáját, tehetségét a váradi iparosság megszervezésére, összefogására fordította. Egyik kezdeményezője, mondhatni, alapítója volt az 1885-ben négyszáz taggal létrejött váradi Ipartestületnek. Ennek első elnöke Máthé Lajos asztalos lett, de Bertseyt már ekkor beválasztot-

ták a vezetőségbe. A tagság hamar felfigyelt az idegenből jött mester rátermettségére, szónoki képességére, arra, hogy mindig keményen kiáll az iparosok érdekeinek védelmében. Így a következő választáson már őt emelték az Ipartestület élére, és ebben a tisztségében élete végéig megtartották.

Vezetése alatt a nagyváradi Ipartestület csakhamar az ország egyik legtekintélyesebb testületévé vált. Bertseyt emellett számos más, jelentős érdekszervezet tagjává, illetve vezetőjévé is megválasztották. Tagja lett Nagyvárad törvényhatóságának is, ahol az építészeti, közlekedési és iparos-oktatási bizottságokban fejtett ki gyümölcsöző tevékenységet. 1889-ben az ő kezdeményezésére megvásárolták a Kert (ma Avram Iancu) utca 4. szám alatti ingatlant, s ott felépítették az Ipartestület székházát, ahol helyet kapott az Iparoskör és az Iparosok Hitelszövetkezete is.

A legnagyobb s talán legsikeresebb kezdeményezése az Iparos Menház megépítése volt, a város által ingyen kiutalt telken, a Szacsvay (ma Cuza Voda) és a később kiépült és halála után róla elnevezett Bertsey (ma Titu Maiorescu) utca sarkán. 1900-ban emléktáblát helyeztek el az impozáns épület oldalfalán (a mai Titu Maiorescu utcai részen), ez még ma is ott van, csak az eléggé megkopott, elhalványult szövege alig olvasható.

1905-ben Bertsey újabb, tizenhétezer koronás alapítványt tett, felerészben ipartestületi célokra, felerészben „ágyalapítvány”-ra az Iparos Menházban. 1907-ben újabb tizenkétezer koronás alapítvánnyal támogatta a menházat, azzal a kikötéssel, ha özvegyiségre jut, maga is odaköltözhessek egy általa felszerelt és berendezett kétszobás lakrészbe, és élete fogytáig ott lakhassék. Bertsey hatvanéves korától egyre többet betegeskedett, sőt 1912 januárjában az a hír is elterjedt, még az újságokban is megjelent róla, hogy felvágta az ereit és meghalt. Később javulás állt be állapotában, de a tavasz kezdetétől erősödtek fuldoklási tünetei, végül 1912. március 7-én hajnalban 74 éves korában elhunyt.

Végrendeletében teljes vagyonát a nagyváradi Ipartestületre hagyta. Azonkívül úgy rendelkezett, hogy a gazdagon berendezett kétszoba-konyhás lakrészét az Ipartestületre

hagyja azzal a feltétellel, hogy adják ki bérbe, és a befolyó jövedelmet is a menház működtetésére fordítsák.

Egyetlen fiának, Árpádnak, akinek élete félresiklott, és aki szüleitől eltávolodott, hatvanezer korona készpénzt hagyott.

Sírboltját már jóval halála előtt elkészíttette, Rulikowski Kázmér lengyel vértanú sírja közelében. A sír gondozására hagyta a volt Biharmegyei Takarékpénztárban levő részvényeit azzal a meghagyással, hogy az évi osztalékból ezenfelül megmaradt részt mindig osszák ki halottak napján az elszegényedett, magukra maradt öreg iparosok között.

[1989 után az új demokráciában megszületett piacgazdaságban az impozáns öntöttvas oszlopokkal és vasláncokkal bekerített sírból elől eltűnt a nevét jelölő márvány obeliszk és az új, fekete márvány síremléken két ortodox papcsalád – Goia és Lucian – nevei olvashatók. Csak remélni lehet, hogy Bertsey György maradványait nem szórták ki a sírkamrából. Igaz, ez sem változtat azon a tényen, amit a régi latin szentencia így fejez ki: sic transit gloria mundi – így múlik el a világ dicsősége.]

1912. március 8-án az Ipartestület a gyászos esemény alkalmából emlékülést tartott. Itt elhatározták, hogy a testület örökös tiszteletbeli elnökét impozáns gyászpompával a saját költségükön temették el. Érdemeit jegyzőkönyvben örökítették meg, és a menházat az ő nevééről Bertsey György menháznak nevezték el.

Ugyanekkor átíratot intéztek a város vezetőségéhez, kérve, hogy az addigi Menház utcát a törvényhatóság Bertsey György nevére változtassa.

Az utókor nem volt hálás emlékéhez. Áldozatkészségének, tetteinek híre hamar feledésbe merült. 1920 után az általa alapított menház megszűnt, a neve is lekerült az utcanévtábláról. Mára elfeledték a nevét is, és az általa létrehozott menházban az új tulajdonosok tüntetik el emlékének utolsó nyomait. A többszörösen átalakított épületen még ott a márvány emléktábla, de szövegét még a magyarul értők is alig tudják kibetűzni.

Jó, sőt ildomos lenne, hogy ha megszervezik a szabadkőműves-múzeumot, akkor az ő neve és emléke legalább ott megjelenne, hisz ő volt az első páholytag, és vele kezdődött a szabadkőművesség története Nagyváradon.

A végére maradt annak felfedése, hogy miért tartottam szükségesnek felidézni ezt a történetet, s miért érzek keserű csalódást. Abban az utcában lakom, ahol az egykori Menház is található. Utcánk 1920 óta Titu Maiorescu nevét viseli. Jó tíz éve egy polgári kezdeményezés eredményeként több utcában a tulajdonos beleegyezésével kitétték a 20. század eleji elnevezést is, a hivatalos és aktuális utcanév közelébe. Eddig senkinek nem szúrt szemet, pedig hivatalos személyek is felkerestek, és eljött hozzám az a személy, aki a szabadkőműves-múzeum létrehozásával kapcsolatban kért információt és kölcsönként könyvemből egy példányt azzal

az indokkal, hogy le akarják fordítani román nyelvre. Ő azóta sem jelentkezett, s nem hozta vissza a könyvet sem.

Pár nappal ezelőtt valaki fekete filctollal áthúzta a Bertsey nevet. Én naivan azt hittem, hogy az új postás tette, hogy nehogy megtévessze, ha levelet hoz. Két nap múlva aztán meggyőztek, hogy másról van szó. A második alkalommal ráírták a táblára, hogy Horty (sic) Ungary (sic).

Ez a barbár cselekedet arra készítette, hogy végleg levegyem azt az utcanévtáblát, nehogy súlyosabb atrocitások érjenek, esetleg a házat is felgyújtásuk.

A levett utcanévtáblát felajánlom a készülő szabadkőműves-múzeumnak. Én pedig továbbra is hiszek a szabadelvűségben, és remélem a józan ész és az emberek közötti együttérzés, kölcsönös megbecsülés mihamarabbi érvényesülését. Dum spiro spero. – Amíg élek, remélek.

VARGA GÁBOR

LOMBHULLÁSBAN VII.

1. Akkor is ősz volt...

Akkor is ősz volt. Akkor is már igencsak elnyíltak „*a völgyben a kerti virágok*”, s bizony „*a nyárfa az ablak előtt*” sem nagyon akart zöldellni már. Akkor is már javában sárgultak a falevelek, s az esti fuvallatokra egyre többen mondtak búcsút ág-otthonaiknak, hogy az avarszőnyegben örök nyugalomra készülődve még egy pillanat erejéig vissza-visszaálmódják a virágzás idejét, a meleg napokat. Akkor is a Kárpát-kanyar hegygerincein „*már hó takará el a bérci tetőt*”, s a zúzmarás reggelek meg a ködös esték nemcsak képletesen, de valóságosan is igencsak megdermesztették az emberek lelkében a levegőt.

Mert bizony elmúlt akkor is a nyár. „*Elmúltak a szép napok hamar*”, el a tavaszi zsongás, a májusi virágzás, a kalászerlelő kánikula. Mint ahogy elmúlt a határtalan lelkesedés, a felhőtlen bizakodás, a könnyes egymás nyakába borulások ideje is – s bizony jöttek az ébredés keserű pillanatai, a józanodás rideg percei, a valósággal való szembesülés lélekbénítő döbbenete. Hogy hiábavaló volt minden, hiába a fáklós menetelések egyedi varázsa, a nagy felsereglések lelket melengető hangulata, a tavaszi egeket ostromló lelkesedés – a Hatalom fondorlatos ármánya akkor is mindent túlélte és mindenben felülkerekedett... Hiába a hajdan oly büszkén mutogatott kokárdák azóta fiókok aljába suvasztott emlékezete, a legények vérpezsdítő nyár eleji éjszakai toborzó-kurjongatása – a Hatalom akkor is egyszer csak üzent jól védett, biztonságosan körülbástyázott főhadiszállásáról: „kész, genug, elég volt, fertig bitte, vége az olcsó vigadozásnak, vége a felelőtlen délibáb-kergetésnek, tessék immár befejezni, tessék szépen beállni ismét a sorba, tudomásul venni a hétköznapi valóságát, kitűzni a schwartz-gelb lobogót a városháza tornyára!” Tessék szépen engedelmes alattvalóvá visszavedleni, a mindennapi betevő falatért szorgalmasan megdolgozni és – s ez talán most a legfontosabb – a Felsőbb Hatóság utasításait mindenféle kommentálás nélkül, azon-

VARGA GÁBOR próza- és drámaíró (1948, Nagyvárad). Vegyész-mérnök, főkutató, az Irodalmi Kerekasztal titkára a hetvenes években. 1991-ig a Bihar megyei RMDSZ elnöke, majd államtitkár, az Állami Találmányi és Védjegyhivatal vezérigazgatója Bukarestben (1996–2003). Legutóbbi kötete: **Az üres tér dicsérete** (Kriterion, 2016).

nal és precízen végrehajtani. Mert ha nem, akkor jön az elkerülhetetlen számonkérés. Jön a büntetés. A megtorlás... S a madéfalvi ágyúsortűz pusztítása még igencsak elevenen élt az itteniek emlékezetében.

Csoda-e, hogy ennek következtében akkor is egyre többen kezdték azt mondogatni, hogy „hagyjuk abba!”, hogy „nincs semmi értelme az egésznek!”... Hogy a Hatalom erejével úgyszemint tudunk szembeszegülni. Csoda-e, hogy az emberek lelkében akkor is egyre jobban kezdett eluralkodni a kishitűség és a reménytelenség? Hogy mind többen és többen teték fel magukban (és nemcsak

magukban, de szűk családi-baráti körben is!) az idő tájt is a kérdések kérdését: „Nem volna-e épp ideje innen továbbállni, elköltözni nyugodtabb és biztonságosabb vidékekre?”

Mert lássuk be, itt amúgy sincs kire és mire számítani. Hiába várják egyesek még mindig a csoda bekövetkezését, itt úgysem fog senki segíteni rajtunk. Mert itt nincs, ki rajtunk segítsen. Akik pedig netán mégis megtehetnék, azok messze, nagyon messze vannak, s most különben is épp az őket dél felől előzőnlenni szándékozók példás kiebrudalásával vannak elfoglalva. Reájuk tehát most valóban nem lehet számítani... Úgyhogy, tetszik, nem tetszik, el kell fogadni a szomorú valóságot, számolni kell a letagadhatatlan realitásokkal: „*Európa csendes, újra csendes, / Elzúgtak forradalmi...*”

Hogy aztán ebben a pusmogó, sumákoló, lassan-lassan önfeladásra készülő hangulatban, az egyre jobban elkedvetlenedő, elbizonytalanodó tömegből előálljon – mégiscsak előálljon! – valaki, egy magányos, középkorú férfi, hogy magabiztos testtartásával, meggyőző szavaival egyik pillanatról a másikra elűzze az emberek szívéből a kétkedést, véget vessen a kishitűség és a szolgálalkúság eluralkodásának és újra felélessze az itt élők lelkében a már-már elhunyni készülő reményt... Egy ember, aki hamar nemcsak szava-hihető érvelésével, de tulajdon cselekedeteivel, a hadi tudományokban való szokatlan jártasságával és szakértelmével is bebizonyítsa ország-világ előtt azt az ősi igazságot, hogy ha egy emberi egybesereglésben van egységes elszántság, kellő akarat és erő, ha létezik valódi közösségi összetartozás-tudat és elégséges kitartási szándék, akkor igenis ellen lehet szegülni még Puchner Antal császári táborszernagy minden armádiájának és minden arzenáljának is. Hogy ha egy közösségben van hit és egység, akkor ott létezik reális

lehetőség mind az önvédelemre, mind a reális túlélésre...

Akkor, ugye, 1848. október-november havát írták, a férfit pedig, aki hívatlanul, dac-emberként az elbizonytalanodó tömegből elő mert lépni, Gábor Áronnak hívták.

Most pedig 2016. szeptember végén vagyunk – s kicsiny baráti társaságunk 168 esztendő múltán eljött ide Háromszékre ennek a csakazértsem-embernek az emléke előtt tisztelni. Eljöttünk ide a *Honhatárra*, a magyarság ezen legkeletibb szállásterületére, hogy e nagy múltú történelmi régió kiemelkedően fontos szülötteire – dálnoki Dózsa Györgyre, zágoni Mikes Kelemenre, Kőrösi Csoma Sándorra, Gábor Áronra és társaikra – emlékezve felidézzük magunkban múltunk nem egy feledésbe merülő mozaikkockáját – s e mozaikkockák sokaságában kutakodva megtaláljuk magunknak az amúgy igencsak reánk férő jövőre-biztatást.

(Elhangzott a Rétyi Nyír Tavirózsa turisztaszállójában, 2016. szeptember 23-án, az Európai Protestáns Szabadegyetem Erdélyi Köre Honhatár című konferenciájának megnyitáskor.)

2. Gyertyaláng

Az ablakba kitett gyertya lángja imbolyogva kezdett fellobogni a kicsinyke fémtálacskába öntött hófehér sztearin felülete felett. Vibráló fénye többé-kevésbé megvilágította ugyan a közvetlen szomszédságában található ablakszemeket, a félrehúzott függöny hajlatait, a városra odakint rátelepülő sötétséget azonban már nem tudta eloszlatni. Az minden ellenállás nélkül, annak rendje és módja szerint bevonult az utcák, sétányok, terek, a bérházak, hivatások, háztetők és templomtornyok megszokott körvonalai közé...

Halottak napja van. Az emlékezés és az emlékeztetés meghitt ünnepe... Most érkeztek haza a temetőből, ahol a kora délutáni világosságban úgy-ahogy még te is tájékozódni tudtál, még meg tudtad találni a diófát, amely alatt szüleid-nagyszüleid nyugszanak, most pedig ezzel a gyertyagyújtással azokra a rokonaitokra-barátaidra szeretnétek emlékezni, akiknek a sírjához nem jutottatok el. Kolozsvár, Marosújvár, Nagyernye felé szállnak a gondolatok, felidézve az emlékezet mélységeiből egy-egy odakötődő eseményt, meghitt pillanatot.

A te gondolataid azonban leginkább mégis a Rulikowski temetőben kalandoznak. Egyrészt a szeretteid nemrégien meglátogatott sírja miatt is, másrészt mindazokért a kötődésekért, amelyek téged földnehezkedésnél is kegyetlenebb erővel ide, ehhez a jobb sorsra érdemes városhoz kötnék. Elképzeled, a sötétedés beálltával hány meg hány tucat gyertyaláng lobog most is a magyar szabadságért mártírhalált halt fiatal lengyel dzsidás százados, *Kazimierz Rulikowski* emlékoszlopa előtt a temető bejáratánál. Hányan állnak meg az I. világháború hősi halottainak tiszteletére nemrégiben emelt emlék-gúla előtt... Igen, a közös emlékezés minden esztendőben ismétlődő megnyilvánulásai valóban szívet-lelket melengetőek.

De vajon hányan mentek el, legalább egy gyertyagyújtás erejéig, *Horváth Imre* igazán nem eldugott helyen található sírjához? (Amikor két órával ezelőtt ott voltatok, egyetlen rég elégett gyertyacsonk árválkodott magányosan a külön-

leges formájúra faragott sírkő előtt.) A négysorosok, aforizmák és lírai elmélkedések nagymestere, a csendes szavú elégiák szerzője, a „*divina dolce Várad*” szerelmese több figyelmet érdemelne a váradiak részéről...

Vagy ott van Várad másik krónikása, *Tabéry Géza*, az *Át a Golgotán*, a *Szarvasbika*, a *Vértorony*, *A Frimontpalota*, *A csucsai kastély kisasszonya* és a *Két kor küszöbén* című kötetek szerzője, a nagyvárad Ady-kultusz egyik fő szorgalmazója, az *Emlékmúzeum* első irányítója. Tudja-e valaki, hol van eltemetve?

S ha már ez az eredetileg katolikus egyházi megemlékezés az évtizedek során felekezetek feletti ünneppé változott, tett-e valaki egy emlékeztető kavicsot *Emőd Tamás*, az ötven esztendő múltán is kísértetiesen aktuális *Írás a palackban* szerzőjének, *A Holnap* antológia egyetlen idehaza eltemetett költőjének a sírjára?

Hogy a közelmúlt személyiségeiről ne is beszéljünk. *Böloni Sándor* szintén nem eldugott sírján késő délután még egyetlen szál virág sem volt. Ennyire elfeledkezett volna a váradi közvélemény a négy évtizede tömegeket megmozgató *Irodalmi Kerekasztal* egykori karizmatikus vezetőjéről? Vagy itt vannak az idő előtt elment kortársaid: *Tőke Csaba*, *Fábián Imre*, *Indig Ottó*, *Török Miki*, *Kinde Ani* – a szűken vett rokonságon

kívül (már ha egyáltalán él még valaki közülük itt Váradon) valaki gondol-e még reájuk legalább egy gyertyagyújtás erejéig...

Memento mori... Előbb-utóbb mindenkire sor kerül...

A kérdés csak az, lesz-e valaki, aki majd egykoron a te sírodra is hozzon egy szál virágot.

(Nagyvárad, 2016. november 1-jén)

3. Ide jutottunk?

Hallod-olvasod, hogy nemrég a szomszédságodban található Lorántffy Zsuzsanna Református Egyházi Központ gyűléstermében *Raffay Ernő* szegedi történész (amúgy *Antall József* kormányának egykori honvédelmi államtitkára) azzal vádolta meg „*a vérbajos Ady Endrét*”, hogy „*megnyomorította és tönkretette a kimagasló festő-tehetségként induló Boncza Berta életét*”. Hallod-olvasod, hogy ugyanott ez a valaha általad tisztelt magyarországi Trianon-szakértő (múlt idő!!!), nem kevesebbet állított *Az Ős Kaján*, az *Egy kis séta*, *A fekete zongora* szerzőjéről, mint azt, hogy az állandóan jelentkező krónikus anyagi nehézségei miatt „*az obskúrus érdekeket szolgáló szabadkőművesek kiszolgálója*” – magyarul „*bértollnoka*” – lett... Hallod-olvasod, hogy ugyanez a nagyérdemű „úriember” ugyanott nagy magabiztossággal kijelentette: „*Ady költészete, néhány istenes versét leszámítva, semmi értéket nem képvisel a magyar irodalom számára.*”

Gyönyörű „*Pusztaszer*” – ki tudja, hanyadjára! – újra „*elátkoz*”.

A legelkeserítőbb azonban az egészben nem az, hogy ezek a bődültségek itt Váradon elhangozhattak – hiszen egy igazi demokráciához a véleménynyilvánítás szabadsága is hozzátartozik –, hanem az, hogy ez a rágalomözön nem kapott méltó tiltakozást, cáfolatot, rendreutasítást sem a jelen lévő házigazdák, sem a hallgatóság, sem pedig az eseményről tudósító (vagy éppenséggel az ezen tudósítást elolvasó) újságírók részéről. Itt, a maga történelmére oly büszke *Holnap városában*, ahol ugye működik egy közpénzekből fenntartott *Ady Endre Emlékmúzeum*, ahol a Partium legnagyobb magyar oktatási intézménye az *Ady Endre Elméleti Líceum*

nevet viseli (falai közt tucatnyi magyartanárral, akik ugye, egyebek mellett, *Ady Endre költészetét* kellene elsajátíttassák a tanulóifjúsággal). Ahol az *Ady szellemi örökségét felvállaló*, nagy hagyományú magyar nyelvű írásbeliség kiadványai még mindig szép számban fellelhetők az újságáruskioszkok polcain. A szinte évente újabb és újabb köteteket publikáló *Ady-szakértők* jelenlétéről nem is beszélve...

S most mégis csend van, mindenki kussol, mindenki hallgat: nehogy már valahol valaki megharagudjon reánk, mert ki mertük véletlenül nyitni a szánk. Itt, a *Pece-parti Párizs* területén. Eljutottunk oda, hogy „*a magyar Ugaron*”, az „*égig érő gízgazok*” közt immár nálunk is „*Csönd van. A dudva, a muhar, / a gaz lehúz, altat, befed*”. Hogy a „*Dévénynél ... új időknék új dalaival*” egykoron betörni szándékozó Költő bukására bizony kies provinciánkban is szép számmal „*Tökmag Jankók lesnek*”...

Szomorú állapot! Szomorú és elkese-rítő. Ennyire megváltozott volna ennek a Körös-parti városnak a köz-

véleménye!? Ennyire betelepedett volna az életünkbe az önfeladó „ne szólj szám, nem fáj fejem” politika? Ennyire megfélemedtünk „a magyar Messiások” tragikus sorsáról épp ezen a helyen, ahol „sósabbak itt a könnyek / S a fájdalomak is mások”? Hogy „ezerszer is meghalnak / S üdve nincs a keresztnek, / Mert semmit se tehettek, / Oh semmit se tehettek”? Vagy A magyar jakobinus dala helyzetábrázolásáról (Ujjunk begyéből vér serken ki, / Mikor téged tapogatunk”) és jövőképkéréséről („vajon lehet-e jobbra várni”...)? A Felszállott a páva csakazértisságáról: „Vagy bolondok vagyunk s elveszünk egy szálig, / Vagy ez a mi hitünk valóságra válik”?...

Ide jutottunk? „E szúzi földön valami rág.” A közöny, a sötétség, a kishitűség újra eluralkodott rajtunk! Megölt bennünket megint „a disznófejű Nagyúr”? Ezek szerint „nekünk Mohács kell!” mindig, hogy felébredjünk?

Hogy aztán egyszerre csak feldübörögjenek – mégiscsak feldübörögjenek! – benned régmúlt ifjúságod annak idején oly sokszor szavalt kedvenc strófái: a „bár zord a harc, megéri a

világ...” örök-igaz üzenetétől kezdve a „holnap már minden a mienk lesz / hogyha akarunk, ha merünk” biztatásán át egészen a Góg és Magóg... utolsó soraiig: „De addig sírva, kínban, mit se várva / Mégiscsak száll új szárnyakon a dal /...”

Ez ne volna hiteles költészet a magyar nemzet számára? Ez volna a semmi maradandó értéket képviselő líra?

„S ha elátkozza százszor Pusztaszer, / Mégis győztes, mégis új és magyar.”

Ne pocskondiázza hát senki Ady Endre emlékét Váradon!

(Nagyvárad, 2017. április 3-án)

4. Mea culpa

Mitől színház voltaképpen a színház? Mi az a mágikus erő, az a titokzatos hatalom, ami akár egy gyalultatlan deszkák-ból összeácsolt alkalmi pódium széléről, vagy akár egy puszta hegyoldalban megépített amfiteátrum legaljáról elmondott szövegnek olyan delejes erőt ad, hogy hatására az ezen szövegre figyelő egykedvű hallgató hátán egyszeriben futkorászni kezd a hideg? Miként definiálható az a varázslat, amely révén a szürke hétköznapiok keresztjét amúgy éppen csak vonzó kisember, a lassacskán mindenben és mindenki-ben csalatkozó, lelke mélyéig megkeseredett földi halandó elfelejti életuntságát, mindennapos testi nyomorát, családi és munkahelyi bakalódásait, s egyik pillanatról a másikra nagylelkűvé válik, jószívű lesz, megbocsát az ellene vétkezőknek és bocsánatot kér mindenkitől esetleges tévelygése miatt, megszűnik kishitűnek és kételkedőnek lenni, újra hinni és bízni kezd valamiben – egy-

szóval, ha testben nem is, de lélekben újjászületik?

Minden bizonnyal mióta színház a színház (s ennek van vagy háromezer esztendeje), nálam pallérozottabb elmék is feltették már maguknak ezt a kérdést, és megpróbálták összetevőire bontani azt a rendkívül bonyolult erőátvitelt, amelynek eredőjeként a mindenkori nagyérdemű publikum megismerheti a szellemi megtisztulás – ama bizonyos katarzis – semmi mással össze nem hasonlítható erejét. Minden bizonnyal könyvtárakra rúgó irodalma van már az ezen kér-

déskört körbejáró szaktanulmányoknak, tömeglélektani okfejtéseknek, teatrológiai eszmefuttatásoknak – a „csodát” azonban nem fogja tudni megfejteni végérvényesen soha senki sem. Ez a „csoda” ugyanis estéről estére minden alkalommal másképp valósul meg. Ha úgy tetszik, az „elixír” összetétele minden nap más és más receptet követel.

Azonban minden kétséget kizáróan ezen „elixír-keresés” mákonya volt az, ami szerény személyemet illetően döntő módon hozzájárult ahhoz, hogy a '60-as évek végén, a '70-es évek elején, boldog temesvári műgyetemista koromban, az akkor alakult Thália diákszínjászó társulat ügyelőjeként az üres térbe álmodjam a legelső dramaturgiai zsenyémet, *Szerzetesek* című „színpadi látomásomat” – amit aztán színjászó kollégáim felolvasó-előadásként be is mutattak az akkor Anavi Ádám és Franyó Zoltán vezérelte temesvári Ady Endre Irodalmi Körben (gondolom, a „szolgálatos fülek” nem kis gyönyörűségére...) Ez vezérelhetett abban, hogy – a gyakori hazafelé stoppolás alkalmával nemegyszer megállván a Maros-parti „Vesztő” az idő tájt még igencsak elhanyagolt obeliszkje előtt – színpadra álmodjam „a magyar Golgota” tragikus főszereplőinek utolsó éjszakáját (eszembe nem jutván, hogy váradi színész barátaim jóvoltából, 1999 őszén ez lesz a 150. évfordulás megemlékezés díszelőadása Aradon). Vagy hogy évekkel később, a reánk szakadó „köszörűidőben”, a figyelmeztetés (leg)utolsó lehetőségeként, tanúságtételre próbáljam citálni a História hőseit – legyen szó Pázmány Péterről, Niccolò Machiavelliről, Kőműves Kelemenről, vagy akár épp Várad 1660-as ostromának mára

elfelejtett személyiségeiről. Tettem pedig ezt, a történelmi emlékezés mélyrétegei közt kutakodva, nem annyira az illő erkölcsi példa mutatása végett, hanem sokkal inkább valamiféle csekélyke, olyan-amilyen jövőre-biztatás felmutatásának a szándékával.

Hogy eme törekvésem végül is mennyire járt sikerrel, azt nem az én tisztem eldönteni. Én csak a magam bűnös voltát ismerhetem be. Igen, tisztelt Ítélszék: vétkesnek tartom magam! Nagy az én bűnöm! Nagyon nagy: mindent megélve és mindent megtapasztalva, derékig állva immár a lombhullásban, még mindig hiszek, rögeszmésen hiszek a leírt és a kimondott szó erejében!

Mea culpa! Mea culpa! Mea maxima culpa!

(Az üres tér dicsérete című, a Kriterion Könyvkiadónál megjelent drámakötetem bevezető írása. Felolvastatott 2017. május 16-án a Szigligeti Stúdióban, a kötet váradi bemutatóján.)

5. Varga a Vargát

Ameddig egymás közelében laktatok – s az tartott vagy harmincöt esztendeig! –, valahányszor egy utcasarkon összefutottatok, mindig hangos „*Varga üdvözlí a Vargát!*” köszöntéssel fejezted ki a találkozások okozta örömet. Ilyenkor a kéznyújtással társítva mindig huncut mosoly villant át a tekintetében, s többnyire megkérdezte lakonikusan: „*Jól vagy?*” E kérdés a '80-as évek „aranykorában” (de bizony, sajnos, napjainkban is!) nem csekély életbölcösségről tett tanúbizonyságot. Ilyenkor mindig hetykén odavetted, hogy „*Jól!*”, s már siettél is tovább, közben elégedetten nyugtáztván magadban, hogy az erdélyi magyar színjátszás egyik emblemikus személyiségevel volt alkalmad parolázni.

Mert *Varga Vilmos* az volt: *Szín-Ész* a szó legigazibb értelmében. Egy előadóművész, aki mesterségét nemcsak hivatásának, de legbelsőbb szívügyének is tekintette élete legutolsó percéig. (Nem véletlen, hogy utolsó kötetének is a *Magyar színész vagyok Erdélyben* címet adta – ige jelen időben!)

Ismeretségetek nem új keletű – bár hosszú ideig meglehetősen egyoldalú volt: te ültél a nézőtéren és tapsoltál neki lelkesen, ő pedig jellegzetes mosolyával állt a rivaldafényben és fogadta a közönség hódolatát. Először a '60-as évek közepén, még temesvári vendégszínészként láttad Tennessee Williams *Orfeusz alászáll* című darabjában a váradi színpadon, epekedő osztálytársnőid nem csekély gyönyörűségére. Valóban reveláció erejű volt minden egyes megjelenése a világot jelentő deszkákon. Aztán temesvári egyetemistaként, az akkor induló, mindig telt házas magyar diákbérletes előadások jóvoltából volt alkalmad nem egyszer végignézni az alakításait (egyik monológjára Alekszej Arbuzov *Szegény jó Marat* című darabjából még ötven esztendő távlatából is jól emlékezel: „*Hidakat akarok építeni! Össze akarom kötni az embereket!*”)

Hogy aztán a '68-as hazaszerződése után egymás után jöjjenek a nagy sikerű előadóstjei: a *Maszek ballada*, a *Nézz vissza nevetve*, az *Én*, *Francois Villon* és az *Ady-est*, amelyek révén Varga Vilmos az országos szakmai elismeréseken túl a színházaszerető váradi (és nem csak váradi!) közönség

egyik kedvence lett. Előadásait a '70-es évek forrongó váradi hangulatában illett többször is megtekinteni (ezt magad is tanúsíthatod!), alakításainak méltatása közbeszéd tárgya volt, autogramjáért pedig minden est végén sorban álltak az emberek. (Ekkortájt kerültetek köszönő viszonyba egymással, számodra, taknyos gyakorló mérnök számára óriási megtiszteltetésnek számított, ha a Fő utcai korzón hébe-hóba visszabólintva fogadta a köszönésedet.)

Majd következett a nagy alakítások korszaka: Páskándi Géza *A bosszúálló kapus* című abszurdjának *Szakáll Danija*, Németh László *Papucshósének Holly Sebestyéne*, Guilherme Figueiredo *A róka meg a szőlő* című drámájának az *Aiszóposza* – hogy csak néhány emlékezetes szerepet kotorj elő a felejtés süllyesztőjéből. Köztük is messze kimagaslóan a minden színész álmainak netovábbját jelentő *Lucifer*, az örök emberi kételkedés és lázadás, a tekintélyelvűség-tagadás és a hajbókolás-gyűlölet színpadi megtestesítője *Az ember tragédiájából*. (Nem véletlenül adta harminc évvel későbbi emlékkötetének a *Szót fogadtam Madáchnak* címet.) Ez volt az egyik legnehezebb s ugyanakkor legszebb korszak Varga Vilmos életében: intellektuális alkata, szarkasztikus hanghordozása predesztinálta a katartikus hatású nagy alakításokra. Bizony hőskor volt ez akkor a javából! Az anyanyelv ápolásának és védelmének a hőskora. Ahol is Varga

Vilmosra épp e többletfeladatok, a mindennapok kihívásai kulcsszerepet osztottak. (S mivel ez idő tájt lettél az *Utunk* váradi színházi tudósítója, „az aranykor” ezen éveiben a két-tők kapcsolata is intenzívebbé, nyitottabbá változott. Nem egy bensőséges beszélgetés élményét őrzöd most is az emlékezetedben.)

Hogy aztán 1989. december 25-én ott üljetek ti, másfél-két tucat nagyváradi értelmiségi – köztük *Kiss Törék Ildikó, Hajdu Géza, Meleg Vilmos* – társaságában a *Jakobovits házaspár* műterem-pincéjében, megalakítani a romániai magyarság érdekvédelmi szövetségének Bihar megyei szervezetét. Hogy máris beinduljon az egész megyét átfogó szervezkedés, ahol alkalmi szavallataival és előadásaival a *Kiss Törék Ildikó – Varga Vilmos házaspár* azokban a napokban kulcsszerepet játszott. Ezt illik nem elfelejteni!

Hogy aztán bekövetkezzen Varga Vilmos életének második hőkorszaka: az erdélyi és magyarországi többrendbeli turnék és az alkalmi nyugat-európai vendégszereplések esztendei. A személyautós kiszállások kora, ahová magával vitte egyrészt a régi, felújított előadóestjeit (így jutott el az *Én, Francois Villon a 360. előadásig!*), másrészt pedig az új, alkalomhoz illő összeállításokat (köztük is kiemelkedően *Az ember tragédiájának* általa átdolgozott, stúdió-előadásokra alkalmas, nyolcszereplős változatát). Az apostolok megszállottságával látogatta sorra a községi kultúrházakat, falusi templomokat, szórványközösségi otthonokat, hirdelve mindenütt a szépen kimondott szó megtartó erejét. Thalia miszcionáriusa volt – a szó legigazabb értelmében.

S akkor még a legutolsó nagy kezdeményezéséről, a *Kiss Törék Ildikóval* 1994-ben együtt alapított *Kiss Stúdió Színházról* nem is beszéltek. Az idén 23 éves Nagy Sándor utcai pincészház alkalmi és évfordulós előadásaival (*Megfogyva bár, Üzenet haza, Egy nép kiáltott, 200 Arany, Az örök Isten beszél magyarul* stb.), a magyar költészet legkiválóbb alkotóit (*Balassi, Csokonai, Vajda, Babits, Tóth, Kosztolányi, József Attila,*

Radnóti, Márai) bemutató *Irodalmi estjeivel*, alkalmasint felolvasó bemutatóival (*Kékszakállú herceg vára, Summa cum laude*) a kezdetektől fogva a váradi közművelődési élet meghatározó intézménye lett. Miszsió volt ez is – a javából!

Ezekből az évekből rengeteg alakítás, találkozás, beszélgetés emlékét őrzi a memóriád. Hányszor bandukoltatok egymás mellett a Hübschenberger utcán a *Kiss Stúdió* felé! Hányszor mondta el keresetlen szavakkal odahaza, a hatodik emeleti otthonában a véleményét valamely személyről vagy eseményről. Mégis, a legmarkánsabbban talán az egyik legutolsó *Villon* előadása rögzült benned: „*A Titkot űztiük mindahányan, / s az évek szálltak, mint a percek, / véred kiomló harmatával / irgalmazz nékiünk, Jézus Herceg!*”

Idestova egy éve, hogy elment közülünk. Azóta művelődési otthon és színházi különdíj őrzi emlékét. Pályafutásáról csak itt Váradon több alkalommal is megemlékeztek. Mégis, valahányszor, nagy ritkán, elkeveredsz a Fő utca felé, mindig felötlik benned a kérdés: vajon a színházból hazafelé bandukolva nem ő jön most éppen veled szemben?

Mert Varga a Vargát soha el nem felejtheti.

(Nagyvárada, 2017. június 23-án)

PÉTER I. ZOLTÁN

A protestáns Várad szakrális építményei

A 16. század derekán a váradi vár körül a következő települések voltak: a vártól nyugatra Péntekhely, amely a későbbi Nagyvásár tér nyugati részéig terjedt. Innen nyugatra Szombathely terült el. A vártól keletre eső részen Velence húzódott. A vártól délre Szőlős irányában Vadkert nevű külváros volt, míg a vár és a Körös között Új-Bécs. A Körös jobb partján terült el Olaszi, ettől keletre pedig Szentpéter.

Váradon a reformáció kezdetét 1557. június 13-tól számíthatjuk. Ekkor foglalta el a várat kilenchavi ostrom után Izabella királyné nevében Varkocs Tamás. A váradi káptalan tagjai szétszéledtek a Ferdinánd királynak hódoló országgrészben. Az ostrom alatt Várad sokat szenvedett: magán- és középületei nagyrészt romba dőltek; az egykorú feljegyzés szerint a városnak tizenegy monostora és egyháza pusztult el. A részben vagy egészben elpusztult templomokért Verancsics Antal Varkocs Tamást okolta, aki szerinte „Váradon mind elrontata az egész Káptalomházakat

Houfnagel közismert metszete 1598-ból

PÉTER I. ZOLTÁN Podmaniczky-díjas helytörténész, újságíró (1949, Nagyvárad). 1991–2009 között a Bihari Napló munkatársa. A Budapesti Műszaki Egyetem műemlékvédő szakmérnöki karán tanult. 1992-től számos helytörténeti és irodalomtörténeti könyve jelent meg.

és a sok szentegyházokat, Szent Ferenc klostromát, Szentjakabot, Szentmihályt, Vadkertben Mindszentet, Szentkeresztet, az ispitályt, az várban Szentjánost, Bódogaszszonyt, a szigin Szentistvánt, Szentpétert, Szentlelket.” Megmaradt ellenben Olasziban a jezsuiták Szent Egyed-temploma, illetve a klarisszák velencei klostroma a parókiális kőegyházzal együtt. Varkocs rövidesen hozzáfogott az ostromkárok kijavításához, fokozatosan újjáépült a város, majd a vár is.

Ha azt szeretnénk megvizsgálni, melyek voltak a református egyház épületei a viharos, hitvitákkal tarkított évszázadban 1557 és 1660 között, a hiányos dokumentumok miatt sokszor csak feltételezésekre hagyatkoz-

hatunk. Csak hozzávetőleges adataink vannak a középkori templomok elhelyezkedéséről is. Településrégészeti adataink is igen hiányosak.

A Körös bal partján álló kőtemplom

A forrásmunkák szerint – Balogh Jolán művészettörténész is ezt vallotta – a reformátusok az egykori Szentlélek-templomot kapták meg. De hogy melyik évtől melyiket, arra vonatkozó adat nem maradt fenn. A középkori Váradon ugyanis két Szentlélek-egyház volt. Az egyik a ferencesek kolostorául szolgált Velencén, a Szent Ferenc utcában. Ez egy konventuális egyház volt, egy begina kolostor szomszédságában. Helymeghatározása – a mai Kolozsvári utcai Nőgyógyászati és Szülészeti Klinika új szárnya alatt – Emódi Tamás építésznek köszönhető. Verancsics szerint Varkocs Tamás 1557-ben „elrontata” a Szent Ferenc klostromát és a Szentlélek-templomot is. Hogy helyreállították-e a ferencesek templomukat és rendházukat, nem tudható, az ellenben tény, hogy nehezen lehetett a rend tagjainak tehetségük és idejük rá. Ugyanis csak 1566-ig maradhattak a városban, mivel ők is azok közé tartoztak, „kik az pápai tudományhoz ragaszkodtanak és abból kitérni nem akartak, s ennél fogva az 1557. évi tordai gyűlés végzése szerint János Zsigmond ő felsége birodalmából mindenünnen kiigazítottak”.

A másik Szentlélek-egyház a vártól nyugatra, Péntekhelyen volt, – Bunyitay Vince szerint – a kanonoki házak mellett. Ennek a templomnak az első említése a vatikáni levéltárban 1317-ből való. 1489-ben már plébániaegyházként említik. Verancsics szerint a „Szentlelket” is elpusztította Varkocs Tamás az 1557. évi ostrom során. Valószínűleg csak megsérülhetett, és utóbb helyrehozhatták, ugyanis egy évvel később az új hit követői már maguk számára kérték Izabellától, ám a királynő azt felelte: már a szegényeknek adta, vagy talán csak meghagyta továbbra is a szegények házának templomául. Később mégis megkaphatták a templomot is, mivel a Szentlélek-ispotály – az egykori rendház – a reformátusok kezébe került, s később kórházzal, szeretetotthonnal is gyarapodott. Ez a templom is elpusztult a többivel együtt az 1598. évi török ostrom során.

Istentisztelet fatemplomban

Az előző kijelentést erősíti meg Ortelius krónikája, melyben az olvasható, hogy a török fennhatóságot megelőző években a városban „kőből épült templom egy sem létezik, csupán a reformátusoknak van egy igénytelen, inkább pajtához, semmint templomhoz hasonló imaházuk...” Hasonló módon írja le a váradi fatemplomot Zeiller Martinus is az 1660-ból való tudósításában: „A polgároknak prédikációjukhoz egy nagy zsindeletet állítottak föl, olyat, mint egy nagy csűr.” Mindketten Nyugatról jöttek, így nem csoda, hogy a gótikus katedrálisokhoz szokott szemükkel ilyen lekicsinylőn írtak az itt látottakról. Valóban csak egy fatemplomot építettek a reformátusok Péntekhelyen, ugyanis a bizonytalan viszonyok, az állandó török veszély miatt nem gondolhattak időtállóbb építményre. Szalárdi János *Siralmas magyar krónikájában* a templom „tíz erős oszlopkra s azokra felyülvonyatott gerendákra, igen magos héjjazatra építettett vala; melynek hogy igen nagy tágas és széles épületnek lenni kellene, mint amely alatt annyi ezer lélekből álló nagy gyülekezetnek elférni kell vala, az oszlopokon kívül napkelet és napnyugat felől mindkét részről, négy igen hosszú szélcsatornákra nagy magos héjjazatok alatt fiókjai kiterjesztetve valának. Mellynek épületin mennyi temérdek sok fa, sendely és vas volna, akárki is megítilheti.”

Azon túl, hogy a váradiak egy „annyi ezer lelket” befogadó nagy fatemplo-

mot építettek, nem sokat tudunk meg Szalárdi leírásából arról, hogyan nézhetett ki ez a templom. A fatemplom is, akárcsak elődje, az egykori Szentlélek-templom, Péntekhelyen, a későbbi Nagyvásár tér területén volt.

Az egykori Szent Egyed-templom református utóélete

Előzőleg már megírtuk, hogy az Olasziban levő Szent Egyed-templom (a mai szemináriumi templom helyén) nem pusztult el 1557-ben, de akárcsak a Körös másik partján álló Szentlélek-templom, a reformáció térnyerésével ez is a protestánsok kezébe került. Hogy mikortól, arról nem írt Bunyitay sem, csupán azt jegyezte meg, hogy ez a protestánsoké volt, de Báthory István fejedelem 1576 tavaszán visszaadta a katolikusoknak. Az 1581. évi tordai országgyűlést követően a jezsuiták is megjelentek Váradon, megkapták a

A Bethlen-bástya a reformáció korában, 1618-ban készült el az addigi Földbástya helyén

Szent Egyed egyházat az iskolával és birtokaikkal együtt. A jezsuiták nem sokáig birtokolhatták e javakat, mivel az 1588. évi medgyesi országgyűlés határozata alapján a rendet eltávolították Magyarországról és Erdélyből. A váradi templomukról kimondatott: „Az váradi Szent Egyed egyház minden pertinentiájával, azkivel occupáltak volt, restituáltassék, hogy mint azelőtt, ezután is prédikátort tarthassanak ez város számára benne, de nem a római valóságon valót.”

Mivel Csernák Béla kutatásai alapján 1588 és 1595 között két váradi református lelkészről – Derecskei Ambrosusról és Gyula Jánosról – tudunk, valószínű, hogy az egyik Olasziban, az előzőleg jezsuita templomban, a másik a Köröstől délre, Péntekhelyen szolgálhatott. 1595-ben eltörlik a medgyesi végzést, Várad katolikusai a jezsuita rend tagjai közül nyertek lelkészt a Szent Egyed-templomban. Három évvel később, 1598 nyarán a jezsuiták távoztak Váradról, valószínűleg a közeli Szőlősrre. Ettől kezdve nem birtokolták többé a Szent Egyed-templomot és a rendházat. Ugyanezen év szeptember 29-én a törökök megjelentek a vár alatt, de nem sikerült elfoglalniuk; a várost ellenben feldúlták. Hogy mi lett a sorsa az egykori Szent Egyed-templomnak? Ez nem ismeretes. Valószínűleg elpusztult az ostrom során. Erre lehet következtetni Ortelius már említett krónikájából, amelyben az szerepel, hogy a török fennhatóság előtti években már egyetlen kőből épült templom sem volt a városban.

A váradi református kollégium

Már a reformáció befogadásának évében, 1557-ben felállították a református iskolát, azon hagyományok alapján, amelyeket a káptalan alapított és a váradi katolikus püspökség tartott fenn. Az 1557. évi tordai országgyűlés a Mindenszentek tiszteletére ajánlott zárdát adta át a reformáció által létrehozott iskola céljaira, s a tanintézetet rövidesen kollégiumi rangra emelték. De hol lehetett ez az iskola? Elődjét, a Mindenszentek zárdáját a hasonló nevű templom mellett kell keresnünk. Az pedig Vadkertben volt, nagyjából a mai Kommendáns réten.

Szalárdi János ellenben a későbbi kollégiumot a vártól nyugatra, Péntekhelyre teszi. Ennek az lehet a magyarázata, hogy az 1598-as török ostrom során a Mindenszentek zárdájából kialakított iskola leéghetett, akár csak a mellette levő

templom. Az új iskolát már a vártól nyugatra, Péntekhelyen a várkapu közelébe építették, az ide emelt fatemplom közelébe. Szalárdi krónikájában így ír az iskoláról: „A derék váradi hídon alól fenékgáton pedig a Körös folyó vizének amely derekasabb része alászakadna, a városnak derekas része s abban levő gyönyörűséges iskolája s azon alól Péntekhely utcához tartozó oldalutcák...” A Szalárdi által említett híd nagyjából az egykori állami főreáliskola (mai Gojdu líceum) mellett volt, így a „gyönyörűséges” iskola is itt állhatott, a későbbi Nagyvásár tér északkeleti részén.

Egy idealizált városábrázolás a 17. században, a „hegyre” épített várral

E kollégium a virágzását, bővítését I. Rákóczi György és felesége, Lorántffy Zsuzsanna korában érte el; ahogy a krónikás is írta: „az iskolának valóban nagy épületére gyarapodás vala”. A fejedelem 1636-ban gondoskodott arról, hogy a kollégiumnak három professzora lehessen, míg Lorántffy Zsuzsanna fogarasi uradalmának jövedelméből 3000 forintot, egy malmot, valamint egy Braszkula nevű (azóta elpusztult) falut adományozott az iskola fenntartására. Amint azt Szalárdi krónikájába feljegyezte: a Péntekhely határában húzódó kőfal mellett, „a szegletbástya előtt a derék Körösön egy négy kőre forgó igen derék fő malom vala építve, most idősbik méltóságos fejedelemasszony, Lorántffy Zsuzsanna asszony istenes adakozása által egy Braszkula nevű falucskával együtt az iskolához bíratik vala”. Az iskola tapaszos fedett palánkkerítéssel körülvéve magasan kiemelkedett Péntekhely többi épülete közül. Az 1650-es években néhány osztálynak külön épületet emeltek, tágas előadótermekkel, auditoriumokkal és tanításra alkalmas nagy helyiségekkel, amelyekben a kollégium mesterei a tantárgyakat külön adhatták elő. Szalárdi emlékezetében: „egynéhány classisoknak külön-külön való tisztességes épületű és nagy jó egű auditoriumok, közönséges tanításra való öreg házak építtettek vala, mellyekben a deáki szép tudományokat a mindenik mesteriség szerint külön-külön nagy szép alkalmatossággal taníthatják vala. Az iskolának Körös felől és belől a város felől való egyik oldala is olly tapaszos héjjazatos palánkokkal kerített vala, több része is úgy akarván végeztetni, hogy újobban való építtetése felől egy embernyom alatt búsulni senkinek nem kellett volna. Az ifjúság számára is annyi házak, kamarák csináltattak s intéztettek s valának is csinálófélben, hogy azon schólának mind külső-belső épületire, gyarapodására nézve a magyar birodalomban s még külső keresztyénségben is méltán nagy híre-neve terjedett volna.” Sajnos egy „embernyom”-nál jóval rövidebb idő alatt elpusztult a váradi kollégium, meg a város is...

A keresztyén Várad pusztulása

1660. július 11-én este, mikor a várat megostromolni szándékozó török sereg már csak egynapi járásra volt, a váradiak több helyen is felgyújtották a várost, hogy az ellenségnek ne nyújtson oltalmat. Pusztulását leírta Szalárdi János is: „A

városnak a váron alól való nagy darab része, mellyben a derekasabb épületű házak is vagynak az elpusztult iskolával és egyházzal együtt”.

Ugyanő írta azt is: „Melly rettenetes romlást a szegény keresztyén lakosoknak szemeikkel nézni minémű siralmas és keserves vala, akármelly istenes lelkű ember megitilheti. [...] Melly égésnek sebességét nézni, ó melly rettenetes vala. De főképpen a Péntekhelyi utcai magas házakét s a város közönséges egyházát, hol naponként az Istennek tiszteletis az evangéliumunk prédikáltatása bőséges mértékben szolgáltatni szokott vala [...] az tűz olly rettenetes sebes lánggal ég vala, hogy annak sebes lángja az éjszakai setétségben annál inkább az eget verdeklenni láttatnék, úgy hogy az lakosok az ellenében való Csonka-bástyáról és köz-kőfalakról nézván az nagy romlást, az rettenetes tűznek sebessége az vár előtt való nagy széles piacon s az várnak is széles árkan nagyon átsült vala...”

Negyvenhat napi ostrom után a védők a túlerővel szemben feladták a várat. A kisszámú védősereg 1660. augusztus 28-án elhagyta a várat, kimenekítették a készülő *Várad Bibliját* is, de az értékes levéltár, akárcsak a Kolozsvári testvérek bronzszobrai, odavesztek. Harminckét éves török fennhatóság, majd a katolikus restauráció kora következett. Várad református lakosságának 1784-ig kellett várnia, hogy Olasziban, a Körös-parton letehesse első temploma alapkövét, s kezdetét vehesse a református egyház egy újabb korszaka.

Szabadságot biztosítani az új formáknak

Évadkezdés előtt a Szigligeti Színházban

Kultúra

Bizonyára minden színházszerető ember kíváncsian várja az új évadot, böngészi a műsortervet, nézegeti, milyen produkciókkal kecsegteti a teátrum. A nagyvárad Szigligeti Színház mindhárom társulatának (Szigligeti Társulat, Nagyvárad Táncegyüttes, Lilliput Társulat) ígéretes a 2017/2018-as évadra összeállított repertoárja. A legutóbbi és az induló évadról CZVIKKER KATALINT, a Szigligeti Színház főigazgatóját Tóth Hajnal kérdezte.

A kaukázusi krétakör; Egy szerelem három éjszakája; Vesztegzár a Grand Hotelben; Bányavakság; Szegény Dzsoni és Árnika; Én, a kis herceg; Senki madara – csupán néhány cím a nagyvárad Szigligeti Színház következő, 117. évadának műsortervéből. A szerzők sorában nem akármilyen nevek olvashatók: Bertolt Brecht, Hubay Miklós, Csehov, Székely Csaba, Lázár Ervin, Oscar Wilde, Consuelo és Antoine de Saint-Exupéry, Szabó T. Anna – kortárs és klasszikus egyaránt. Az alkotók között pedig található világhírű rendező és pályakezdő ifjú tehetség.

Fejlődő színház

Mind szakmai, mind gazdasági, mind pedig infrastrukturális szempontból jónak bizonyult a múlt évad – mondja Czvikker Katalin. A nézőszám is, a saját bevétel is emelkedett, az utóbbinál erőteljesen nőtt a pályázati úton befolyt pénz összege. „Folyamatosan feltérképezzük a különféle alternatív pénzforrásokat, a pályázati pénzeket általában sikeresen le tudjuk hívni.”

A 2016/2017-es szezonban nőtt az előadásszám is az előző évadhoz képest. Főleg itthon játszottak többet. „Büszke vagyok arra, hogy a diákbérletek száma folyamatosan nő. Örvendetes továbbá, hogy sikerült egy új szegmenst is talál-

nunk a közönség körében.” Ők azok a felnőtt nézők, akiknek életmódja roppant dinamikus, a munkájuk, életvitelük miatt a szabadidejük nem kiszámítható. Ezek a nézők eddig valószínűleg jegyvásárlók voltak, akik alkalmanként vásároltak színházjegyet. A trió, illetve fesztiválbérletek ezeknek a nézőknek nyújtanak választási és időkeretbeli szabadságot. Ezeknek a szabadbérleteknek az előnye az, hogy egész évben megváltathatók, ugyanakkor a játéknapi is szabadon választható. Így egyre többen kívánnak élni e lehetőséggel, s ennek is köszönhetően az elmúlt évadban 34 százalékkal nőtt a felnőtt közönség száma.

A szakmai fejlődéssel kapcsolatban Czvikker Katalin először a Nagyvárad Táncegyüttes (NTE) és a Romániai Nemzeti Táncközpont között létrejött partnerséget említi példaként, a táncegyüttes által szervezett tavalyi Infinite Dance Fesztivált kiválósági díjra jelölte a táncközpont. A Nagyvárad Táncegyüttes olyan fejlődési szakaszhoz ért, amely egyrészt nyit a kortárs formanyelv felé, másrészt az NTE felvállalta egy mentori program működtetését, amelybe bevonja és segíti a megye amatőr néptánc csoportjait is. Ez egy hosszabb folyamat lesz, s eredményeként még ebben az

évadban létrehozunk egy produkciót az iskolaprogram keretében. *Hírdetés* munkacímmel hirdették meg az előadást az Arany János-emlékévé alkalmával.

Fesztiválok bűvkörében

A szakmai fejlődés különböző szintjein a bábosok truppja, a Lilliput Társulat is jeleskedik. A különféle fesztiválokra való részvételüket követő visszajelzések is azt mutatják, jó úton haladnak. A bábtársulat gondozásában létrejött Fux Fesztivált – az Erdélyi Magyar Hivatásos Bábszínházak Találkozóját – harmadízben szervezik meg. A 2017. október 3–7. között tartandó fesztiválon a hivatásos erdélyi magyar bábtársulatok mellett magyarországi bábszínházak is fellépnek majd; az előző kiadáshoz hasonlóan, amelynek struktúrája megfelelőnek bizonyult, idén is lesz verseny- és bemutató program is.

Házigazdaként a nagyváradi Szigligeti Színház másodszer ad otthont az Erdélyi Hivatásos Táncegyüttesek Fesztiváljára.

nak, a rendezvényt minden esztendőben máshol szervezik meg. Az október 12–15. között tartandó eseményt, akárcsak a Fux Fesztet, az Etnikumközi Kapcsolatok Hivatala (DRI) is támogatja. E támogatás is az új pénzforrások, pályázatok sikeres feltérképezésének eredménye.

Új köntösbe öltözött a múlt évadban a Szigligeti Társulat HolnapUtán Fesztiválja. Ez az új irány a fiatal alkotók előtérbe helyezését jelenti. Czvikker Katalin hangsúlyozta: „Lehetőséget kell teremteni a fiatal tehetségeknek; fontos, hogy elősegítsük, együttgondolkodhassanak és megmutatkozhassanak minél több területen, minél szélesebb körben tevékenykedő alkotók. Ezzel párhuzamosan repertoárszínház minősé-

Dimény Levente, a Nagyvárad Táncegyüttes művészeti igazgatója, Botházy Daróczi Réka, a Lilliput Társulat vezetője, Czvikker Katalin, valamint Novák Eszter, a Szigligeti Társulat művészeti vezetője az évadhirdető sajtótájékoztatón

günkből fakadóan, Novák Eszter művészeti vezető gondolataival egyetértve, a kiegyenlítettségre való törekvésünk is előtérbe kerül, hiszen széles az a közönségréteg, mely támogat minket, bérletet, jegyet vásárol, mi pedig igyekszünk elérhetővé tenni a színházi élményt – minél tágabb körben. Folyamatosan keressük az eszközöket, amelyek segítségével még több nézőt elérhetünk, és ez az, ami állandó nézőszám-növekedéshez vezet, bár nem lehetünk soha megelégedve ezt illetően.”

Czvikker Katalin

Együttműködések, iskolaprogram, kiadványok

Tavaly kezdődött el az előadáscsere, a szakmai kapcsolat az egeri Gárdonyi Géza Színházzal, s az együttműködés az előtünk álló évadban is folytatódik. Emellett többéves kapcsolat fűzi a váradi teátrumot a székesfehérvári Vörösmarty Színházhoz, valamint az Esztergomi Várszínházhoz, vendéglőadásaikkal kiegészítik egymás repertoárját. Czvikker Katalin reméli, a fesztiválbérletek idén is népszerűek lesznek, hiszen sok jó vendéglőadást láthat majd a nagyszerű. A múlt évadban a Varadinum bérletek is sokak érdeklődését elnyerték a vendégjátékok miatt.

Ami a Színház az iskolában – iskola a színházban programot illeti, mindhárom társulat kiveszi a részét a projektből. Az NTE és a Szigligeti Társulat ebben az évadban hoz létre előadást az iskolaprogramban, a Lilliput pedig előkészíti a 2018/2019-es évadban látható produkciót.

Számok tükrében: A nézőszám a 2015/2016-os évadhoz képest 50 425-ről 54 810-re emelkedett, ami 8,7 százalékos növekedést jelent. A Szigligeti Színház saját bevétele 767 675 lejről 902 923-ra (17,6 százalék) emelkedett. Az előadásszám 300-ról 314-re növekedett. A bérletek számának növekedése: 4105-ről 4781-re (15,5 százalék).

Czvikker Katalin beszámolt arról, hogy színházi könyvek kiadását is elősegítették, például Szabó József (Ódzsa) rendező könyve, továbbá a *DráMÁzat* pályázat 2. kötete megjelenését. Az új évadban készülnek a *DráMÁzat* 3. kötetének kiadására. Székelyudvarhelyen a dráMA Fesztiválon mutatják be. Váradon pedig a magyar dráma napján, szeptember 21-én várható a könyvbemutató. Meghirdetik az udvarhelyi színházzal közös *DráMÁzat* 4. pályázatot is. A főigazgató hangsúlyozta: ez a pályázat sok tehetséges drámaíró motívált már, hogy merjenek megmutatkozni, ne a fiókban tartsák a darabjaikat.

Ugyancsak a múlt évadban a 2016-ban elhunyt Varga Vilmos színművészről, rendezőről, a Kiss Stúdió Színház egyik

alapítójáról, az erdélyi magyar színháztársaság doyenjéről is méltóképpen megemlékeztek.

Kell a jó infrastruktúra

A sok-sok tartalom megvalósításához elengedhetetlenül fontos a megfelelő infrastruktúra. A saját bevételből származó summákat éppen ezért célzottan az infrastruktúra fejlesztésére fordítják. A Szigligeti

Műsorgeterv

Lilliput Társulat: A *Kispiپی és Kisréce* című előadással kezdik a szezont ősszel. Vlagyimir Szutyjev azonos című meséjét Szabó Attila írta át és rendezi. Október 3–7. között szervezik meg a 3. Fux Fesztet, vagyis az Erdélyi Magyar Hivatásos Bábszínházak Találkozóját. Decemberben (valószínűleg Mikulásra) várható a *Szegény Dzsoni és Árnika* című Lázár Ervin-mese bemutatója; rendezi Csató Kata. Februárban a világirodalom egyik legszebb meséjét, *A boldog herceg* című Oscar Wilde-történetet is színre viszik, Vadas László rendezésében. Az *Én, a kis herceg* című produkció premierje áprilisban várható; a történetet Antoine de Saint-Exupéry *A kis herceg* című meséje, valamint az író szerelme, Consuelo de Saint-Exupéry *Vasárnapi levelek* című könyve alapján Szabó Attila írta. Az előadást rendezi és játssza Daróczi István bábművész. A márciusig tartó Arany János-émlékévvel való tekintettel felújítják a *Toldit*, a SZITA tanoда végzősei által készített *Hídavatást* pedig ingyen játsszák majd iskolákban. A színházi iskolaprogram februárban szereplőválogatást tart a Varró Dániel műve alapján készülő, *Túl a Maszat-hegyen* című produkcióhoz, amelynek a 2018/2019-es évadban lesz a premierje.

Nagyvárad Táncegyüttes: A 2017/2018-as évadra két új produkcióval, illetve a *Színház az iskolában – iskola a színházban* program bemutatójával készül a Nagyvárad Táncegyüttes. A *Senki madara* című nagyszínpadi előadásukat Szabó T. Anna azonos című meséje ihlette; a rendező Tóth Tünde; a bemutató januárban várható. Tavasszal két egyfelvonásosból álló, egész estés előadást visz színre az NTE. Két tehetséges, fiatal koreográfus rendez: Györfi Csaba az *Idegen*, Tőkés Imola pedig a *Vakfolt* című egyfelvonásost. *Hídavatás* címmel az iskolaprogramok rendszerében készül megünnepelni a Nagyvárad Táncegyüttes Arany János születésének 200. évfordulóját. A bicentenáriumon – Bihar megyei néptáncsoportokkal együttműködve – a nagyszalontai költőzséni balladáit dolgozzák fel táncos formában.

Színház előadásait sokfelé hívják, fesztiválok, turnékon vesznek részt. Hogy az előadások minél hatékonyabban jussanak el a meghívások helyszínére, két teherszállító járművet vettek saját bevételből, jövőre pedig egy 18 személyes mikrobuszt szándékoznak vásárolni. Továbbfejlesztik az önerőből és támogatásokból létrehozott Szigligeti Stúdió tereit, a fény- és hangtechnikai felszereléseket folyamatosan bővítik. Apropos, technika: a Magyar Színpadtechnikai Szövetséggel is partnerkapcsolatba kerültek, és közösen kidolgoztak három műszaki workshopot, ezeket 2018 végéig szervezik meg a színpadi személyzetnek. Az első képzés októberben lesz, az Erdélyi Hivatásos Táncegyüttesek Fesztiválja kísérőprogramjaként.

Új évad – reményekkel, elvárásokkal

„Ha azt nézem, hogyan alakultak, alakulnak a dolgok, olyan érzés, mintha a vágyam teljesült volna gyermekként a karácsonyfa alatt. Elképzelésemben a színház állandóan megújuló formanyelvek és lehetőségek színtere. Mindig azt szerettem volna, hogy minél szélesebb körben lehetőséget tudjunk adni azoknak, akik még csak most kezdik a pályá-

Szigligeti Társulat: Augusztus 7-én kezdték el a *Kapufa és öngól* próbáit. A *DráMÁzat* drámapályázat Debüt díjas darabját, amelynek írója Körmőczy Kriván Péter, a Marosvásárhelyi Művészeti Egyetem végzős rendezőhallgatója, a *Várad* folyóirat irodalmi rovatának szerkesztője, Tasnádi-Sáhy Péter viszi színre. A nagyváradi bemutató a Szigligeti Stúdióban szeptember 21-én lesz, ez az évad első premierje is. A *kaukázusi krétakör* (Bertolt Brecht – Paul Dessau) novemberi premierje lesz az első nagyszínpadi bemutató. A Brecht-darab rendezője a váradai származású Anca Bradu, aki legutóbb *A mi osztályunkat* vitte színre a társulattal. Szilveszterkor a *Vesztégzár a Grand Hotelben* című előadással búcsúznak az óévtől. Rejtő Jenő klasszikus krimiparódiájából Hamvai Kornél írt fordulatosszöveget; a kellemes, sanzonenét Darvas Benedek komponálta; a sziporkázó dalszövegeket Varró Dániel írta. A zenés produkció rendezője Porogi Dorca. A harmadik nagyszínpadi bemutatót tavasszal tartják. Két lehetőség adott, vagy a Tersánszky Józsi Jenő regényéből készülő *Kakuk Marcit*, amelyet a világhírű, Kossuth-díjas rendező, forgatókönyvíró, Gothár Péter visz színre, vagy a *Szentivánéji álom* című Shakespeare-vígjátékot adják elő, amelyet a budapesti Színház- és Filmművészeti Egyetem ifjú tehetsége, negyedéves színházrendező szakos hallgatója, Tarnóczy Jakab rendez. Az az előadás, amelyet a mostani évadban nem mutatnak be, a következő, 2018/2019-es szezonban kerül majd a Szigligeti Társulat

repertoárjára. Jövőre lesz a Kossuth-díjas drámaíró, Hubay Miklós születésének 100. évfordulója. Ennek tiszteletére tűzik műsorra a nagyváradi születésű szerző *Egy szerelem három éjszakája* című alkotását, az első magyar musicalt; a stúdió-előadás rendezője Novák Eszter. Az évad második felében ismét pályakezdő rendezők kapnak lehetőséget: Botos Bálint az *Apátlanul (Platonov)* című Csehov-drámát, Hunyadi István pedig Székely Csaba *Bányavidék-trilógiájának* következő részét, a *Bányavakságot* viszi színre a Stúdióban. Az előző évad végén Mrožek *Tangójának* betegség miatt elmaradt bemutatóját szeptember végén tartják meg. Folytatódik diákoknak a *Súgólyuk* program. Az iskolaprogram keretében pedig *Barátom vagy?* címmel készül előadás Novák Eszter rendezésében. Március 21–25. között jelentkezik újra a HolnapUtán Fesztivál.

jukat, felvállalva a kezdő tapasztalatlanságát, amihez azonban óriási tehetség társulhat. Ezeknek a tehetségeknek kell egyre inkább teret biztosítani. Az a nemzedék, amely most kerül ki a művészeti egyetemek padjaiból, sok mindent másképpen lát, másként gondolkodik, másként jeleníti meg a színházi élményeket. Ahhoz kívánok hozzájárulni, hogy ezt megtehessék, hogy megoszthassák ezeket a színházi élményeket, kísérleteket. Nem hiszek abban, hogy az új formákat keretbe kellene foglalni. Az új formáknak szabadsá-

got kell biztosítani. Ez az a lehetőség, amit a színházak a fiataloknak, a pályakezdőknek kínálhatnak. Az új formanyelv szabadságot jelent. Éppen ezért lényeges, hogy kezet nyújtsunk, és ne a kezüket fogjuk a pályakezdőknek.”

TÓTH HAJNAL

Földön, vízen, levegőben

Christopher Nolan: *Dunkirk*

Kritika

Akinek mindeddig kétsége lett volna afelől, hogy Christopher Nolan napjaink egyik legfontosabb rendezője, az akár összefoglaló filmként is tekinthet a *Dunkirkre*. Az IMAX diadala, a képírás magas szintű iskolája, a digitális trükkök szinte teljes mértékű mellőzéséből eredő plasztikusság és valóság-hűség – sok mindent fel lehetne sorolni annak alátámasztására, miért is egyfajta karriercsúcs ez a háborús mozi, de nem ezekről lesz jó film. Hanem egyszerűen attól, hogy a játékidő 120 percében egyszer sem fogjuk elengedni a székkarfát – nem megszokott dolog egy háborús filmről ilyet írni, de ez bizony moziarázs.

Amikor Nolant arról kérdezték az újságírók, miért választotta legújabb filmje témájaként a dunkerque-i (angolosan: Dunkirk) mentőakciót, nem habozott sokat a válaszon: azt mondta, azt szereti benne, hogy nem győzelemről szól, mégis megfelelő témát szolgáltat egy nagy költségvetésű mozifilm számára. Valóban nem mindennapi ötlet háborús

filmet forgatni egy olyan eseményről, ami egy vesztes csata következménye, ám Nolan szerint a dunkerque-i eseményekkor valójában morális győzelemről volt szó. A második világháború idején, 1940 májusában, az angol és francia csapatokat az ellenség Dunkerque észak-franciaországi város tengerpartjára szorította, leszakítva őket a hadsereg többi részéről. Nem volt menekvés: Churchill nem akarta az ott rekedt katonák megmentésére pazarolni a haderőt, a nácik pedig szintén sajnálták rájuk a muníciót, inkább hébe-hóba bombázták őket a levegőből, így a több százezer katona a parton várhatta, hogy a nagy ritkán érkező

Megmentésre várva. A mólón ezek, a levegőben bombázórepülők

brit hadihajók valamelyike néhányat felvegyen közülük, és átvigyen a túlsó partra, a szinte karnyújtásnyira fekvő Angliába. Volt, aki kétségbeesésében egyszerűen belesétált a tengerbe. Végül Churchill felhívására brit civilek indultak útnak egyszerű halászhajóikkal a túlpartról, és vállalva a halálos veszélyt, biztonságos helyre szállították az angol, később pedig a francia katonákat is.

Az *Apokalipszis most* (*Apocalypse Now*), Az *őrület határán* (*The Thin Red Line*), a *Ryan közlegény megmentése* (*Saving Private Ryan*) után (hogy csak néhányat említsünk, és akkor a holokauszt-filmekről nem is beszéltünk) nem könnyű újat mutatni háborús témában. Christopher Nolan sem próbálkozott semmi túlzottan innovatívval – legalábbis önmagához képest. Nála ugyanis nem hír, hogy az időt nem kezeli lineárisan, hogy a több szálon (és több időben, vagy épp többféle időszámításban) futó cselekmény a film végén áll össze egésszé, mint ahogyan az IMAX-technológia használata sem idegen tőle. 2010-es filmje, a popkultúrában már kultstátuszra örvendő *Eredet* (*Inception*) egyik alap gondolata volt, hogy a különböző álomsíkokon különböző sebességgel halad az idő – ezt a koncepciót a *Dunkirkben* tökélyre fejlesztette a brit direktor. Szereplői szárazföldön, tengeren és levegőben haladnak a végkifejlet felé: figyeljünk, mert bár a film legelején még a képernyőn is megjelenik, hogy a szá-

razföldi események időtartama egy hét, a tengerieké egy nap, a levegőben zajló jelenetek pedig mindössze egy óra alatt játszódnak (ennyi volt a valóságban is az angol Királyi Légierő Spitfire gépeinek egyhuzamú működési ideje, mielőtt kifogyott belőlük az üzemanyag), az, hogy ez pontosan hogyan is zajlik a cselekményben, a néző éberségétől függően több vagy kevesebb idő alatt válik világossá.

Ezen a ponton szoktam kitérni a film szereplőire, de ezúttal a szokásosnál nehezebb dolgom van. A *Dunkirknek* ugyanis nincs a hagyományos értelemben vett főszereplője, inkább csak olyan tükörszereplők vannak, akiken keresztül az események különböző síkjaiba bepillantást nyerhet a néző. Itt senkinek nincs tragikus múltja vagy egyéb háttértörténete, és nincs is szükség különösebb motivációra ahhoz, hogy azt tegyék,

Érkezik a segítség. Mark Rylance és Cillian Murphy

amit tesznek, jelesül megpróbálnak életben maradni. Jópófa, hogy a film bemutatását megelőző promóciós kampányt egy népszerű színész, Tom Hardy nevére hegyezték ki, akinek az utolsó képig az arca is alig látszik ki a pilótamaszk alól, mondhatni, a fél szemével, na meg a hangjával játszik. Cillian Murphy a gyáva katona szerepében egyszerre taszító és sajnálatra méltó, Mark Rylance óriási színpadi és filmes tapasztalatára alapozva a legnagyobb természetességgel alakítja az igazi angol gentlemant, aki civilként katonákat meghazudtoló bátorsággal és elszántsággal vág bele a mentőakcióba, egy olyan kaliberű színészről pedig, mint Kenneth Branagh, mit is lehetne egyebet mondani, mint azt, hogy nézni jó.

Sokan felrötták a filmnek, hogy az ellenséges katonák egyetlenegyszer sem jelennek meg a vásznon (a legvégét leszámítva). Pedig ez sem véletlen: a második világháborút nemhiába nevezték „a gépek háborújának”, embertelensége nemcsak kegyetlenségéből adódott, hanem abból is, hogy a tulajdonképpeni harcok többségét tankokkal, bombázórepülőkkal és tengeralattjárókkal vívták, így a katonák az ezt megelőző világháborúhoz képest ritkábban voltak kénytelenek szó szerint szembenézni az ellenséggel, emiatt annak is kevésbé állt fenn a veszélye, hogy rájönnek: az is csak ember.

*Egy órája van, míg kifogy az üzemanyag.
Tom Hardy*

Nolan egyébként nemcsak rendezőként, hanem (ami szintén nem újdonság tőle) forgatókönyvíróként is jegyzi a filmet. Ez ebben az esetben azért érdekes, mert a fáma szerint a *Dunkirk* a valaha írt legrövidebb forgatókönyve. A kétórás film alatt feltűnően kevés a dialógus, Nolan a képekre, a dinamikára és a zenére apellálva meséli el a mondandóját. Nála egy kép valóban többet mond ezer szónál: minden részlet mesél, minden kép írás. Ugyanakkor mind ez idáig senki nem használta az IMAX-technológiát ekkora arányban mozifilmhez: a film 75 százalékát rögzítették az extrém felbontású képet adó kamerákkal, amelyeket hagyományosan rövidebb ismeretterjesztő filmekhez használtak korábban, ám épp Nolan volt az, aki játékfilmben is kísérletezni kezdett velük, emlékeztetsek például *A sötét lovag (The Dark Knight)* közelképei, amelyeken Heath Ledger felejthet-

len Joker-arcát figyelhattuk soha nem látott részletességgel az IMAX-nak köszönhetően.

Sem túlbeszélve, sem túlérzelmeskedve nincs, mégis, vagy inkább éppen ezért, Christopher Nolan eddigi legkiforrottabb filmje a *Dunkirk*. Elejétől a végéig fogva tart, sodor, mint egy szimfónia, pedig a hagyományoktól eltérően építkezik, nem egyetlen ember sorsára felfűzve az eseményeket, hanem mintegy madártávlatból, néha-néha fókuszálva egy-egy részletre röpít át a történeten, és még arra is jut ideje, hogy feltegye a kérdést: dicsőséges vagy szégyenteljes a katarzisszerűen ható befejezés? Szintézise mindannak, ami miatt Nolant nagy rendezőnek tartjuk, egyben erőteljes állásfoglalás is arról, miről kellene szólnia a mozinak mint olyan. Háborús film soha nem volt még ennyire szórakoztató.

NAGY ORSOLYA

Dunkirk

(2017, Nagy-Britannia, USA, Franciaország, Hollandia)

Írta és rendezte: Christopher Nolan

Fényképezte: Hoyte van Hoytema

Zeneszerző: Hans Zimmer

Szereplők: Fionn Whitehead, Tom Glynn-Carney, Jack Lowden, Harry Styles, Aneurin Barnard, James D'Arcy, Barry Keoghan, Kenneth Branagh, Cillian Murphy, Mark Rylance, Tom Hardy